

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА БІБЛІОТЕКА
ВИСНОК АНТИКОЛОМІЯЦЬ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
ТОМ VII

КОБЗАРЬ.
ТВОРН ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА БІБЛІОТЕКА

ТОМ СЕМИЙ.

II МОТ

ВІДБИТИЙ ПОД ПЕРШОЮ
(1881-1880)

ІВАНА ФРАНКА.

ЛЬВІВ, 1908.

В друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
за редакцією К. Беднарського.

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА БІБЛІОТЕКА
ВИДАЄ ФІЛЬБОЛОГІЧНА СЕКЦІЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
ТОМ VII.

ТВОРИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

—
К О Б З А Р Ь.

ТОМ II.

(1847 — 1860)

В. 3451/2

ТВОРИ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

КОБЗАРЬ.

ТОМ II.

(1847—1860)

ВИДАНИЙ ПІД РЕДАКЦІЄЮ

ІВАНА ФРАНКА.

ЛЬВІВ, 1908.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

10 р.

КОБЗАРЬ

II ТОМ

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
УРСР
№ И 37158

Львів, 1908.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
вд. з друком К. Федорського.

И 29763/2

Зауважені друкарські та редакторські помилки.

Т о м I.

Стор.	Надруковано	Повинно бути
17, 337	Білими но́чами	Босими но́гами
24, 583	Ох	От
31, 51	Та	То
47, 171	придиві́ ся	подиві́ ся
55, 168	Лилась	Текла́
58, 42	ду́хи	ду́ші
63, 12	на сте́пи коза́чий	на степу́ коза́чим
» 13	на тій сте́пи	на тім степу́
73, 221	поведе́	проведе́
87, прим. 3	з слюзи	і слюзи
93, 866	по доли́ні	на доли́ні
» 883—4	переставлено рядки :	треба 774, а потім 833
» 891	не поверну́	не повершу́
110, 3, з низку		
у прим. 1	» Іще	І це
116, 1610	2)	1)
» 1613	14)	2)
117, 1657	1)	2)
131, прил. 4	Таки	Так я
133, в прим.	4)	6)
» » »	5)	4)
» » »	6)	5)
150, 3	в дзвіни́ці	з дзвіни́ці
152, 2	нерозмі́жованою	нерозме́жованою
229, 28	погно́їла	прогно́їла
235, 157	А	А
» 166	Ко́ло ко́воротка. Лі́то	Ко́ло ко́ворот. Алі́то
258, 579	червня́	липня́
262, 9	1774	1844
263, прим. 4	горі́шко	горі́луку
274, 166	Та	То
279, 309	повезлі́	повелі́

Стор.	Надруковано	Повинно бути
279, 320	Молі́те ся!	Молі́те ся неповинні: І з вами те буде! Молі́те ся!
285, 93	промовля́є	примовля́є
289, 215	примовля́є	промовля́є
294, 401	розгляда́є	розгляда́є
296, 449	іде	іде
305, 754	стало	ста́лось
323, 498	25 жовтня	21 жовтня
328, прим. 3	стареля́ки	старенькі
331, 133	7)	1)
> 140	1) нівроку!	2) нівроку! ³⁾
363, 80	3)	2)
> 84	4)	3)
> 85	5)	4)
366, 70	В по́тах	В пу́тах
377, 43	Ще	Що
390, 71	(Голос за театром)	(Голос за шатром)
406, 461	вже́	уже́
408, прим. 4	жилі́	жила́
414, 4 зн.	і гризу́ть ся	а гризу́ть ся
415, 4	же	те
> 15	не можна	не можна, — не можна,
> 7 зн.	скажі́те	ска́жете
416, 10	іще	і ще
> 14 зн.	отим	з отим
> 13 зн.	Карпи —	Кирпи —
> 8 зн.	»овь«	»вь«
> 5 зн.	ма́тірок	матерей
417, 5	напи́сано	написана
> 8	С(кот) В(альтер)	С(вячена) В(ода)
424, 4	Чо́му	Чо́го
> 21	по́ліну	прилі́ну
433, 23	Я	І

Том II.

5, 81	судовникі́	судовикі́
21, 2	проклина́йте	прокли́найте
26, 6	з Ві́блoї	з Ві́блoї
27, 31	одновле́ння	оно́вле́ння
34, 35	Ба й ім	Бо ім
35, 101	чудо́вий	чудо́вний
36, 3	на ка́юсь	не ка́юсь
39, 8	додава́ти	завдава́ти
45, 12	за тебе́	на тебе́
58, 44	пан-отець	пан-отець
61, 137	І	А
62, 178	Не дам	Не дав

Стор.	Надруковано	Повинно бути
73, 4	Та	А
> після рядка	19 мусить бути ще:	Та до Тингіза, до Аралу,
77, 61	Ото-ж	Ото-ж і
> 63	у москалі	в москалі
92, 154	І	А
94, 198	Й	І
123, 289	А	І
131, 96	проживати	поживати
182, прим. 4	ненаходжу	нахожу
183, 17	посхідила рута	посхідила тая рута
199, 143	І	А
202, 209	(промовляе)	(примовляе)
232, 22	1840	1849
236, 30	в заранні	заранні
240, 82	може	може й
262, після рядка	162 повинно ще бути:	І без користі; молодію
> 179	чудовая	чудовная
266, 31	І	А
284, після рядка	52 мусить ще бути:	Як тє сонечко з-за хмари
317, 609	розстєйли ся	розстєйли ся
337, 2	Черченку	Черненку
346, 6	всію	всіх
353, 209	житницї	житницї ³⁾
> 222	³⁾	⁴⁾
> 223	⁴⁾	⁵⁾
358, 353	І	А
364, 505	забавля	забавляв
377, 42	вховаетесь	сховаетесь
395, 5	пройшли	прийшли

Написано в С.-Петербурзі, надруковано окремо в виданні
 Касимовича, Петербург 1867.

¹⁾ В М. аралу б'єло; моє італія. ²⁾ М. І коли убогі. ³⁾ М. аралу; дєтє. ⁴⁾ М. як жєтє. ⁵⁾ М. соплачу з лєви.

* * *

- Думи мої, думи мої,
Ви мої єдині,
Не кидайте і ви мене
При лихій годині!
5 Прилітайте, сизокрілі¹⁾
Мої голубьята
Із-за Дніпра широкого
У степ погуляти
З Киргізами убогими!
10 Вони вже убогі,²⁾
Уже голі, та на волі
Ще молять ся Бóгу.
Прилітайте ж, мої любі!³⁾
Тихими речами
15 Привітаю вас, як діток,⁴⁾
І заплачу з вами.⁵⁾

Написано в Ореській кріпости. Надруковано у-перве в виданю
Кожанчикова, Петербург 1867.

¹⁾ В М. зразу було: мої пташки. ²⁾ М. І вони убогі. ³⁾ М.
зразу: квіти. ⁴⁾ М. як мати. ⁵⁾ М. поплачу з вами.

КНЯЖНА.

(Поема.)

- Зоре моя вечірняя,
Зійді над горюю,
Поговорим тихесенько¹⁾
В невболі з тобою.
- 5 Розкажі, як за горюю
Сонечко сідає,²⁾
Як у Дніпрá веселочка
Воду позичає,³⁾
Як ширірка сокоріна
- 10 Віти розпустила,
А над самою водою
Вербá похилилась,
Аж по воді розіслала
Зеленіі віти,
- 15 А на вітах гойдають ся
Нехрещені⁴⁾ діти;
Як у полі на могилі
Вовкулак ночує,
А сич в лісі та⁵⁾ на стрісі
Недблю віщує;
- 20 Як сон-трава при долині⁶⁾
В-ночі розцвітає⁷⁾ —
А про людей — та нехай їм!⁸⁾
Я їх, добрих, знаю,

---

¹⁾ Черн. над Уралом. ²⁾ Черн. сіло. ³⁾ Черн. і М. води позичає. ⁴⁾ М. і Б. вехрищені, так і Хата. ⁵⁾ Ч. і М. то. ⁶⁾ Ч. серед поля. ⁷⁾ Ч. і М. процвітає. ⁸⁾ Ч. А про людей не розказуй; М. А про люде.

- Добре знаю!... Зоре моя,
25 Мій друже єдиний!
Що вони, погánці, дїють¹⁾
В нас на Україні!
Розкаж́у я те, що знаю,²⁾
Тобі, й спать не ляжу,
30 А ти ráно³⁾ тихéсенько.⁴⁾
Бóгові розка́жеш⁵⁾

I.

- Селó! І сёрце одпочíне!⁶⁾
Селó на на́шій Україні,
Ненáче пíсанка селó
35 Зелéним га́єм порослó.
Цвítуть садí, бiлiють хáти,
А на горí сто́ять палáти,
Ненáче дiво, а кругóм

---

¹⁾ В. Бог не знає, що дiєть ся; Хата і Кож. Ти не знаєш,

²⁾ Так у текстi Морд., в Хатi і пiзн. вид. А я знаю і розкаж́у.

³⁾ Хата і пiзн. вид. завтра, попр. в текстi Мордовцева. ⁴⁾ Ч. ранесенько. ⁵⁾ Ч.:

Може й я згадаю
Та розкаж́у тобі дещо,
Шоки спати ляжу.

у М.:

Я розкажу тобі дещо.

⁶⁾ В Черн. автогр. закреслив Шевч. ось який початок сеї глави:

Село! І сёрце замирає,
Неначе в раї, в темнім гаї
Сади вишневі зацвіли.
А що там робить ся в селі,
У тiм веселім, тихім гаї?
Там воля, рай... Тай що казати?
Лани і люди і корови
І предковiчнiї дiброви,
І все моє, все можна брати
І можна жидовi продати
З душею й тiлом. Правда, воля?
А ми ще й Бога гнiвимо!

Широколістїї тополї,
40 А там і лїс, і лїс і поле,
І синї гори за Дніпрóm...
Сам Бог вітає над селóm!

Селó, селó! Веселї хати,
Веселї з-далека¹⁾ палати,
45 Бодай ви терном порослі!
Щоб люди й слїду не найшли,
Щоб і не знали, де й²⁾ шукати!

Бо люди — дївнї чудеса
Твориш ти, Господи, над людьми
50 І над собóю! Падло пса
На смїтник викинь — не огудять,
Ненáче мұхи опадуть,
Самї себе перегризуть,
Та ще й хвалить і славить бóдуть.

55 В томú госпóдньому селї³⁾
На нашій славній Україні
Не знаю, де вони взялись,
Приблúда князь; була й княгїня.⁴⁾
Ще молодї собї були,
60 Жили самї,⁵⁾ були багатї:
Висóкї на горї палати,
Чимáлий у яру ставóк,
Зелений по горї садóк,
І вёрби і тополї,
65 І вітрякї на полї,
І дóлом⁶⁾ геть собї селó
По-над водóю простяглось.⁷⁾

---

¹⁾ В М. було зразу: на горї. ²⁾ Ч. і М. без й. Далї в Черн. 7 рядків вставлених мною в текст. ³⁾ М. У самому тому селї, а зразу: У тому самому селї. ⁴⁾ Ч. Був собї князь, була й княгиня; в коп. Жемч. не звісно, де вони. ⁵⁾ Ч. В селї. ⁶⁾ Ч. А яром, М. і Ж. і яром. ⁷⁾ Черн. се слово час.

- Коли́сь там вéсело бу́ло.
Бува́ло лі́том і зі́мю
70 Музи́ка тне, вино́ ріко́ю
Гості́й несі́тих налива́,
А князь аж сі́ній похожа́є,
Та сам несмі́лим налива́є,¹⁾
Та ще й покри́кує: „Вива́т!“²⁾
75 Гуля́є князь, гуля́ють го́сті,
І покоті́лись на помос́ті;
А за́втра зно́ву ожива́,
І зно́ву пьє, і знов гуля́є.
І так за дня́ми день ми́нає.
80 Мужі́цькі ду́ші аж пи́щать,
Судовни́кі блага́ють Бо́га,
Пья́ниці зна́й собі кри́чать:³⁾
„И патріо́тъ, и бра́ть убо́гихъ,
Фило́софъ князь або Со́кратъ!
Нашъ сла́вний князь, вива́тъ! вива́тъ!“⁴⁾
85 А патріо́тъ, убо́гих бра́т⁵⁾
Дочку́ й тели́чку одні́має
У мужика́, — і Бог не зна́є,
А мо́же⁶⁾ зна́є, та мовчи́ть!

II.

- Княгі́ня в-за́перті⁷⁾ сиді́ть.
90 Її⁸⁾ і в сі́ни не пуска́є
Убо́гих бра́т. А⁹⁾ що-ж робі́ть?
Сама́ втекла́ і пові́нчалась,
А ба́тько й ма́ти не пуска́ли,
Казали́: „В го́ру не зала́зь!“
95 Так ні́, за кня́зя! От і князь!
От і пи́щайсь тепе́р,¹⁰⁾ княгі́не!

1) Ч. доливає, М. і Б. несмілих наливає. 2) Ч. приговорює, М. прикрикує. 3) Ч. шепчуть і кричать. 4) Взято сей рядок із Ч. і М. 5) Ч. і М. І наш Сократ. 6) М. може й 7) Ч. на замку. 8) Ч. і М. Сократ. 9) Ч. Це не Ксантіпа; М. і Ж. Своєю Ксантіпу. 10) Ч. От і мундір тобі, в М. зразу було також „мундір,“ потім поправлено на „титул“.

- Загінеш, сёрденько, загінеш,
Мов ряст весною у-ночі;
Засхнеш, не знатимеш нічого,
100 Не знатимеш, як хвалять Бóга,
Як¹⁾ лю́ди люблять живучі.
А жить — так, Гóсподи, хотїлось!
Хотїлось любити
Хоч годóчок, хоч часóчок,
105 На світ подивітись.
Не довелось, — а все було,
Всього понадбала
Старá ма́ти: саму тебе
Мов намалювала,
110 Хоч моли́сь перéд тобóю,
Мов перéд святóю.
Красо́ моя́ молодáя,
Гóренько з тобóю!
Жить би, жить та сла́вить Бóга
115 І добрó творіти,²⁾
Та бóжою³⁾ красотóю
Люді́й веселити, —
Так же ні! А молоді́⁴⁾
Та кáрії óчі
120 Щоб марні́ли в самоті́ні...⁵⁾
Мóже Бог так хóче?
Бóже, Бóже, да́єш волю⁶⁾
І рóзум на світі,⁷⁾
Красу́ да́єш,⁸⁾ сёрце чісте,
125 Та не да́єш жити!
Не да́єш на рай весéлий,
На світ твї́й вели́кий

---

1) Ч. I. 2) Ч.:

Не на те намалювала,
Щоб жити, любити.

3) Ч. Та чистою 4) Ч. і М. Щоб молоді́. 5) Ч. Виплакала: так Бог того; М. Помарні́ли. 6) Ч. і М. розум. 7) Ч. Давш волю в світі.
8) Ч. і М. свою.

Надивітись, намолітись¹⁾
І заснуть²⁾ на-віки!

- 130 Не вєсело на світі жить,
Колі нема когo любить.
Отак і їй,³⁾ одній єдиній,
Ще молодій моїй княгині
Красу і сєрце засушить
135 І мårно згинуть в самотині
Аж страшно. А вона⁴⁾ молилась
І жить у Гбспода просілась,⁵⁾
Бо буде вже когo любить.
Вона вже⁶⁾ матірью ходила,
140 Ужє пишалась⁷⁾ і любила
Своє дитя. І дав дожить
Госпoдь їй радості на світі,
Узрїть його,⁸⁾ поцілуват
Своє єдинє дитя,
145 І матірью себе назват...⁹⁾
Ох, діти, діти, діти, діти,
Велика ббжа благодать!

III.

- Сльoзи вїсохли, пропåли,
Сбнцє просїяло,
150 І княгиня з дитиною
Не тїєю¹⁰⁾ стåла;
Нїби на-світ¹¹⁾ народїлась,
Грåлась, веселїлась,
І княжнї свої малєнькїй
155 Сорoчечки шїла

---

1) Ч. Надивить ся, намолить ся. 2) М. тїлько. 3) М. Не вєсело і їй. 4) Ч. і М. Княгиня плакала. 5) Ч. І жинї в Господа просила. 6) Ч. Княгиня. 7) Ч. І вже гордилась; М. було зразу так само, потїм попр. пишалась. 8) Ч. Побачить і. 9) В давн. вид. І перший крик його почути; вставляю в текст краций, лїпше римований вар. з М. 10) М. Веселою. 11) Ч. нїби знову.

- І маленькі рукавчата
Шівком вишивала,
І купала й колихала,
Самá й годувала.
160 Бо княгінї тільки вміють
Привести дитину,
А годувать та доглядать
Не вміють княгінї.¹⁾
А потім óха: „Забуває
165 Менé мій Пóль або Філат!“
За-що ж вонó тебе згадає?²⁾
За те хибá, що привелá?
А моя свою дитину
Самá доглядáла.³⁾
170 А п'яного свогó князя
І не допускала.

Мов яблучко у садóчку
Кохáлась дитина.
І говоріть ужé стáла,⁴⁾
175 І вчїла княгіня
Тільки „мáмо“ вимовляти,
А „тáто“⁵⁾ не вчїла...
І книжечóк з кúnштиками
В Рóмні накупила,
180 Забавляла, розмовляла
І Бóгу молитись,
І азбúку по кúnштиках
Захóдилась вчїти;
І що-бóжий день купала,
185 Рáно спáти клáла,
І пилїночки на неї
Впáсти не давáла.
І мов гóрлиця над нею
Цїлу ніч вітáла.⁶⁾

---

¹⁾ В М. було зразу: Не вміє княгиня. ²⁾ М. зразу: За щож вони її й згадають, потім попр. як у нас в тексті. ³⁾ М. годувала. ⁴⁾ Ч., М. і Б. стало. ⁵⁾ Ч. і М. тату. ⁶⁾ Так в Ч. і М., потім зам. Цїлу ніч поправ. Літала.

- 190 Надивлялася, любувалась
Княжною своєю,
І жениха їй¹⁾ єднала,
І радїла з нею
І плакала. Довгі коси
195 Уже²⁾ розплїтала
І — лишенько! — свого князя³⁾
Пьяного⁴⁾ згадала
У мундірі,⁵⁾ та й закрила
Заплакані⁶⁾ очі.
200 А дитині ніби⁷⁾ сніть ся,
Мов вімовить хоче:
„Не плач, мамо! Не розплїтай⁸⁾
Мої довгі коси, —
Посічуть ся...“ Що день божий⁹⁾
205 Радості принєсити
Своїй¹⁰⁾ матері щасливій
Дочка уродлива,
Мов¹¹⁾ тополя виростає
Світові¹²⁾ на діво.
210 Виростає, та не довго
Буде веселити
Свою матір; Бог карає
Княгиню на світі.
А за-віщо? Чудно людям,
220 Бо люди не знають,
Чому добре умірає,
Злеє оживає...¹³⁾

Занедужала княгиня,
І князь схаменув ся,

---

1) Ч. і М. вже. 2) Ч. На вік. 3) І.. і князя сердешная. 4) Ч.
і М. В мундірі. 5) Ч. і М. Нагадала. 6) Ч. і М. Веселі. 7) Ч.
А дочці неначе. 8) Ч. і М. Не розчісуй. 9) Ч. і М. І день за днем.
10) Ч. і М. Моїй. 11) Ч. Як. 12) Ч. і М. Матері. 13) Ч.:

Чому добрі умірають,
А злії гуляють?
В М. зразу було: А зле, потім попр. злеє.

- 225 За бабáми-знахаркáми¹⁾
По²⁾ сéлах метну́в ся.
Наїхали, заходились,
Лічіли, лічіли,
Поки її безталáнну
230 В труну́ положи́ли.³⁾

IV.

- Не ста́ло на-світі⁴⁾ княгіні,
І гу́сла зно́ва загу́лі,
А⁵⁾ сирота́ її в селі.
Її єди́ная дити́на,
235 Мов одірва́лось од гіллі:
Ненагодо́ване і бо́се,
Сорóчечку до знóсу но́сить,
Спекло́ ся бідне на жару́,
Лопу́цьки їсть, ставóчки гáтить
240 В калю́жах з дїтьми у яру́.
Умій ся, сéрденько; бо ма́ти
Он дівить ся й не пізна́є
Межі дїтьми́ дитя́ сво́є,
І дума́в: тебе́ не ста́ло.
245 Умій ся, сéрце, щоб пізна́ла
Тебе́, єди́ную сво́ю,
І Го́спода б благословля́ла
За до́лю до́брую тво́ю.
Уми́ла ся, а⁶⁾ до́брі лю́ди
250 Прибра́ли, в Ки́їв одвезлі
У інститут. А там що бу́де?
Побáчим.⁷⁾

Гу́сла загу́лі,
Гуля́є князь, гуля́ють го́сті,

---

¹⁾ Ч. За консіліум п'яний, М. За консіліумом. ²⁾ Кож. На.
³⁾ Ч. В землю опустили; М. зразу: В землю положили, потім попр.
В яму опустили. ⁴⁾ Перв. на селі, Ч. і М. бідної, в екз. Мордовця:
на світі. ⁵⁾ Ч. І. ⁶⁾ Ч. І. ⁷⁾ Ч. Побачимо.

Ревуть палати на помості,
255 А голод стогне на селі.
Г¹⁾стогне він, стогне по всій Україні,
Кара Господева!²⁾ Тисячами гинуть
Голодні люди.³⁾ А скірти гниють,
А пані й полóву жидám продають,
260 Та голоду раді, та Бóга благають,
Щоб ще хоч годóчок хлїбець не рожав,
Тоді б і в Паріжі і іншому⁴⁾ краї
Наш брат хуторянин себе показав!
А Господь куняє, бо се було б діво,⁵⁾
265 Щоб чути і бачить⁶⁾ і не покара́ть!
Або вже аж надто довготерпеливий!...
„Віруйте і гиньте!“ — проро́ки голóсять.
Як же його вірить? Запліщивши óчі?
Ой рад би я вірить, та серце не хоче.⁷⁾

270 Минáють літа. Люди гинуть,
Лютує голод в Україні,
Лютує в княжому селі.
Скирті вже княжі погнилі,
А він⁸⁾ байдуже: пьє, гуляє,
275 Та жїда з грїшми виглядає.
Нема жидка...⁹⁾ Хлїба зїшлиї;
Радїють люди, Бóга просять;
Аж ось із Кїїва привóзять
Княжнóу... Мов сонечко зїшло
280 Над обікраденим селом.

V.

Чорнобрїва, каро́бка,
Вїлїтая¹⁰⁾ ма́ти,

¹⁾ М. і прась, Ой. ²⁾ Ч. Мов кара господня. ³⁾ Ч. Од голоду люди. ⁴⁾ М. іному краю. ⁵⁾ Ч. і М. А Бог? [Ні], не знає, бо то. Беру тут текст Ром. як поетичнійший. ⁶⁾ Ч. Щоб чути все те: М. Щоб чути те. ⁷⁾ Сі три рядки лише в Ч. і М. ⁸⁾ Ч. князь. ⁹⁾ Ч. і М. Жидів нема. ¹⁰⁾ Ч. і М. Висока як.

- Тільки смутна, невесела.
Чого б сумувати ?
285 Або може вже такою
Вона й уродилась ?
Або може молодая
Чи не полюбила
Кого-небудь ?¹⁾ Ні, нікого.
290 Весела гуляла,
Мов ласочка з кубелечка
На світ виглядала
З того Київa, аж поки
Побачила села
295 Знівечені, з того часу
Стала невесела.²⁾
Мов сізая голубонька³⁾
Село облетіла,
У всіх була, всіх бачила,⁴⁾
300 Всі повеселіли.
Там словами привітала,⁵⁾
Там нагодувала;
Що-день божий⁶⁾ обходила
Село,⁷⁾ помагала
305 Усякому, а сироти⁸⁾
До неї в покій
Приходили і матірю⁹⁾
Своєю¹⁰⁾ святою

1) Ром.:

Воно й уродилось,
Або може молодеє
Чи не полюбило.

2) Ч. і М. мають тут одну строфу:

Ні, виросла веселою,
Та бачила села,
Лютий голод на Україні,
Тим і невесела.

В нашій тексті замість сеї строфи в екз. Морд. поправка: село знівечене, з попсованем розміру. ³⁾ Ч. Може й батька не виділа; М. З п'яним батьком не бачилась; зразу зам. батьком було: князем. ⁴⁾ Ч. і М. Мов пташечка у всіх була. ⁵⁾ Ч. порадила. ⁶⁾ Ч. І всякий день. ⁷⁾ Ч. І всім. ⁸⁾ Ч. І сироти приходили. ⁹⁾ Ч. Мов до матері своєї. ¹⁰⁾ Ч. І звали.

- Її звáли, і все село¹⁾
310 За неї²⁾ молилось.
А тим часом жиди́ в селі³⁾
З грішми появились.
Радіє князь,⁴⁾ запродує
З половою жито,
315 І молотить⁵⁾ виганяє
Люди́й недобітих.
Змолотили, нівроку їм,
За одну́ годіну,
За клу́нею⁶⁾ й провіяли.
320 Князь і не спочінув:
На мого́рич закликає,⁷⁾
Та пьє та гуляє⁸⁾
Аж у гаї, бо в покóях
Дочка́ спочиває.

- 325 Гармі́дер, гáлас, гам у гаї,
Срамо́тні співи,⁹⁾ аж лящить,
Жіно́чий регі́т завиває,
Ревé хазя́їн:¹⁰⁾ „Будем пить,
Аж по́ки на́ша до́ня спить!“¹¹⁾

VI.

- 330 А до́ня в-за́перті¹²⁾ сидить
В свої́ому сýмному¹³⁾ покóї,
І дивить ся, як над горóю
Черво́ний місяць аж горить,
З-за хма́ри ті́хо виступає,
335 І нї́би го́ри оживають;
Дуби́ з дібро́ви мов¹⁴⁾ дива́

1) Ч. Все село святою звало. 2) Ч. і М. Все село. 3) Кож. в село. 4) Ч. і М. Князь радіє. 5) Ч. мологи. 6) В ориг. через помилку: І з клунею. 7) Ч. і М. І на могорич скликає. 8) М. І пьє і гуляє; Ч. І пьє та. 9) Ч. і М. пісні. 10) Ч. і М. хазяйський регіт. 11) Ч. моя; М. наша доля. 12) Ч. і М. Княжна одна собі. 13) Ч. і М. такому, мб. помилка зам. тихому. 14) Ч. і М. З діброви чорнії.

У полі тихо¹⁾ одхожають,
І пугач пуга і сова²⁾
З-під стріхи в поле вилітає,
340 А жаби крякають, гудуть.
Дивіться, очі молодії,
Як зорі божії встають,
Як сходить місяць, червоніє
Дивіте ся, поки вас гріє,
345 А зорі спати не дають!

Головою³⁾ молодію
На руку схилилась,
До півночі невесела⁴⁾
На зорі⁵⁾ дивилась
350 Княжна моя.⁶⁾ Дивила ся
Та й плакати стала.
Можє серце якє ліхо
Тіхо прошептало?...
Та байдуже!⁷⁾ Поплакала
355 Трощки,⁸⁾ усміхнулась,
Помолилась та й спать лягла
І тихо заснула.

VII.

В гаю⁹⁾ все покотом лежало,
Пляшкі¹⁰⁾ і гості: де що впало,
360 Там і осталося. Сам не впав,¹¹⁾
Остатню каплю¹²⁾ допивав,
Та й ту допив. Встає,¹³⁾ не пада,
Іде в покій. Скверний гаде,
Куди ти лізеш? Схаменісь!

---

1) Ч. і М. Ниначе в поле. 2) Ч. і М. І утіка в село сова.
3) Ч. Головою. 4) Ч. Княжна моя. 5) Ч. і М. На місяць. 6) Ч. і М.
Дивила ся. 7) Ч. і М. Я не знаю. 8) Ч. і М. Втерлась. 9) М. саду.
10) Ч. і М. Харем. 11) Ч. і М. Тільки хазяїн ще не впав. 12) Ч. і М.
Чарку. 13) Ч. Але.

- 365 Не схаменув ся. Ключ виймає,
Прийшов і двері одмикає,
І лізе до дочки. Прокіньсь,¹⁾
Прокінь ся, чистая! Схопись,²⁾
Убий гадюку — покусав!...
- 370 Убий, і Бог не покарає;
Як тая Ченчію колісь
Убила батька кардинала
І Саваофа не злякалась.³⁾
Ні, не прокинула ся, спить,
- 375 А Бог хоч бачить, та мовчить,
Гріхам великим потурає...
Не чуть нічого. Час минає,⁴⁾
А потім крик, а потім гвалт⁵⁾
І плач почули із палат —
- 380 Почули собі. Потім знову
Не чуть нічого. І в той час⁶⁾
Скирти і клуня зайнялись,⁷⁾
І зорі зникли. Хоч-би слово,⁸⁾
Хоч-би де голос обізвався!
- 385 Пані в гаю⁹⁾ не ворушілись,
А люди збіглись та¹⁰⁾ дивілись,
Як дим до неба¹¹⁾ підіймався.

Прокінулись в-ранці гості,
Аж бачать, що ліхо!

- 390 Покінули свого¹²⁾ князя,
Та любо та тіхо.
Так і ми йогó покинем,
Так і Бог покине.

---

¹⁾ Кож. Прокинь ся. ²⁾ Ч. Просни ся, чистая, проснись!
М. і Б. Прокинь ся, чистая, прокинсь. ³⁾ Сей рядок лише в авт.
Б. ⁴⁾ Ч. і М. Минає час, чутно з палат. ⁵⁾ М. і Ч. Неначе крик,
а потім знову. ⁶⁾ Ч. Зайнялись. ⁷⁾ Ч. і М. Скирти і клуня. Хоч
би слово. ⁸⁾ Зам. рядків 381—383 Ч. і М. мають один: Пожар
розжевривсь, розігравсь. ⁹⁾ Ч. і М. Саду. ¹⁰⁾ Ч. і М. А мужички
собі. ¹¹⁾ Ч. і М. хмари. Ч. мого.

- Щоб не лізли такі гади
395 В нашу Україну.¹⁾
Тебé тільки не покине
Лихая година,
Княжно моя безталанна,
Знівечений цвіте!
400 Ти ще будеш покутувать
Гріхи на сїм світі,
Гріхи батькові. О доле,
Лукавая доле!
Покинь її хоч на старість,
405 Хоч на чужім полі,
На безлюдді! Не покинеш,
Поведеш до краю,
До самої домовіни,
Самá й поховавш.
- 410 В селі не бачили й не чули,
Де вона подїлась, —
Думали, на пожаріщі
Неббга згорїла.

VIII.

- Отак булò, отак і буде!
415 В грїхах родїлись ми для зла.

---

¹⁾ Сі два рядки беру в текст із автогр. М. Далі в М.
читасмо:

А деж ділась осквернена?
І слїду не стало!
В селі сироти і вдови
Знову заридали.

В авт. Ч. сим шістьом рядкам відповідають ось які:

Да не глять ся лихі люди
На нашій країні.
А княжна моя де ділась?
І слїду не стало!
Довго матері своєї
Сироти шукали.

Якж тут Бóгові хва́ла,
Скажіть міні, розу́мні лю́ди! ¹⁾

- Стоїть село́ невесе́ло,
На горі пала́ти
415 Почорніли. Князь хиріє, ²⁾
Нездужає вста́ти, ³⁾
А підвести нема́ ко́му, ⁴⁾
Ніхто́ й не загля́не
До грішного боля́цого
420 В будінки пога́ні.
Люди трóхи очу́няли, ⁵⁾
Господа ⁶⁾ блага́ють,
Щоб княжна́ до їх верну́лась,
А її нема́є.
425 І не бу́де вже́ свято́ї.
Де-ж вона́ поді́лась?)
У Ки́їві пресвято́му ⁸⁾
В черні́ці пострі́глась.

- Роді́лась на-сві́т жити́, люби́ть,
430 Сія́ть госпа́дньою краса́ю, ⁹⁾
Віта́ть над грішними ¹⁰⁾ свято́ю
І всі́кому добро́ творі́ть, ¹¹⁾
А ста́лось ось́ як! У черні́цях
Занапа́сти́ло ся добро́;
435 Не ста́ло ра́дості у Бо́га
Для неща́сливо́ї княжні́. ¹²⁾

Вели́кі дні́, вели́кі но́чі,
Вели́кі лю́ди із ру́їн

1) Сей чотиривірш стоїть на початку гл. VIII в автогр. Ч.
2) Ч. і М. Нездужа князь. 3) Ч. Нікому гуляти; М. Ні з ким погуляти. 4) Ч. і М. І нікому розважати. 5) Ч. і М. люди стогнуть на оранді. 6) Ч. і М. Та Бога. 7) Ч. і М. А деж вона ділась?
8) Ч. і М. великому. 9) М. Господней красою, але потім поправлено, як у тексті. 10) Ч. і М. Між грішними вітять. 11) Ч. І ближньому добро робить. 12) Сі два рядки під двома рядками точок стоять у автогр. М.

На світ виходять і говорять,
440 Говорять страшно. Плачуть гори
І серце плаче. Добре жить,
Коли нічого не болить.¹⁾

Шукуючи старовини
В моїй Україні убогій
445 Заїхав я у Чигирин.²⁾
В монастирі ми спочивали
У холодку коло стіни,
І нам черниця розказала
Страданіє сестри княжні.³⁾
450 Що в монастир до їх зайшла
Княжна якась із-за Дніпра
Позаторік, одпочивала...
Була багата... Говоріла:
До гробу божого ходіла,
455 Верталась в Київ одпочить,
Зайшла в Чигирин до нас убогих,
Та мабуть тяжкая дорога
Її спіткала. Тяжко жить,
З старцями по-світу ходить!...
460 Та дуже сонцем запеклась,
Та й занедужала. Лежала
Недовго щось, седмиці з три,
І все до крихти розказала
Мині і Ксенії сестрі,
465 І Бóгу душу оддала...
Ще молодá. І де ходіла,
В яких-то праведних містах,

---

¹⁾ Отсі три рядки стоять у Ч. і М. замість двох давніших:

Блукаючись по Україні
Прибивсь якомсь я в Чигирин.

²⁾ Так в Ч. і перв. М. У Б. монастир отой. ³⁾ Отсих 8 рядків маємо в Ч. і М. з тою ріжницею, що останній із них у М. виглядає ось як: Коли нема чого любити. ⁴⁾ Отсі 4 рядки вставляю в текст із Ч. замість давніх:

Отам міні і розказала
Стара черниця новину.

А в нас сердéшна одпочіла...
І показáла на могíлу:
470 „Отсе її святá могíла,
Ще й не поста́вили й хрестá.“

Написано в Ореській кріпості 1847 р. Початок „До зорі“ надрукував Куліш у своїй Хаті стор. 85—86. Кониський уважав сей вірш за окремий від Княжни, і написаний аж 1858 р., але се помилка.

Згадайте, брaтiя моя,
 (Бодай те лихо¹⁾ не верталося!)
 Як ви гарнесенько²⁾ i я
 Из-за рeшотки визирали,
 5 I певне³⁾ думали: „Коли
 На раду тиху, на розмову
 Коли ми зiйдемо ся знову
 На сiй зуббoженiй землi?“⁴⁾
 „Нiколи, брaтiя, нiколи!
 10 З Днiпра у-купi не пьемo;
 Розiйдемось, рознесемo
 В степi, в лiсi свою недoлю,⁵⁾
 Повiруем ще трoхи в вoлю,⁶⁾
 А потiм жити почнемo⁷⁾
 15 Мiж лoдьми [так], як лoди.“

„А пoки те бoде,
 Любiте ся, брaтi мої,
 Украiну любiте,
 I за неї безталанну
 20 Гoспода молiте!

1) А автор. М. лiто. 2) М. Смирнесенько. 3) М. може 4) М.
 первiсно :

I поговоримо з любовью
 О муках грiшної землi.

Потiм зам. поговоримо поправлено на: помолимось, а потiм ще за-
 черкнено i лишено так як у текстi. 5) М. Свою тяжку, гiрку недолу.
 6) М. водi. 7) М. зачнемо.

А його забудьте, друзи,
І не прокли́найте,¹⁾
І менé в невóлі лю́тій
Инколи згада́йте!...“

Написано в Орській кріпості 1847 р. Друк у-перве в „Основі“
1862, кн. 3, стор. 1.

---

¹⁾ Сі два рядки у Кож. і прась. вид. взяті з автогр. Б., у Ром. і льв. ворогів. Дом. догадуєть ся, що той „він“ — Петров, що доніс на Шевченка і його товаришів.

- Сонце заходить, гóри чорніють,
Пташечка тїхне, пóле нїміє;
Радїють лóди, що одпочїнуть.
А я дивлю ся і сєрцем ліну
5 В тємний садóчок на Україну.
Лїну я, лїну, дýму гадаю,
І нїби сєрце одпочиває.
Чорнїє пóле і гай і гóри,
На сїнє нєбо вихóдить зóря.
10 Ой зóре, зóре! — і сльóзи кáнуть —
Чи ти зїйшла вже і на Україні?
Чи óчі кáрі тебе шукають
На нєбї синїм, чи забувають?
Коли забули, бодáй заснули,
15 Про мою дóленьку щоб і не чúли!

Написано в Ореській крїпости 1847 р. Друк. у перве в львівськїм вид. II, 222.

- Мині трина́дцятий мина́ло,
Я пас ягня́та за селом.
Чи то так со́нечко сія́ло,
Чи так ми́ні чо́го бу́ло —
- 5 Мині так лю́бо, лю́бо ста́ло,
Нена́че в Бо́га...
Уже́ покли́кали до па́ю,
А я собі́ у бурья́ні
Молю́ ся Бо́гу, і не зна́ю,
- 10 Чо́го мале́нькому ми́ні
Тоді́ так прія́зно моли́лось,
Чо́го так ве́село бу́ло.
Госпо́дне не́бо і село́,
Ягня́, зда́сть ся, весели́лось,
- 15 І: со́нце грі́ло, не пекло́,
Та не до́вго со́нце грі́ло,
Не до́вго моли́лось;
Запекло́, почервони́ло
І рай запали́ло.
- 20 Мов проки́нув ся, дивлю́ ся:
Село́ почорні́ло,
Бо́же не́бо голу́бее,
І те помари́ло.
Погля́нув я на ягня́та —
- 25 Не мої́ ягня́та;
Оберну́в ся я на ха́ти —
Нема́ в ме́не ха́ти.
Не дав ми́ні Бог нічо́го!
І хли́нули сльо́зи,
- 30 Тяжкі́ сльо́зи. А дівчи́на
При са́мій доро́зі

Недалеко ко́ло мене
Плоскінь вибіра́ла,
Та й почу́ла, що я плачу́:
35 Прийшла́, привіта́ла,
Утира́ла мої сльози́,
І поцілува́ла...

Неначе сонце засіяло,
Неначе все на світі ста́ло
40 Моє: лані́, гаї, саді́...
І ми жартуючи погна́ли
Чужі ягнята до води́.

Бридня́! А й досі́, як згадаю́,
То се́рце плаче та бо́літь:
45 Чо́му Господь не дав дожи́ть
Ма́лого віку в то́му раю́?
Уме́р би о́рючи на ниві́,
Нічо́го б на-світі не знав,
Не був би в світі юроді́вим,
50 Люди́й і Бо́га не прокля́в!¹⁾

Написа́во в Ореські́й кріпості́ 1847 р. Друковано́ в Кожан-
чи́ковім вид., у Льв. і пізн.

---

¹⁾ В усіх вид. Людей... не прокляв, у Кож. без точок,
у прась. замість точок вставлено: і Бога б.

- Не гріє сонце на чужині,
 А дѣма надто вже пекло;
 Мінї не вѣсело було
 Й на на́шій сла́вній Україні:
 5 Ні хто любив мене, вітав,
 І я хили́в ся¹⁾ ні до ко́го,
 Блукав собі, молив ся Бо́гу,
 Та лю́те панство проклина́в,
 І зга́дував лі́та лихїї,
 10 Пога́нї, да́вніі лі́та:
 Тоді повісили Христа́,
 Й тепер не втік би син Марїї!
 Нїде́ не вѣсело мінї,
 Та ма́буть вѣсело їй не бу́де.
 15 І на Україні²⁾ до́брї лю́ди —
 Отже такі їй на чужині!
 Хотіло ся б (та їй то для то́го,
 Щоб не робіли Москалі
 Труні́ із дѣрева чужо́го),
 20 Аби³⁾ хоч кріхотку землі
 Із-за Дні́пра мого́ свято́го
 Святії вітри принеслі́ —
 Та їй бі́льш нічо́го! Так-то, лю́ди,
 Хотіло ся б, та що їй гада́ть!
 25 На що вже їй Бо́га турбува́ть,
 Коли́ по-на́шому не бу́де!

Написано в Орській кріпости 1847. Друковано в прась. вид.
 147. ст. 257—258 під датою 1860.

Авт. Черн. гулив ся. 2) - Прась. І на Україні. 3) В авто-
 графі: або.

С О Н.

Гóри мої висóкїї,
Не так і висóкї,
Як хорóші, хорóші,
Блакїтні з-далéка,
5 З Перея́слава старо́го,
З Ві́блої моги́ли,
Ще ста́ршої, мов ті хма́ри,
Що за Дні́про́м сїли.¹⁾

Іду́ я ти́хою ходóю,²⁾
10 Дивлю́сь, аж он перéдо мно́ю
Нена́че дїва вирина́ють :³⁾
Із хма́ри ти́хо виступа́ють
Обрїв висóкний, гай, байра́к,
Хатки́ біле́нькі⁴⁾ ви́гляда́ють,
15 Мов дїти в білих сорочка́х
У пі́жмурки в яру́⁵⁾ гуля́ють ;
А до́лі сївий наш коза́к
Дні́про з луга́ми ви́гравав.
А он-де, он-де за Дні́про́м,
20 На при́горі, ні́бі каплі́чка,
Коза́цька це́рква невели́чка
Стої́ть з похи́леним хресто́м.⁶⁾

¹⁾ Первісно в автор. За Дніпром неначе хмари, а олівцем попр. І ще старішої... мов хмари ; в новій ред. І ще старіщої... мов ті хмари За Дністром посіли. ²⁾ Перв. Я йду собі, прозираю, потім : Я йду і сумно позираю. ³⁾ Перв. Неначе з хмари виступають. ⁴⁾ Перв. Хатки прилипли. ⁵⁾ Перв. собі. ⁶⁾ Перв. А баня з нагнутиим хрестом.

Давно стоїть, виглядає
Запоріжця з Лугу,
25 З Дніпром своїм розмовляє,
Розважає тугу.
Оболонками старими,
Мов мертвець очима
Зеленими позирає
30 На світ з домовици.
Можє часш одновлення?
Не жди тїї слави!
Твої люди окрадені,
А панам лукавим
35 На-щоб здалась козацькая
Великая слава?

І Трахтемірів геть горюю
Нечепурні свої хаткі
Розкидав з долею лихою,
40 Мов п'яний старець¹⁾ торбинкі.
А он старе Манастирище²⁾ —
Колись козацьке село.
Чи те воно тоді було?
Та все пішло царям на грище:
45 І Запоріжця і село,
І монастир святій, скарбниці —
Все, все неситі рознесли,
А ви, — ви, гори, оддали!...
Бодай ніколи не дивить ся
50 На вас, прокляті! Ні, ні!
Не ви прокляті, а гетьмани,
Усббники, Ляхи погані...

Простіть, високії, міні,
Високії і голубії.
55 Найкращі в світі, найсвятії,
Простіть! Я Богу помолосьь...

¹⁾ Перв. Непаче старець. ²⁾ Шевч. пише Монастирище.

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що прокляну святого Бóга,
60 За неї ду́шу погублю!)

Над Трахтеміровим висо́ко
На кру́чі ніби сирота́
Прийшла́ то́пити ся в глибо́кім,
В Дні́прі широ́кому, ота́к
65 Стоїть одні́м-одна́ хати́на.
З хати́ни ві́дно Украї́ну
І всю Гетьма́нщину круго́м.
Під ха́тою ді́дусь сиве́нький
Сиди́ть, а²⁾ со́нечко низе́нько
70 У́же спусти́лось над Дні́про́м.
Сиди́ть і диви́ть ся і ду́ма,
А сльо́зи капаю́ть. „Гай-гай! —
Стари́й промови́в, — недоу́ми,
Занапали́ли бо́жий рай!“

75 „Гетьма́нщина!“ І ду́мнее
Чо́ло похмарі́ло,
Мабу́ть щось тяжке́, тяжке́е
Ві́мови́ть хоті́лось,
Та не ві́мови́в.
80 „Блука́в я по-світу чима́ло,
Носи́в і зви́ту і жупа́н, —
На що вже ли́хо за Ура́лом
Оті́м Ки́ргізам, о́тже й там
Йи́ же Бо́гу лу́чше жи́ти,
85 Ні́ж нам на Украї́ні.
А мо́же тим, що Ки́ргізи
Ще не хри́стія́ни?
Наро́бив ти, Хри́сте, ли́ха,
А переі́начи́в
90 Люди́й бо́жих?... Коти́ли ся

1) Авт. М. І грішну ду́шу погублю, потім попр. За неї. 2) Кожа.
і пізн. вид і.

І наші козачі
Дурні голови за правду,
За віру Христову,
Упивались і чужої
95 І своєї крoви. —
А получшали? Ба, де то!
Ще гіршими стали,
Без ножа і авто-да-фe
Людий закували
100 Гай мордують. Ой-ой, пані,
Пані христіяни!“

Затіх мій сівий бітий тугою,
Понік старою буй-головою.
Вечірнє сонце гай золотило,
105 Дніпро і поле золотом крило;
Собор Мазепин сьєє-біліє,
Батька Богдана могила мріє,
Кіївським шляхом вєрби похілі
Трибратні давні могили вкрили;
110 З Трубайлом Альта між осокною
Зійшлись, з'єднались, мов брат з сестрою, —
І все те, все те радує очі,
А серце плаче, глянуть не хоче.

Попрощалося ясне сонце
115 З чорною землею,
Виступає круглий місяць
З сестрою зорею;
Виступають¹⁾ із за хмари,
Хмари звеселили,
120 А старій мій подивів ся,
Сльози покотілись.
„Молюсь тобі, Бже мійий,
Господи великий,
Що не дав міні загинуть,
125 Небесний владико!“

---

¹⁾ М. виступили.

- Що дав міні́ добру́ сі́лу
Пересі́лити́ го́ре,
І приві́в мене́ старо́го
На сі́ святі́ го́ри
130 Оди́но́кий ві́к дожи́ти,
Тебе́ восхва́лити,
І твоєю́ красото́ю
Серце́ веселі́ти,
І поховáть побі́тее
135 Грі́ха́ми лю́дські́ми
На го́ра́х отсі́х висо́ких,
І віта́ть над ни́ми!“
Уте́р сльо́зи не хо́лодні,
Хоч не мо́лоді́,
140 І зга́дува́в ді́та свої́
Да́вні́, благі́:

- Де, як, коли́ і що́ робі́лось?
Було́ що́ спра́вді́, а що́ сні́лось?
Які́ моря́ пере́цли́ва́в?
145 І те́мний га́йок зеле́не́нький,
І чо́рнобрі́вка мо́лоде́нька,
І міся́ць з зоря́ми сі́яв,
І со́лове́йко на ка́ліні
То́ зати́ха́в, то́ щебе́та́в,
150 Свято́го Бо́га вихва́ля́в —
І все́ те, все́ те в Украї́ні!
І усмі́хну́в ся сі́вий ді́д,
Бо мо́же — ні́де пра́вди ді́ть —
Було́ таке́, що́ й жени́ха́лись,
155 Та́ розі́йшли́ ся, не побра́лись.
Поки́нула са́мо́го жи́ть,
В ха́тині́ ві́ку дожи́ва́ти.
Ста́рий мій зно́ву зажу́ривсь,
Ходи́в довге́нько́ ко́ло ха́ти,
160 А по́тім Бо́гу помо́лівсь,
Пішо́в у ха́ту но́чувáти,
А міся́ць хма́рою по́вивсь.

Отакий то на чужині
Сон міні приснив ся,
165 Ніби знову я на волю,
На світ народив ся.
Дайже Бóже коли небудь
Хоч на старість стáти
На тих гóрах окрадених
170 У малéнькій хáтї!
Хочá сéрце замúчене,
Потóчене гóрем
Принестї і положити
На Дніпрóвих¹⁾ гóрах!

Написано в Орській крѣпости 1847 р. Друк. у перве в лѣв.
вид. II, 120—124.

¹⁾ М. зразу: високих.

І Р Ж А В Е Ц Ь.

- Наробіли колісь¹⁾ Швэди
Велікої слави,²⁾
Утікали з Мазэпою
В Бендэри з Полтави.
5 А за німи й Гордїєнко,
Кошовий із Січи³⁾
Ведэ своїх недобитків
Та плаче ведучи.
Того плаче, що поради
10 Не подала мати,
Як пшениченьку⁴⁾ пожа́ти,
Полтаву достати.
Ой пожа́ли б, як-би були́
Односта́йне ста́ли,
15 Та з Хвастовським полкóвником
Гетьмана́ еднали́.
Не стреміли⁵⁾ б спіси в стрісі
У Петра́ у свата́,
Не втікали б із Хортіці
20 Сла́вні небожа́та,
Не спиня́в би їх⁶⁾ прилу́цький
Полкóвник пога́ний,
Не плакала б Ма́ти Бо́жа
В Криму́ за Укра́йну.

---

¹⁾ М. славні. ²⁾ М. превеликої ³⁾ Перв. Нарадила мати; в М. зам. сего рядка 5 вставлених нами в текст. ⁴⁾ М. пшеницю ту.
⁵⁾ Прась. стреміли. ⁶⁾ М. Не доганяв би.

- 25 Як мандрували день і ніч,
Як покидали Запорожці
Великий Луг і матірь-Січ,¹⁾
Взяли з собою Матірь Божу,
А більш нічого не взяли,
30 І в Крим до хана понесли
На нове горе²⁾ Запорожжя.

- Заступила чорна хмара
Та білу хмару,
Опанував Запорожцем
35 Поганий Татарин.
Хоч позволив хан на пісках
Новим кошом стати,
Та не зволив³⁾ Запорожцям
Церкву будувати.
40 У наметі поставили
Образ Пресвятбі
І крадькома молили ся...

- Боже мій з тобою,
Мій краю прекрасний, роскошний, багатий!
45 Хто тебе не нищив?⁴⁾ Як-би розказать
Про якого небудь одного магнага
Історію-правду, то перелякать
Саме пекло можна. А Данта старого
Полупанком нашим⁵⁾ можна здивувать.
50 І все-то те ліхо, все, кажуть, од Бога!
Чи вже-ж йому любо людей мордувать?
А за-що сердешну⁶⁾ мою Україну?!
Що вона зробила? За-що вона гине?
За-що її діти в кайданах мовчать?!...

- 55 Кобзарі⁷⁾ нам розказали
Про війни і чвари,

¹⁾ М. Свою стару і славу Січ. ²⁾ М. вбоге. ³⁾ М. Та не звелів бусурменин, перв. Заказав. ⁴⁾ Перв. мучив. ⁵⁾ М. Одним нашим паном. ⁶⁾ М. Убогу. ⁷⁾ М. і Ж. бандуристи.

- Про тяжкее лихоліття,¹⁾
Про лютії кари,²⁾
Що Ляхи нам³⁾ завдавали,
60 Як нас розпинали.⁴⁾
Що ж діялось по Шведчині,
То й Ляхи б⁵⁾ злякались,
Онїміли б з переляку
Пьяні неборáки,⁶⁾ —
65 Отáк її воеводи,⁷⁾
Петрoві собаки⁸⁾
Рвали, гризли...⁹⁾ І здалека¹⁰⁾
Запорoжці чули,
Як дзвоніли у Глухові,¹¹⁾
70 З гармати ревну́ли,
Як погна́ли на болото¹²⁾
Столицю робіти,¹³⁾
Як плакали по ба́тькові¹⁴⁾
Голодні́ї діти,¹⁵⁾
75 І як по́тім на Орелі
Лінію копали,
І як у тій Фінляндії
В снігу пропада́ли.
Чули, чули Запорoжці¹⁶⁾
80 З далéкого Криму,
Що канáє Гетьманщина,
Неповінно гíне.¹⁸⁾
Чули, чули небожáта,¹⁸⁾
Чули та мовчáли,
85 Ба й їм дóбре на чужині
Мурзи завдавали.
Мордува́лись сїрома́хи,
Плакали, і з ними

---

¹⁾ Що діялось в Україні, в Ж сей рядок вас. ²⁾ М. І якії кари; К. Ж. І якії люті кари. ³⁾ М. Ляхи нашим; Ж. без „нашим.“
⁴⁾ Перв. Про все розказали, М. За що кагували. ⁵⁾ Перв. і М. вони.
⁶⁾ М. Пани католики. ⁷⁾ М. Кров точили, упивались, Ж. точили воеводи. ⁸⁾ Ж. Як тії собаки. ⁹⁾ М. З кісточками. ¹⁰⁾ М. І про все те.
¹¹⁾ Зразу: в Україні. ¹²⁾ М. на болоті. ¹³⁾ Попр. в екз. Морд.
¹⁴⁾ Морд. ¹⁵⁾ М. сїромахи. ¹⁶⁾ Перв. Як діточки, попр Морд. ¹⁷⁾ М. Як канають в Гетьманщині, На лінії гинуть. ¹⁸⁾ М. Запорoжці.

Заплакала Мати Бóжа
90 Сльозáми святíми;¹⁾
Заплакала милосérда,
Ненáче за сiном.
І Бог згля́нувсь на ті сльóзи
І на Украiну,
95 За козацькі і за тiї
Пречiстiї сльóзи
Побiв Петра, побiв кáта²⁾
На на́глий дорóзi.
Верну́ли ся Запорóжцi,
100 Принесли́ з собо́ю
В Гетьмáнщину той чудóвий
Образ Пресвято́ї,
(У Iржа́вцi³⁾ поста́вили
В му́рованiм⁴⁾ хра́мі, —
105 Ота́м вона́ й до́сi пла́че
Та за козака́ми.

Написано в Ореській кріпості 1847 р. Друк. у перше в льв вид. II, 117—119 з пропусками, всього 58 рядків, повнійші в праськім I, ст. 76—79 і женецькім ст. 92—95.

¹⁾ М. дає такий варіант:

Умивались небожата
Дрібними гіркими,
Аж поки та Матер божа
Заплакала з ними.

²⁾ М. свата. ³⁾ Б. і Морд. В Іржавиці. ⁴⁾ М. сотниковім.

N. N.

О думи мої, о славо злая,
За тебе марно я в чужо́му краю
Ка́раюсь, му́чу ся — але на ка́юсь!
Люблю́ як щирю, вірну¹⁾ дружи́ну,
5 Як безталанну́ю своєю́ Вкраї́ну.
Роби́ що хочеш з те́мним зо мною́,
Ті́лько не ки́дай! В пе́кло з тобо́ю²⁾,
Пошкандиба́ю.

Ти приві́тала
Неро́на лю́того, Сарданапа́ла,
10 Ірода, Каї́на, Христа́, Сокра́та,
О непотре́бная! Ке́саря-ка́та³⁾
І Гре́ка до́брого ти полюби́ла
Однаковісі́нько, 'бо запла́тили.
А я убо́гий, що принесу́ я?
15 За що сїро́му ти поцілу́єш?
За пі́сню-думу: „Ой га́ю мій, га́ю?“
І не такі як я дармо співа́ють.⁴⁾
І чу́дно й⁵⁾ ну́дно, як помірку́ю,
Що ча́сто ко́тять ся го́лови бу́ї
20 За те́е діво. Мов пси гризу́ть ся
Брати́ з брата́ми й⁶⁾ не схамену́ть ся.
А те́е діво всі́ми⁷⁾ коха́не —
В ші́нку по́критка, а лю́ди п'я́ні!

Написано в Орській кріпості 1847. Надруковано уперше в петерб. Кобзарі 1906 р. Вказівка В. Доманицького (Критичний розслід 205), що сю віршу уперве опублікував О. Кониський у 39-томі Записок Наук. Тов. ім. Шевченка, безпідсавна.

) Коп. Жемч. вірною. ²⁾ Ж. в пекло з собою. ³⁾ Ж. І непотрібного кесаря-ката. ⁴⁾ Ж. дарма співали. ⁵⁾ Ж. і. ⁶⁾ Ж. і. ⁷⁾ М. вами.

ПОЛЯКАМ.¹⁾

(Броніславу Залескому.)

- Ще як були ми козака́ми,
А у́нії не чуть було́,
Ота́м то вéсело жилóсь!
Брата́лись з во́льними Ляха́ми,
5 Пи́шались во́льними²⁾ степа́ми,
В са́дах коха́ли ся, цвілі́
Нена́че лілі́ дівча́та,
Пи́шала ся сина́ми ма́ти,
Сина́ми во́льними. Рослі́,
10 Рослі́ сині́ і веселі́ли
Старі́ї, скóрбні́ї лі́та.
Аж по́ки і́менем Христа́³⁾
Прийшли́ ксьондзі́ і запали́ли
Наш ти́хий рай і розли́ли
15 Ши́роке⁴⁾ мо́ре слі́з і крóви,
А сирі́т і́менем Хри́стовим
Замордува́ли, розпья́ли.

- Пони́кли го́лови коза́чі,
Нена́че сто́птана трава́;
20 Укра́йна пла́че, сто́гне-пла́че,
За голо́вою голо́ва
До до́лу па́да, кат лю́тує,
А ксьондз скаже́ним язи́ком
Кри́чить: „Te Deum! Alleluja!“⁵⁾

---

¹⁾ Так у Черн., автор М. і Б. не мають титулу. У давн. вид. Ляхам, титул м. б. не Шевч. ²⁾ Льв. буйними. ³⁾ Льв. Христовим. ⁴⁾ Льв. і М. велике. ⁵⁾ Б. алілуя, в інших авт. час.

25 Отак то, Ляше, друже, брате,
Несітїї ксьондзї-магнати
Нас порізніли, розвели,
А ми-б і дбсі так жили.
Подай же рўку козакбві
30 І сёрце чїстев¹⁾ подай,
І іменем Христбвим знбву
Ми обновїм²⁾ наш тїхий рай!

Написано в Ореській крїпости 1847 р. Друк. у перве в льввськїм виданю I, ст. 57.

¹⁾ Льв. ширее ²⁾ Давн. вид. Возобновим або Возобновім. Беремо поправку з Черн.

ЧЕРНЕЦЬ.

(П. А. Кулішу)

- У Кіїві на Подолі
Булó колісь, і¹⁾ ніколи
Не вёрнетъ ся, що діялось!
Не вёрнетъ ся сподіване,
5 Не вёрнетъ ся! А я, бр́ате,
Такі́ буду сподів́атись,
Такі́ буду вигляда́ти,
Сёрцю жа́лю²⁾ додава́ти.

- У Кіїві на Подолі
10 Братёрська́ на́ша во́ля
Без хо́лопа і без па́на
Самá собі у жупа́ні
Розверну́ла ся весéла,
Оксамі́том шляхі́ стéле
15 І шовка́ми³⁾ засти́лає
І ні́кому не зве́ртає.

- У Кіїві на Подолі
Козакі́ гуля́ють,
Як ту во́ду цебро́м-відро́м⁴⁾
20 Вино́ розлива́ють.
Льохі́, шинкі́ з шинка́рками,
З вина́ми, меда́ми

¹⁾ Коп. Ж. вже. ²⁾ М., Б. і Ж. Жа́лю серпо. ³⁾ Так Ж. давн. вид. М. і Б. едвобом. ⁴⁾ Давн. вид. відром-цебром, М. Ж. і Б. як у нас.

Закупили Запоробжці,
Тай тнуть коряками.
25 А музика реве, грає,
Людий звеселяє,
А із братства те бурсацтво
Мовчки¹⁾ виглядає:
Нема гблій шкблї воїї,
30 А то-б догодила!

Когбж то там з музиками
Люди обступили?

В червоних штанях оксамитних²⁾
Матнею вулицю мете,
35 Іде козак. Ох літа, літа,
І що ви творите! На те-ж³⁾
Старий ударив в закаблўки,
Аж встала кўрява. Отак!
Тай ще приспївує козак:
40 „По доробї рак, рак,
Нехай бўде так, так!
Як би такі, молодїці,
Посїяти мак, мак?
Дам ліха закаблўкам,
45 Закаблўкам ліха дам,
Останеть ся⁴⁾ й передам.
А вжеж⁵⁾ тїї закаблўки
Набрали ся ліха й мўки.⁶⁾
Дам ліха закаблўкам,
50 Дам ліха закаблўкам,
Останеть ся⁷⁾ й передам!“

Аж⁸⁾ дб Межїгорського Спаса
Протанцював⁹⁾ сивий,

1) М. певне, потїм гале. 2) М. зразу: В червонїм, ритїм оксамитї. 3) Моя конектура: в друк. вид. Що ви творите? На то теж. Наголос невїрний і „то“ зайве. 4) Б. У вид. Достанеть ся. 5) Коп. Ж. А вони, м. б. помилка, пеує розмїр. 6) Так оба автогр. й Ж., у друк. вид. лиха, мўки. 7) Так у М., Б. і Ж. 8) Се Аж дод. в М. і Б. 9) Так в Осн. і Веч., у пїзн. вид. Потанцював.

- А за ним і товариство
55 І весь святій Київ.
Дотанцював аж до брами,
Крикнув:¹⁾ „Пугу! Пугу!
Привітайте, святі ченці,
Товариша з Лугу!“
60 Святу брामу одчинили,²⁾
Козакá впустили,
І знов брामу зачинили,
На вік зачинили³⁾
Козакóві.⁴⁾

- Хтож сей сівий
65 Попрощав ся з світом?
Семен Палій, Запорожець,⁵⁾
Лихом не добитий.

- Ой високо сонце сходить,
Низенько заходить;
70 В довгій рясі по келії⁶⁾
Старій чернець⁷⁾ ходить.
Іде чернець⁸⁾ у Вишгород
На Київ дивітись,
Та посидіть на пригорі
75 Та хоч пожуритись.
Іде чернець Дзвонкову⁹⁾
У яр воду піти,
Та згадує, як то тяжко
Булó¹⁰⁾ в світі жити.
80 Іде чернець у келію
Між стіни німії,

---

¹⁾ Ж. Старий крикнув. ²⁾ Так у Ж. і се краще, як у давн. вид. ³⁾ Обі форми зачинили беремо знов із Ж. ⁴⁾ М. і Ж. Для козака. ⁵⁾ Ж. Борозенський, М. Борозненський, та попр. Шевч. ⁶⁾ Ж. Семен Палій. ⁷⁾ М. Семен Палій, Ж. По келії. ⁸⁾ Ж. Палій. ⁹⁾ В прась. вид стоїть ось яка нотка Шевч.: „Дзвонковая криниця прозиваєть ся, недалеко од монастиря.“ На якій підставі д. Ром. у своїй нотці каже, що „так називає ся Майдан недалеко від Мезигорського монастиря, де є криниця,“ сего не вмію сказати. ¹⁰⁾ М. як то було Тяжко.

Та згадує літа свої,
Літа молодії.
Берє святє письмо¹⁾ в рúки,
85 Гóлосно читає,
А думкою старій чернець
Далéко літає.

І тихнуть бóжїї слóва,
А в²⁾ келїї ненáче в Сїчі
90 Братérство слáвне оживá,
А³⁾ сивий гетьман мов сова
Ченцєві зазирає⁴⁾ в вічі.
Музїка,⁵⁾ тáнці... і Бердїчів,
Кайдáни брязкають... Москвá,
95 Борї, снігї... і Ёнисей...
І покотїлись із очїй
На рясу сльóзи.
Бий поклóни,
І плоть старéчу усмирáй,
Святє писáніє читáй,
100 Читáй, читáй та слúхай дзвóна,
А сэрцевї не потура́й!
Вонó тебе в Сїбїр водїло,
Вонó тебе весь вік дурїло, —
Приспї-ж його́ і занеха́й
105 Борзнú свою⁶⁾ і Хвастовщїну!
Загїне все, ти⁷⁾ сам загїнеш,
І не згадають, щóб ти знав!

І старець тóжко заридáв,⁸⁾
Читáть писáніє покїнув;
110 Ходїв по келїї, ходїв,

А пóтім сїв і зажури́в ся:
„Для чо́гож я на свѣт родїв ся,⁹⁾
Свою́ Україну любїв?“

1) Так в автогр., в Осн. і пізн. вид. письмо святє. 2) М. У. 3) М. Д. 4) Осн. і Веч. заглядає. 5) Так автогр., Осн. музики. 6) Так в автогр., Осн. свою Борзну. 7) М. І. 8) М. застогнав; Ж. Чернець-заплакав, застогнав. 9) Оба автогр. вродив ся.

До ўтрєні завів з дзвініці
115 Великий дзвін. Чернець мій встав,
Надів клобук, взяв патеріцію,
Перехрестів ся, чотки взяв,
І за Україну моліть ся¹⁾
Палій чернець²⁾ пошкандибав.

120 „Молі ся, старче, бий поклони,
Поки й малих дїтій погоняць
Гатить глибóкі болотá!
На світі все, бач, суетá!
Молі сяз, бий собі поклони!“

125 Моливсь чернець за Україну,
Зробив і хрест і домовину,
Та смерть баріла ся, не йшла,
Поки гармата заревлá
Із Глухова по Україні.

130 Почув чернець, не дохрестів ся,
Тільки на небо подивив ся
Та щось промóвив, застогнав
І душу Бóгові послáв,
А сам з труною одружив ся.

135 Стогна́ли дзвóни, завивáли,
Кия́ни го́ри уквивáли,
Ченця́ Семéна Палі́я
Ченці́ мов гéтьмана ховáли.

І нині, бра́тія мо́я,
140 Стоя́ть тверди́ні на Вкраї́ні,
Все палі́вські в Хвастови́щині,
В яра́х, болóтах лежа́ть гарма́ти, —
На що? Та й ні́кому їх доставáти.
Захря́сли жи́дом хва́стовські го́ри,
145 Хвастя́ни пога́ні на ксьóндза б́рють,
Інколи, інколи ченця́ згада́ють,
А де похóваний, в яко́му кра́ю?

---

¹⁾ Ж. І патеріцію і молитись, За ту Україну молитись. ²⁾ Ж.
Старий чернець, М. зразу Семен Палій, в Б. Старий чернець.

Вони не знають, може й не чули!
Кияни бачили, та й ті забули.

- 150 Отак то стало ся, батьку козачий!
Все занехаяли діти ледачі,
І свою волю і твою славу;
Москалі рознесли валі в Полтаві,
Розруйнували і Січ і Спаса,
155 А над тобою глину товкмасять.

Написано в Орській кріпости 1847 р. Друк. у перве в Основі 1861 р. книжка I, ст. 7—10, потім у Вечерницях 1863, ч. 3, в прась. II, ст. 121—126 (повний текст), такий же і в Жен. вид., а в Огон. і Ром. так само як у давніх вид. без кінцевих рядків від 120—155. Ром. надрукував їх у нотні стор. 683—684.

Одін у дрúгого питаєм:
„На що нас ма́ти привела́,
Чи для добра́, чи то для зла?
Чого¹⁾ живём, чого́ бажáєм,
5 І не дозна́вшись уміра́єм
І покида́ємо діла́.“

Якіж мене́, мій Бо́же мійлий,
Діла́ осúдять на землі?
Бода́й ті діти не росли́,
10 Тебе́ свято́го не гніві́ли,
Що у невб́лі народи́лись
І стид за тебе́ понесли́!²⁾

Написано в Ореській кріпости 1847 р., друк. у-перве в „На-
родномъ Читеніи“ 1859, кн. 6, стор. 133.

Так в авт. М., давн. вид. На що. 2) М. понесли.

Самому чўдно, а деж дїтись,
Що дїяти і що почать?
Людїй і дблю проклинать?
Не варт, ей Бóгу! Як же жити
5 На чужинї, на самотї,
І що робїти в запертї?
Як би кайдани перегрїзти,
То гриз помалў-б. Так не тї,
Не тї їх ковалї кувáли,
10 Не так залїзо гартувáли,
Щоб перегрїзти. Гóре нам,
Невóльникам і сиротáм
В степу безкраїм за Уралом!

Написано в Ореській крїпости 1847. Друк. у-перве у льв.
вид. II, 220.

Ой стрічечку¹⁾ до стрічечки
Мерéжаю три нічечки,²⁾
Мерéжаю, вишиваю,
У неділю погуляю!

5 Ой плахточка-червчáточка,³⁾
Диву́йте ся, дівчáточка!
Диву́йте ся, парубкі,
Запорóжські козакі!

Ой диву́йтесь, лиця́йте ся,
10 А з іншими вінча́йте ся!
Подáвані рушникі, —
Отакé-то козакі!

Написано в Орській кріпости 1847. Друк. у-перве у львів.
вид. II, 220—221.

¹⁾ Давн. вид. стрічечка, попр. Шевч. ²⁾ Автогр. ніченьки, та-
рим вимагає нічечки. ³⁾ Давн. вид. плахотка, авт. М. черчаточка.

ХУСТИНА.

Чи то на те бóжа воля,
Чи така́я її до́ля?¹⁾
Росла́ в найма́х, вироста́ла,
З сирото́ю покоха́лась;
5 Небора́к²⁾ як го́луб з не́ю,
З безтала́нною³⁾ сво́єю
Од зиро́ньки до зиро́ньки
Сидя́ть собі у вдіво́ньки,⁴⁾
Сидя́ть собі,⁵⁾ розмовля́ють,
10 Пречісто́ї дожида́ють.
Діжда́ли ся...⁶⁾
З Чигри́ну⁷⁾
По всі́й сла́вній Укра́їні
Заревлі́⁸⁾ вели́кі дзвони́,
Щоб сідла́ли хло́пці ко́ні,
15 Щоб мечі-шаблї́ гострі́ли
Та зібра́лись⁹⁾ на весі́лля,
На веселе́ погуля́ння,
На крива́ве залиця́ння.

Накупи́ла на три ко́пи
20 Черво́ного шовку,¹⁰⁾
А за то́го за талья́ра
Золоту́ю го́лку.

---

1) В М. і коп. Ж. початок инший:

Була собі Катерина,
Безталанна сиротина.

2) М. А. Иван. 3) М. З Катериною. 4) М. Вечеряють у дівоньки.
5) М. Вечеряють. 6) М. Дожидають. 7) М. А з Чигрина. 8) М. За-
гули. 9) М. їхали. 10) Коп. Ж. Накупила К. на три копи шовку.

Тай вишила Іванові
Шовками хустину,
25 Щоб згадував на чужині
Свою Катерину.

У неділеньку та ранесенько¹⁾
Сурми-труби вигравали,²⁾
В похід у³⁾ дорогу славні компаніїці
30 До схід сонечка рушали.⁴⁾
Випровожала⁵⁾ вдова свого сина,
Ту єдиную дитину;
Випровожала сестра свого брата,
А сірбму сиротина.⁶⁾
35 Випровожала, коня напувала
До зірніці із⁷⁾ криниці,
Виносила збрюю, шаблю золотую,
І рушницю-гаківницю.
Випровожала три поля, три милі,
40 Прощала ся при долині,
Дарувала шіту шовками хустину,
Щоб⁸⁾ згадував на чужині.⁹⁾

---

1) М. рано ранесенько 2) Хата: вийгравали. 3) М. далеку.
4) М. випровожас. 5) М. і Ж. А Івана Катерина. В М. і Ж ся строфа
виглядає ось як:

Ой у неділеньку рано-пораненьку
Ще й сонечко не вставало,
В далеку дорогу, войну і тревогу
Мати сина випроважала.

К. Ж. Ой у неділю. 6) М. з. 7) М. Шо. 8) В аит. М. ся строфа
виглядає ось як:

Випровожала Івана Катерина
Із чужої, темної хати,
Несла його збрюю, шаблю золотую
І цвяховані лати.

В коп. Ж. зам. Івана — Івана, а зам. хати — хатини. За смми
у М. ще чотири рядки:

Зажурилась Катерина
Безгаланна, чорнобрива:
Іван коника сїдлає,
Собі збрюю добирає.

9) М. Наші славні.

Ой хустино, хустиночко
Мерéжана, шита,
45 Тільки й слави козацької
Сіделечко вкрити!

Вернула ся, журила ся,
На шлях бітий дивила ся ;
Квітчала ся, прибіралась,
50 Що день божий сподівалась,
А в неділеньку ходила
Виглядати на могилу.

Мина літо, мина й друге,
А на трете лінуть
55 Преславнії¹⁾ компанійці
В свою Україну.

Іде військо, іде й друге,
А за третім з-тіха —
Не диві ся, безталанна,²⁾

60 Везуть тобі ліхо!
Везуть труну дубову³⁾
Китайкою вкриту,⁴⁾

А за нею з старшиною
Іде в чорній світї

65 Сам полкóвник компанійський,

Характерник з Січи,

За ним ідуть есаули

Та плачуть ідучи.

Несуть пані есаули

70 Козацькую збрóю:

Панцир бітий,⁵⁾ порубаний,

Шаблю золотую,

Три рушніці-гаківніці

І три самопáли,

---

¹⁾ М. Наші славні. ²⁾ М. Катерино. ³⁾ Перв. мальовану попр. в М. і Ж. ⁴⁾ Перв. криту, попр. в М. ⁵⁾ Попр. в егз. Морд. перв. Литий панцир.

75 А на збрóї козацькая¹⁾
Кров позасихала.
Ведуть коня вороного —
Розбиті копита,
А на йому́ сіделечко²⁾
80 Хустиною вкритє.

Написано в Ореській кріпости 1847 р. Друк. уперве в „Хаті“
Куліша ст. 86—89 з датою: Нижній Новгород 1858. Се очевидно
дата переписаня.

¹⁾ М. і Ж. На зброї, на козацькій. ²⁾ М. перв. Сіделечко
цвяховане.

А. О. КОЗАЧКОВСЬКОМУ.

- Давно́ те діялось, ще в шко́лі,
Та́кі в учи́теля дя́ка
Га́рне́нько вкра́ду п'ятака́
(Бо я бу́ло трохи не го́ле,
5 Та́ке убо́ге), та й куплю́
Папе́ру а́ркуш і зроблю́
Ма́ле́ньку кни́жечку; хреста́ми
І визи́ру́нками з кві́тка́ми
Кру́гом листóчки обведу́,
10 Та́ й спи́сую „Скоро́роду“,
Або „Три ца́ріє со да́ри“;
Та сам собі́ у бур'я́ні,
Що́б не почу́в хто, не побáчив,
Виспи́вую бу́ло та пла́чу...
- 15 І до́вело́ ся зно́в ми́нї
На ста́рість з ві́ршами хова́тись,
Ме́режать кни́жечкі, спи́вати
І пла́кати у бур'я́ні —
І тя́жко пла́кати! І не зна́ю,
20 За-що́ мене́ Госпо́дь кара́є...
У шко́лі му́чило́сь, росло́,
У шко́лі й сиві́ть до́вело́сь,
У шко́лі ду́рня́ й похováють,
А все за то́го п'ятака́,
25 Що́ вкрав ма́ле́ньким у дя́ка,
Отáк Госпо́дь мене́ кара́є...

- Ось слухай же, мій голубе,
Мій брле-козаче,
Як канаяю я в неволі,
30 Як я нўжу світом!
Слухай, брата, та научай
Своїх малих дїток!
Научай їх, щоб не вчились
Змалку віршувати;
35 Колї-ж якє поквāпить ся,
То нїщечком, брата,
Нехай собі у куточку
І віршує й плаче
Тихесенько, щоб Бог не чув,
40 Щоб і ти не бāчив!
Щоб не довело ся, брата,
І йому каратись,
Як я тепер у неволі
Караяю ся, брата!..
- 45 Ненāче злōдїї по-за валами
В недїлю краду ся я в поле,
Талами вїйду по-над Уралом
На степ широкїй, мов на волю.
І бюлящєє, побїте
50 Сєрце стрепенєть ся,
Мов рїбонька над водою,
Тїхо усмїхнєть ся,
І полине голубкою
По-над чужїм полем, —
55 І я нїби оживāю
На полї, на волї.
І на гору високую
Вихожу, дивлю ся,
І згадую Україну —
60 І згадāть бою ся.
І там степї, і тут степї,
Та тут не такїї:
Рудї, рудї, аж червонї,
А там голубїї,

- 65 Зеленіі, мерезані
Нівами, ланами,
Високими могилами,
Тёмними лугами...
- А тут бурьян, піскі, талі,
70 І хоч-би на-сміх де могила
О давнім давні говорила...
Неначе люди не жили!
Од спокон-віку і до нині
Ховалась од людий пустиня,
- 75 А ми такі її знайшли;
Уже й твердині поробили,
Затого будуть і могили —
Всього наробимо колісь!...
- О моя доле! Моя країно!
80 Колі я вірвусь з цієї пустині?
Чи може (криї Бóже!)
Тут і загіну.,
І почорнів червоне поле?
- „Айда в казарми, айда в неволю!“
85 Неначе крикне хто надо мною,
І я прокинусь. По-за горою
Вертаюсь, краду ся по-над Уралом,
Неначе злодій той по-за валами.
- Отак я, друже мій, святкую
90 Отут неділеньку святую!
А понеділок? Друже-брате!
Приходить ніч в смердючу хату,
Осядуть думи, розібьють
На стократ серце і надію,
- 95 І те, що вимовить не вмю,
І все на світі проженуть.
І спінять ніч: часі літами,
Віками глухо потечуть,
І я кровавими сльозами
- 100 Не раз постелю омочу.

Не малодушіє в неволі
В ночі сльози точить,
А гріхі мої великі
Вилити ся хочуть.

- 105 Не виллють ся, не покинуть
Душу катувати:
Страшно міні, друже-брате,
Смерти сподіватись!...

Перелічу і дні і літа:

- 110 Кого я, де, коли любив?
Кому яке добро зробив?
Нікого в світі, нікому в світі,
Неначе по-лісу ходів.

А малась воля, малась сила!

- 115 Та силу позички зносїли,
А воля в гостях упилась,
В степу небога заблудїла
Та й упивать ся зареклаєь.

Не поможє „милий Божє“

- 120 Як то кажуть люди;
Буде каяття на світі,
Вороття не буде...

Благаю Бóга, щоб світало,

Мов вóлї, сóнця-світу жду;

- 125 Цвіркун замóвкне, „зóрю“ бьóть —
Благаю Бóга, щоб смеркало!

Бо на позóрище ведуть

Старóго дурня муштрувати,

Щоб знав, як вóлю шанувати,

- 130 Щоб знав, ще дурня всюди бьóть...

Так день і тїждень так минає,

І мóже, друже мій, отак

Минуть остáтнїї лїтá!...

Як пéред Бóгом сповїдаюєь;

- 135 За правду на-світі караюєь

І не клену дóлї,

Тїлько Гóспода благаю:

Не дай Бóже в чужім країю
Згінуть у невóлі!...“

- 140 Минáють літа молодії,
Мнну́ла дóля, а надія
В невóлі зно́ву за своé!
Зо мно́ю зно́ву ліхо дїє
І сёрцю жáлю завдає:
- 145 А мóже ще добрó побáчу?
А мóже ліхо переплáчу,
Воді Дніпрóвої напьюсь,
На тебе, дрúже, подивлюсь?
І мóже в тихій тво́ій хаті
- 150 Я бóду зно́ву розмовлáти
З тобою, дрúже мій?... Боюсь,
Бою́ ся сам себе спитáти:
Чи се ко́лі сподієть ся?
Чи мóже вже з не́ба
- 155 Подивлюсь на Укра́їну,
Подивлюсь на тебе?...
А іноді́ так бува́є,
Що й сльозі́ не стáне,
І благáв би я о смёрті —
- 160 Так тáя Укра́їна
І Дніпрó крутоберéгий
І ти, дрúже-брáте,
Не да́єте міні́ Бóга
О смёрті́ благáти!

Написано в Орській кріпості 1847 р. Друк. уперве в львівськiм вид. 1867 р. I, 192—196, потім у вид Кожанчикова 1868.

МОСКАЛЕВА КРИНИЦЯ. (I. ред.)

(Я. Кухаренку).

„Не варт, їй Бóгу, жить на світі!...“

„То йди топісь...“ — „А жінка, діти?!...“

„Отóж-то бáчиш, не бреші!“

А сядь лишéнь та напиші

5 Отсю́ бувáльщину, то мо́же

Ина́ко ска́жете, небóже!

Пиші́ отáк: „Було́

Селó...“

Та щоб не лі́зти на чужі́ну,

Пиші́: „У нас на Украї́ні.

10 А в ті́м селі́ вдовá жила́,

А у вдові́ дочка́ була́

І син семи́лїток...

Добро́, ма́вши ді́ток,

У ро́скóші, хва́лиш Бóга...

15 А вдові́ убо́гій

Мабу́ть не до його́,

Бо зали́лі за шку́ру са́ла,

Трохі́ не пропа́ла;

Думала́ в черні́ці,

20 Або́ йти́ топить́ ся, —

Так жалé малéньких ді́ток ста́ло,

Звичáйно ма́ти, що й каза́ть!

Та мо́же снів́ ся та́кі й зять,

Бо вже́ Катру́ся підроста́ла...

25 Чи́ вже́ ж їй ві́к проді́вувáть,

Зно́сити́ брiвоньки́ нї́ за що́?

Ні́, ді́вонька́ вона́ не та!

- Такі ж у тім селі трудящий
(Бо всюди сіроти — ледáщо)
30 У наймах віріс сиротá,
Ненáче бáтькова дитина!
То сяк, то так
Придбáв сїрбма грошеня́т,
Оде́жу справив, жупані́ну,
35 Та ні відсі́ль і ні відті́ль
На ту сирі́тську копійчи́ну
Купив садóчок і хати́ну,
Подя́кував за хлі́б, за сіль
І за нау́ку до́брим лю́дям,
40 Та до вдові́вни навпросте́ць
Шелесть за рушника́ми!
Не торгува́лись з староста́ми
(Як те бува́є між панáми),
Не торгува́всь і цан-оте́ць
45 Усі́м на диво та на чу́до:
За три ко́пи звінча́в у б́удень!...

- Просо́хли о́чі у вдови́.
Отáк-то, дру́же мій, живі́,
То й весе́ло на світі́ бу́де,
50 І бу́де варт на світі́ жити́,
Як ма́тимеш ко́го люби́ть.
Хоч ка́жуть от ще́ що, небо́же:
Себе́ люби́, то й Бог помо́же!
А доведе́ть ся уміра́ть?
55 Зди́хатъ над грі́шми? Ні, небо́же!
Любо́в — Госпóдня благода́ть!
Люби́ ж, мій дру́же, жі́нку, ді́ток,
Ді́лі з убо́гим заробі́ток,
То ле́гше бу́де й заробля́ть!
60 Спо́чїнем трóхи, поговóрим...
Що, ярина́ ще не зійшла́?

Другий.

Та де та ярина́ взяла́сь?
У мене́ ще на жи́то о́рють.

Отім то й ба, що живете
65 Відко́ли, дя́дку, а не чу́ли,
А мо́же й чу́ли, та забу́ли:
Журна́л друкують...

Перший.

Те-те-те!

Другий.

Та що ви ду́маєте: по́льський
70 Або „Хазяїн“ той моско́вський?
Не та лови́сь! Журна́л Реву́,
Чи те Ла-Мод, — купи́в для Па́ні
Торі́к в Ромні́...

Перший (нишком).

Так от як на́ші!

Не чув, як на-світі живу́!...

Другий.

75 У са́мому то́му журна́лі
Моя́ Па́шета́ начита́ла,
Як Ні́мці сія́ли траву́,
А по́тім ви́жали серпа́ми!
І все напи́сано сти́хами,
80 Та не таки́ми як у нас...

Перший.

Як би ти, бра́те, сви́ні пас...
За сло́во ви́бача́й!

Другий (мов не чує).

Гей, хлѐпче!

(Ходить, поєвистує, а потім співає):

„Хлѐпче, мо́лодче,

З ка́рими очі́ма,

85 На що то́бі жі́нка?

Ка́мінь за плечі́ма!“

Перший.

Та годі вже тобі співа́ть!

Другий.

Що, мо́же хоче́те конча́ть?

А я, призна́ть ся, ду́мав — те́с...

Перший.

90 А я так ду́маю ине́с,
Що ви́пьемо та поснемо́,
А там і ла́ду не дамó;
Сіда́й лиш та пиши́, небо́же,
Та ко́нчимо, як Бог помо́же!

95 Одружи́лись небожа́та.
Дивува́лись лю́ди
Як-то вони́, ті сі́роти,
На-світі жити́ бу́дуть?
Мина́є рік, мину́в другій,
100 Зно́ву дивува́лись,
Де в тих сирі́т безталанни́х
Добро́ те́с бра́лось?
І в ко́мбі, і на дво́рі,
На току́ й на ні́ві;
105 І ді́точкі як кві́точки,
Й самі́ чорнобри́ві
У жу́па́нах похожа́ють,
Старці́в заклика́ють
На оби́ди, а бага́ті
110 То й так не мина́ють.
Не мина́ли себелю́би,
Та все жалкува́ли,
Що сі́роти таки́м добро́м
Старці́в годува́ли:
115 „Ко́ли гни́є, то спрóдали б,
Адже́ ж у їх ді́ти!...“
Ось слуха́й же, що́ то рóблять
За́здроці́ на світі́

- І ненятля голóдная!
120 Ходіли, ходіли,
Пóки в-ночі жалкúючи
Хáту запалили...
Нехай би вже були непéвні,
Які вельмóжі просвіщéнні,
125 То і не жаль булó б, — чи так?
А то сїрісїнький сїр'як
Отáк лютує... Тяжко, брáте,
Людий на старість розпізнáти,
А ще гірше — з-зámолоду
130 Гáдину кохáти!
Очарує зміїними
Кáрими очіма...
А, пек тобі! Забу́в, дурню,
Що смерть за плечіма?
- 135 До стеблá все погоріло
І діти згоріли,
І сусіди і багáті
І вбóгі раділи.
Багáтії, бач, раділи,
140 Що багáтіші стáли,
А вбóгії томú раді,
Що з ними зрівнялись!
Посхóдились жалкувáти,
Жáлю завдавáти:
145 Шкóда, шкóда! Як би знатя́ —
Копійчину б дбáти,
То все б такі не так вонó...
А, що пак, Максíme?
(Бо йогó Максímом звáли)
150 Попрóдай скотину
Та ході до мене в нáйми:
Що б́де, то й б́де;
Б́дем знов чумакувáти,
Пóки вийдеш в люди.
155 А там знóву...“ Подякував
Максím за порáду.

- „Побачу ще, як там буде;
Коли не дам раді, —
То тоді вже певне треба
160 Іти в найми знову.
Де то моя Катерина,
Моя чорноброба?...
Вона мені все радила,
І тепер порадить!...“
- 165 Та остання ся рада
На віки завадить...
Воли твої і корови
Разом поздихали,
А Катруся з москалями
170 Десь помандрувала.

Тепер отак пиши, небоже:
Максім подумав, пожури́в ся,
А потім Бóгу помолі́в ся,
Промовив двічі: „Бóже, Бóже!“
175 Та й більш нічого.

Од царіці
Прийшов указ — лобі голить.
„Не дам вдовіці утопить ся,
Не дам же й з тóрбою ходіть!“
Сказав Максím, і грунт покинув,
180 Бо вдовинóго, бачиш, сина
В прийóm громада повезла.
Такі-то темні діла
Творють ся нiшком на сiм свiтi:
А вас, письменних, треба б бити,
185 Щоб не кричали: „Ах, Аллах!...“
Не варт, не варт на свiтi жити!...“
А чом пак темні не кричять?...

Другий.

Хибá ж живуть вони́ і знають,
Як ви сказа́ли, благодать,
190 Любóв?...

Перший.

Що, що? Недочуваю!...

Другий.

Воні, кажú вам, прозябають,
Абó по вáшому, ростúть,
Як та капúста на горóді.

Перший.

Отáк по вáшому, — ну, гóді ж!
195 Нехáй собі і не живúть...
А все, скажú такі, як хочеш,
А ви їм жить не даєтé,
Бо ви для сéбе живетé
Заплóщивши письмéнні óчі.

Другий.

200 Отже як бúдем так писáть,
То ми й до вéчера не кóнчим.
Ну, де ж той безталáнный зять?

Перший.

Вернúвсь вдовіченко до дóму,
А зять пішов у москалі;
205 Не жаль булó його нікóму,
Та ще й сміялись у селі!

Отже дáлебі, не знаю,

Чи вона вертáлась,
Катеріна, до мáтері,

210 Чи так і пропáла?

Була чúтка, що стріжену

В Умані воділи

По úлицях: укрáла щось...

Пóтім утопíлась.

220 Та все-то те, знáєш, лóди:

Втóплять і задúшать.

А мóже то такá правда,

Як на вербі грúші.

Знаю тільки, що про неї
225 І пісню прокліали;
Я чув тоді, на дівчатах
Дівчата співа́ли:
„Шелесь, шелесь по дубині,
Шапки хлопці погубили;
230 Тільки наймит не згубив,
Удовівну полюбив...“
Соромітна, нехай їй лихо!

Мина́ли літа тихо-тихо,
(Отак пиши), — і за гріхи
235 Кара́лись Госпо́дом Ляхи,
І пугав Пу́гач над Ура́лом.
Піти в о́дах вихваля́ли
Войну́ й царі́цю, тільки ми
Сиді́ли нішком, сла́ва Бо́гу!
240 Пі́сля вели́кої зі́мі
Верну́в ся і Ма́ксим безно́гий:
В походи́, ка́же, загуби́в
Та срі́бний хре́стик зароби́в.
Чо́го він приди́бав? Нема́ в його́ ха́ти,
245 Ні сестри́, ні бра́та, ні́кого нема́.
Чо́го ж він приплéнтав? А хто його́ зна!
Чи чув ти, що ка́жуть: ле́гше уми́рати
Хоч на пожа́рині в свої́й сторо́ні,
Ніж в чужі́й в пала́тах! Чи чув ти? Ба ні!

Другий.

250 Ей, дя́дечку, шви́дче бу́демо пи́сати,
Бо хо́четь ся спа́ти і вам і ми́ні...

Перший.

Зажури́всь моска́ль-калі́ка:
Де йому́ поді́тись?
Вдови́ченко в пі́кіне́рах,
255 Вдова́ на ті́м сві́ті!
До ко́гож він прихі́лить ся?
Де пере́зімує?

- Ужé о́сїнь, незаба́ром
Зіма́ залюту́є.
260 Нема́ йому́ в світі́ до́лі,
По́лінула в по́ле...
Попросі́в ся зімува́ти
До дяка́ у шко́лу.
Бо та́кі й письма́, спасі́бі,
265 Москалі́ навчі́ли,
І в ко́сі був, бо й москалі́
Тоді́, бач, носі́ли
Сі́ві ко́си з куче́рями
Усі́ до одно́го,
270 І бо́рошном посипа́ли,
Бог їх зна́ для чо́го?...
Максі́м та́кі як письме́нний
Було́ помага́є
І на клі́расі́ дяко́ві,
275 І псалти́рь чита́є
Над поко́йними, й хавту́ри
З школя́рами но́сить,
А в Пили́півку, сі́рома,
Христа́-ра́ди про́сить.
280 (Нічо́го: зна́й, сво́є пиші́,
Та пе́ред лю́дьми не бреши́!)
Хоч би то́бі лихе́ сло́во
Почу́в хто од йо́го!
І тала́н і безтала́ння
285 Все, ка́же, од Бо́га.
Ані́ о́хне, ні запла́че,
Нена́че дити́на;
І соба́ки не куса́ли
Москаля́ Макси́ма.
290 А в неді́лю або в свя́то
Мов причепу́ріть ся,
Шкандиба́є на вдовину́
Пу́стку подиві́ть ся.
Ся́де собі́ у садочку́
295 І вдо́ву згада́є,

- І за її грішну ду́шу
Псалти́рь прочита́є.
Катеріну „о здра́вії“
Тихе́нько помья́є,
300 У́трє слѣ́зи: „Все од Бо́га!“
Й веселѣ́нький ста́не.
А в Петро́вку і в Спа́сівку
Не спочине в шко́лі, —
Бере́ за́ступ і лопату́,
305 Шкандиба́є в по́ле
І край шля́ху, при доли́ні —
Отже не вгада́єш,
Що калі́ка виробля́є —
Крини́цю копа́є!
310 Та й ві́копав. На те лі́то
Крини́цю святи́ли
На само́го Макові́я,
І дуб посади́ли
На прикме́ту прої́зжачим.
315 А на дру́ге лі́то
Москаля́ вже неживо́го
Найшли́ в ба́лці¹⁾ ді́ти.
Коло́ само́ї крини́ці:
Вийшов подиві́ть ся
320 Оста́нній раз, сі́рома́ха,
На свою́ крини́цю.
Грома́дою при доли́ні
Його́ поховáли,
І доли́ну і крини́цю
325 На па́мять назва́ли
Москале́вою. На Спа́са
Або Макові́я
І до́сі там во́ду свята́ть,
І дуб зелені́є.
330 Хто йде́, їде́, не ми́нають
Зеле́ного дуба́:

---

¹⁾ Автогр. балци.

В холодѣчку посідають
 Та тихо, та любо
 П'ючі воду погобжую
 335 Згадують¹⁾ Максима...

Отак живіть, недбуки,
 То й жить не остане!

Написано в Орській кріпості 1847 р. Друк. у-перше у прас-
 кім вид. II, 156—165 з допискою: По першому рукопису.

Написано в Орській кріпості 1847 р. Друк. у-перше у прас-
 кім вид. II, 156—165 з допискою: По першому рукопису.

Як же бо і не клясти?
 І кляти не можна
 І не бо А без неї
 І боря не можна,
 А віри... віри... та ну й.

¹⁾ Прась. згадують. зали.

Привикне, кажуть, собака за возом
бігти, то біжить і за саньми.

То так і я тепер пишу,
 Папір тільки, чорніло трачу;
 А перш (ей-Богу, не брешу!)
 Згадаю що, чи що набачу,
 5 То так утну́, що аж заплачу,
 І ніби сам перелечу
 Хоч на годину на Україну;
 На неї гляну, подивлюсь,
 І мов добро́ кому́ зроблю,
 10 Так лобо́ серце одпочіне.
 Як-би сказа́ть, що не люблю,
 Що я Україну забуваю,
 Або лукавих проклинаю
 За те, що я тепер терплю, —
 15 Йй-Богу, бра́тія, прощаю
 І Милосердому молюсь,
 Щоб ви лихі́м чим не згада́ли;
 Хоч я вам кривди не робі́в,
 Та все такі́ між ва́ми жив,
 20 То мо́же де-що і оста́лось.

Написано в Ореській кріпости 1847 р. Друк. уперве в львівськім вид. II, 224.

А нумо зно́ву віршувать
(Звичайне, нишком)! Нумо зно́ву,
Поки́ новинка на осно́ві,
Старинку бо́жу лицюва́ть,
5 А сіри́ч — як би вам сказа́ть,
Щоб не збреха́вши? — нумо зно́ву
Люди́й і до́лю проклина́ть!¹⁾

Люди́й за те, щоб нас зна́ли
Та нас шанува́ли;

10 До́лю за те, щоб не спала́
Та нас догляда́ла.

А то бач що наро́била:

Кінула мало́го

На розпу́тї, та й байду́же,

15 А вонó убо́ге,

Молоде́, сивоу́се —

Звичайне, дити́на —

І поді́бало тихе́нько

По-під чужи́м ти́ном

20 Аж за Ура́л. Опини́лось

В пусти́ні, в нево́лі...

Тай ні га́дки, клене́ собі

Лука́вую до́лю.

---

¹⁾ В автогр. М. додано далі:

Як же його і не клясти?

І поезії не буде

І не буде солі,

Як то кажуть. А без неї

І борщ мов помиї,

А вірші... вірші... та цур їм.

Сї 6 рядків потім перечеркнено і автор дописав нову віршу до старого початку, яку подаємо далі.

Не прокляну́ же тебе́, доле,
25 А бу́ду хова́тись
За ва́лами, та ніщечком
Бу́ду віршувáти,
Ну́дить світом, сподіва́тись
У го́сті в нево́лю
30 Из-за Дні́пра ширóкого
Тебе́, мо́я доле!

Написано в Ореській кріпості на початку 1848 р. Друк. уперве
в льв. вид. II, 225.

ДРУГА РЕДАКЦІЯ.

А нумо знову віршувать,
 Старінку божу лицювать,
 А сиріч — як би вам сказать,
 Щоб не збрехавши? — нумо знову
 5 Людій і долю проклинать.

А то й поезія завьяне,
 Як кривди не стане!
 Заходімо ся-ж ми знову
 Святее поганить!

10 Ні до ладу, ні до складу —
 І кому завадить
 Моя кривда лукавая?
 Нікому! А зрадить,

Самому зрадить на чужині,
 15 І на далекій Україні
 Старому віри не поймають,
 Старого дурнем назовуть.
 „Нехай старий собака гине,
 Коли не вмє шанувать

20 Людій та Бóга пресвятóго,
 Не вмє правдоньки сказать,
 То й цур йому! Нехай блукає,
 Дурний свій рóзум проклинає,
 На старість учить ся брехать!

25 А ми не будемо читать
 Його скаженої брехні!“

Правда ва́ша, лю́ди!
Брехне́ю, бач, ви́йдеш всю́ди,
А не ви́йдеш в лю́ди.
30 Та цур же ї́й! Нехай собі
Кого́ зна́є, ши́є
Брехня́ в ду́рні, а я собі,
По́ки мо́ре ви́є
35 Та гризе́ висо́кий бе́рег,
Чи не вдам я зно́ву
Про що-небу́дь тихе́нького
Та благо́го сло́ва?

Написано в Орській кріпості 1845 р. Друк. уперве в книжці
В. Доманицького, Критичний нарис стор. 225—226.

У Бóга за двéрми лежа́ла соки́ра,
 А Бог тоді з Петро́м ходи́в
 По світу та дива́ твори́в.

Та кайза́к на хирю
 5 Та на тя́жке ліхо
 Любе́нько та ти́хо
 І вкрав ту соки́ру,
 Та й потя́г по дро́ва
 В зеле́ну дібро́ву.

10 Древи́ну ви́бравши, та й цок...
 Як вірветь ся соки́ра з рук!
 Пішла́ по лісу косови́ця,
 Аж страх, аж жаль бу́ло диви́ть ся.
 Дуби́ і всі́кі дерева́

15 Великолі́тні, мов трава́
 В покóси стéлить ся, а з я́ру
 Встає́ пожа́р, і диму́ хма́ра
 Святе́с со́нце покрива́.

І ста́ла тьма, і од Ура́лу *Та до Пичи́нза, до Драгу,*
 20 Ки́піла в озерáх вода́.
 Пала́ють се́ла, городá,
 Ридáють лю́ди, ви́ють зві́рі
 І за Тобб́лом у Сібі́рі
 В сні́гах хова́ють ся. Сім лі́т

25 Соки́ра бо́жа ліс стина́ла,
 І пожа́рище не вгаса́ло,
 І мерк¹⁾ за димом бóжий²⁾ сві́т.

1) М. мер. 2) М. сонця.

- На восьме літо у неділю,
Неначе ляля¹⁾ в льоблі білій,
30 Святес сонечко зійшло.
Пустиня циганом чорніла:
Де город був або село —
І головня уже не тліла,
І попіл вітром рознесло.
35 Билини навіть не осталося,
Тільки одним одно хиталося
Зелене дерево в степу.
Червоніє по пустині
Червона гліна та печіна,
40 Бурьян колочий та будяк,
Та інде тирса з осокою
В яру чорніє під горою.
Та дикий інколи кайзак
Тихенько виїде на гору
45 На тім захілім верблюді.
Непевне дієть ся тоді:
Мов степ до Бога заговорить,
Верблюд заплаче, і кайзак
Понурить голову і гліне
50 На степ і на Кара-бутак,
Сингіч-агач кайзак спомьяне,
Тихенько спуститъ ся з гори,
І згіне в глиняній пустині.
Однім-єдіне при долині
55 В степу краї дороги,
Стоить дерево високе,
Покінуте Богом
Покінуте сокірою,
Огнем непаліме,
60 Шепочеть ся з долиною
О давній годині.
І кайзаки не минають
Дерева святого,

---

¹⁾ М. хлопчик.

На долину заїзжають,
65 Дивують ся з його,
І молять ся і жертвами
Дерево благаяють,
Щоб парости розпустило
У їх біднім краю.

Написано в Ореській кріпості 1848 р. Друковано у-перве
в вид. Кожанчикова і льв., II, 206—207.

ВАРНАК.

Тиняючи на чужині
По-над Елѣком, стрів я діда
Вельмі старого — наш земляк
І недомучений варнак
5 Старий той був. Та у неділю
Якось у полі ми зустрілись
Та й забалакалися. Старий
Згадав свою Волинь святую
І волю-дोлю молодую,
10 Свою бувальщину. І ми
В траві за валою посідали,
І розмовляли, сповідалися
Один другому. „Довгий вік!“
Старий промовив. „Все од Бóга,
15 Од Бóга все! А сам нічого
Дурний не вдіє чоловік!
Я сам, як бачиш, марне, все
Я сам занівечив свій вік;
І ні на ко́го не жалкую,
20 І ні у ко́го не прошу я
Нічого на-світї. Отак,
Мій сїну, друже мій єдиний,
Так і загину на чужині,
В неволї.“ І старий варнак
25 Заплакав нішком. Сивий брате!
Покї живє надїя в хатї,
Нехай живє, не виганяй!
Нехай пўстку нетоплену
Іноді нагрїє,

30 І потечуть з очий старіх
Сльози молодії,
І умітеє сльозами
Сэрце одпочіне,
І поліне із чужіни
35 На свою країну!

„Багато де-чого не стало,“ —
Сказав старій, — „води чимало
Із Ікви в море утекло.
Над Іквою було село,
40 У тім селі на безталання
Та на погібель віріс я.
Лихая дolenько моя!
У нашої старої пані
Малії паничі були,
45 Такі однолітки зо мною.
Вона й берé мене в покoї
Синкам на віграшку. Рослі,
Рослі панята, виростали,
Як ті щенята, покусали
50 Не одного мене малі.

Отo-ж і вчіти почалі
Письму панят. На безголівья
І я учу ся. Слізьми, кровью
Письмо те полило ся! Нас,
55 Дешевших панської собаки,
Письму учить? Молітись Богу,
Та за ралом спотикатись,
А більше нічого
Не повинен знать невольник,¹⁾
60 Така його²⁾ доля!
Отo-ж вівчив ся я, віріс,
Прoшу собі волі.
Не даé,³⁾ і у москалі
Проклята не гoлить!⁴⁾

¹⁾ М. без волі. ²⁾ М. наша. ³⁾ М. Не пускають. ⁴⁾ М. І туди не голять.

- 65 Що тут на-світї робіти ?
Пішов я¹⁾ до рала,
А паничів у гвардію
Поопреділяли...
- „Година тяжкая настала,
70 Настали тяжкії літа!²⁾
Отó-ж працюю я за ралом.
Я був убогий сирота,³⁾
А у сусіда виростала
У наймах дівчина. І я —
75 О доле, доленько моя!
О Бóже мій! О мій єдиний!
Вонó тоді було⁴⁾ дитина,
Вонó... Не нам Твої дїла
Судить, о Бóже наш великий!
80 Отó-ж вона мінї на ліхо
Та на погібель підросла.
Не довелось і надивітись...
А я вже думав одружитись
І веселіти ся і жити,
85 Людїй і Гбспода хвалить,
А довелó ся...

Накупили
І краму, й піва наваріли, —
Не довелó ся тільки пити.
Старої панї бахур сивий
90 Окрáв той крам, розлів те піво,
Пустів покриткою. Дарма!
Минуло... годі!... Не до-ладу
Тепér і згадувать! Немá,
Немá... Минуло ся... пропáло!...
95 Покінув ніву я і рало,
Покінув хату і горód,

---

¹⁾ М. вернув ся я. ²⁾ М.:

Настали тяжкії літа
У нашому таки сел.

³⁾ М. Росла убога сирота. ⁴⁾ М. Вона тойдї була дитина.

- Усе покинув: Чорт на радив,
Пішов я в писарі в громаду.
- „То с'як, то так минає год:
100 Пишу собі, з людьми братаюсь
Та добрих хлопців добіраю.
Минув і другий... Паничі
На трете літо поз'їзжались,
Уже засватані. Жили
- 105 (Мене вельможні паничі
Хоч бачили, та не пізнали!)
В дворі, гуляли, в карти грали,
Свого весілля дожидали,
Та молодих дівчат в селі
- 110 Мов бугаї перебірали —
Звичайне, паничі. Ждемо,
І ми ждемо того весілля!
- „Ото-ж у клечальну неділю
Їх і повінчано обох
- 115 Такі в домашньому костюлі, —
Вони Ляхи були. Ніколи
Нічого кращого сам Бог
Не бачив на землі великій,¹⁾
Як молодії ті були...
- 120 Заграла весело музика,
Їх із костюла повели
В возобновленні покої...
А ми й зостріли їх, і всіх,
Княжат, панят і молодих —
- 125 Всіх перерізали. Рудю
Весілля вміло ся! Не втік
Ніже єдиний католик, —
Всі полягли, мов поросята
В багні смердячому. А ми
- 130 Управшись пішли шукати

1) М. Не бачив з роду на землі.

Нової хати, і найшли
Зелену хату і кімнату
У гаї темному. В лісах,
В степах широких, в байраках
135 Крутих, глибоких — всюди хата!
Булó де в хаті погуляти
І одпочити де булó.

„Мене господарем обрали.
Семья моя що-день росла,
140 І вже до сóтні доростала.
Мов поросяча кров лилась:
Я рíзав все, що паном звалося,
Без милосердя і зла,¹⁾
А рíзав так... І сам не знаю,
145 Чогó хотіло ся мінї?
Ходів три гóда я²⁾ з ножа́ми,
Ненáче п'яний той різник.
До слез, до крóви, до пожа́ру,
До всьóго, всьóго я привік!
150 Булó мов жа́бу ту на спісі
Спряже́ш³⁾ дитину на огні,
Або паня́нку білолицу⁴⁾
Розі́неш го́лу на коні
Та й пúстиш в степ!...
155 Всьóго, всьóго тоді бува́ло —
І все докúчило мінї.

„Одурів я. Тяжко ста́ло
У вертепах жити;
Дума́в сам себе заріза́ть,
160 Щóб не нудить світом.
І зарі́зав би... Та диво,
Диво дівне ста́лось
Надо мно́ю, недóблюдом.⁵⁾
Вже на світ займа́лось...

---

¹⁾ М. без зла. ²⁾ М. я три года. ³⁾ М. спечеш. ⁴⁾ М. черно-
бривку. ⁵⁾ М. оваянним.

- 165 Війшов я з ножём в халяві
З Брóварського ліса,
Щоб зарізатись. Дивлю ся,
Мов на небі вісить
Святий Кійв наш великий!
170 Святим¹⁾ дівом сяють
Храмї божї, нїби з самим
Бóгом²⁾ розмовляють.
Дивлю ся я, а сам млію.
Тїхо задзвонїли
175 У Кійві, мов на небі...
О Бóже мій милий,
Який дівний Ти! Я плакав,³⁾
До полудня плакав,
Та так мнї любо стало!
180 І малóго знаку
Нудьгї тї не осталося,
Мов переродїв ся...⁴⁾
Подивїв ся кругóm себе
І перехрестївшись
185 Пішов собі тїхо в Кійв —
Не святим молїтись,
А судá,⁵⁾ судá людськóго
У людий просїти“.

Написано в Орській кріпости 1848 р. Друк. у львівському
вид. 1867. II, 162—169.

1) М. Дивним 2) М. Церкви божї нїби з Богом Самим.
3) М. Вперше зроду я заплакав. 4) М. Я мов народив ся. 5) Давн.
текст: Святим.. Та суда.

ДРУГА РЕДАКЦІЯ.

Тиняючи на чужині
В невболі злій зострів¹⁾ я діда;
То був поселений²⁾ варнак,
Наш бідний, мучений земляк.
5 Неначе діти ми зраділи
Одін другому.³⁾ У неділю
Бувало між талом⁴⁾
По над тим Уралом
Покі не смеркне,⁵⁾ розмовляли
10 О нашої славної старині.
І він розказував міні
Свою бувальщину. „Од Бóга,
Од Бóга все, а сам нічого
Дурний не зробить чоловік.
15 Я сам, як бачиш, марне, все
Я сам занівечив свій вік,
І ні на ко́го не жалку́ю.

„Воді багáто утекло
Із то́го ча́су. За Уманем
20 Було те вбóгее село,
Де уродів ся я на зло,
Де віріс я на безталáння
Та на погібіль... Наша пані
Мене побáчила в селі
25 Тай узяла собі в покóї.

¹⁾ Ж. зазнав. ²⁾ Ж. Зразу: одпущений. ³⁾ Ж. один-одному.
⁴⁾ В оригіналі: талами, певно помилка. ⁵⁾ Ж. смеркас.

- А в неї паничі були,
Булі однілітки зо мною,
Так їм на віграшку. Рослі,
Рослі вони та виростали,
30 Та мною дурні¹⁾ забавлялись.
Уже й учить ся почали.
А я собі на безгольвья
Учу ся з ними. Сльоз і криві
Письмо те стоїло. Чи нас,
35 Дешевших панської собаки
Учить письму?

Рядки від 37 і далі так як у першій ред. ряд. 56—78.

- Вона... Не нам тебе судить,
Великий Боже наш! На неї!
Не довелось і надивитись.
40 А я ще думав одружитись
І жить і радувать ся з нею
І Господа хвалити!²⁾
Уже і краму накупили,
Уже і пива наваріли, —
45 Не довелось ся тільки пить!
Проклятий пан старій, неситий
Покриткою пустів по світу,
Не довелось ся в купі жить.
Дарма... Минуло! Не до ладу
50 Було б садити огорд.
Пішов я писарем в громаду.

Рядки 52—55 відповідають рядкам 99—104 першої ред.

- Засватані весілля ждуть,
А нашим молодім дівчатам
В селі проходу не дають.
55 Дарма! Нехай! Радіє мати,
Радіє пан, а хлопці ждуть
Як Бога панського весілля.

1) Ж. дурнем. 2) М. хвалить.

Як раз у клéчальну неділю
І повінчали їх оббх.

Рядки 60—67 такі самі, як ряд. 115—122 першої ред.

- 60 А я убів їх! Признаюсь,
І досі страшно, як згадаю!
Я і розказувать боюсь,
А то ще й вас перелякаю.
На тée панськеє весілля
65 І ми отарою прийшли,
Палати білі запалили,
Панів великих і малих
Усіх порізали.

Молила

- Самá старá за молодіх,
70 До Бóга рúки підіймáла...
А невісткáми хлопці грались,
Покі замúчили. Затіх,
Загáс пожáр. Ужé світáло,
А ми в дiбрóву поховáлись
75 І рáду рáдим, що робíть?
А що робíть? Ходíмо бить
Та мордувáть панів проклáтих!
І ми пішли. Ох, тjáжко, брáте,
Такіі згáдувать дiлá!
80 Ватáга день і нiч рослá,
Ужé за сóтню прибувáла.

Далі як у ред. I. рядки від 140 і далі.

Написано в Ореській кріпості тогосж року, що й першу редакцію; надруковано у-перве в Критичнім нарисі В. Доманицького між варіантами, стор. 227—231.

Ой гляну я, подивлю ся
На той степ, на пôle,
Чи не дасть Бог милосёрдий
Хоч на старість волі?

5 Пішов би я в Україну,
Пішов би до до́му,
Там би мене привітали,
Зраділи б старому.

Там би я спочів хоч ма́ло¹⁾
10 Молівши ся Бо́гу,
Там би я — та шко́да й²⁾ га́дки,
Не бу́де нічо́го!

Як же його́ у неволі
Жіти без надії?
15 Навчіть мене, люди до́брі,
А то оду́рю!

Написано в Орській кріпості 1848 р. Друк. у льв. вид. II,

1) М. на старість 2) М. шкода і.

Як раз у котлявну медлю
І повітряли їх обох.

Рядки 60—67 такі самі, як ряд. 116—122 першої ред.

60 А я убив їх! Пригадавсь,
І досі страшно, як згадав!
Я і розкавувать божев.

Та не дай, Господи, нікому,
Як міні тепер старому
У неволі пропадати,
Мárне літа коротати!

5 Ой пійдú я степóm-лúгом¹⁾
Та розважу свою²⁾ тúгу.
„Не йди — кажуть — з сеї хати!“
Не пускають погуляти!³⁾

Написано в Ореській кріпости 1848 р. Друк. у льв. вид. II,

227.

1) М. і Ж. лугом-лугом. 2) М. і Ж. тую. 3) М. Сиди в хаті,
Підеш завтра погуляти.

Ц А Р І .

- Старенька сестро Аполлона!
Як би ви часом, хоч на час,
Придїбали такі до нас,
Та, як бувало во дні они,
5 Возвісили б свій божий глас
До оди пишно-чепурної,
Та й заходили ся-б оббе
Царів або-що воспівать!
Бо як по правді вам сказать,
10 То дуже вже міні самому
Обридли тії мужики,
Та паничі та покриткі;
Хотїло ся б зігнать оскóму
На коронованих главах,
15 На тих помазанниках божих.
Так що-ж? Не втну! А як помóжеш,
Та як покажеш, як тих птах
Скубуть і пáтрають, то мóже
І ми б подержали в руках
20 Свято-помазану чуприну.
Покїньте ж свій святїй Парнас,
Придїбайте хоч на годїну,
Та хоч старенький божий глас
Возвісьте, дядино! Та ладом,
25 Та добрим склáдом хоч на час,
Хоч на годїночку у нас
Ту короновану громаду
Покажем зпéреду і ззаду

Незрячим лю́дям. В до́брый час
30 Захо́димось, мо́я порадо!

I.

Не ві́дно ні́кого в Іеру́салімі;
Вра́та на за́порі, ненáче чу́ма
В Да́відовім гра́ді, Го́сподом храни́мім,
Засі́ла на сто́гнах. Ні́, чу́ми нема́,
35 А гі́рша, лиха́я та лю́та го́діна
Покри́ла Ізраї́ль: ца́ре́ва во́йна!
Ца́ре́ві кнѳ́зі і всі́ сі́ли
І о́троки і весь на́ро́д,
Замкнѳ́вши в го́роді киво́т
40 У по́ле вийшли худосі́лі,
У по́лі бі́лись, сироти́ли
Ма́леньких ді́точок сво́їх;
А в го́роді мла́дїї вдо́ви
В сво́їх сві́тлицях чо́рнобро́ві
45 Запе́рши́сь пла́чуть на ма́лих
Ді́тїй взира́ючи. Проро́ка,
Сво́го несі́того ца́ря
Клену́ть Да́віда спо́даря.
А він со́бі, узя́вши́сь в бо́ки,
50 По кро́влі ке́дрових па́ла́т
В че́рвле́ній ри́зі по́хожа́е,
Та мо́в котю́га по́зира́е
На са́ло, на зе́ле́ний са́д
Су́сїди Гу́рія. А в са́ді,
55 В сво́ім весе́лім вертогра́ді
Ви́рса́вія купа́ла ся,
Мо́в у ра́ї Є́ва,
По́дру́жіє Гу́ріє́ве,¹⁾

---

¹⁾ В рукописах М. і Ж. замість рядків 37—63 Шевченко переробив 1858 р. ось як:

Пішли собі шукать могили,
Покидали дітїй малих,
Своїх підложниць, а ті боєі,
Розхрістани, простоволоєі

Рабиня царева;

60 Купала ся собі з Бѳгом,

Лѳно біле¹⁾ мѳла,

І царя свогѳ святого

У дурнѳ пошѳла...

На двѳрѳ вже смѳркло, і тѳмою повѳитий

65 Дрѳмаѳ, сумѳѳ²⁾ Іерусалѳм;

В кедрѳвих палѳтах, мов несамѳвѳитий

Давѳд похожаѳ, і — о царь несѳтий!³⁾ —

Сам собі гѳвѳрѳть: „Я... Ми повелѳм!...“⁴⁾

Я царь над бѳжѳѳм нарѳдом,

70 І сам я — Бог в моѳй землѳ,

Я — все!...“

А трѳхи згѳдом

Рабѳв вечерѳю принесли

І кѳнву доброго сѳкеру,

І царь сказаѳ, щѳб на вечерѳю⁵⁾

75 Рабѳ рабѳнѳю привелѳ,

Сидять в свѳтлѳцях в зѳпертѳ

Та тяжко плачуть в самотѳ,

І красѳту свою велику

Нарѳшне нѳвечать, аж жаль!

На стѳгнах слѳзи і печаль,

45 За стѳгнами і гвалт і крѳки,

І гине, падаѳ народ

За той заѳвѳт, за той кѳвѳт

І за царя свѳго прѳрока.

А царь свѳтий. узяѳшись в боки,

50 По крѳвлѳ кѳдрѳвих палѳт

В червленѳй рѳзѳѳ похожаѳ

Та усмѳхавшись позираѳ

В зеленѳй сад.

А в садѳчку мармурѳва

55 Купальнѳ бѳлѳла

Крѳзь листѳчки, а в купальнѳ

Русалка сидѳла.

Не русалка, Версавѳя,

Достемѳна Гѳва,

60 Подружѳє Гурѳєѳѳ.

1) М. Біле лоно. 2) М. Журить ся в нѳмотѳ. 3) М. і дума не-
ситий. 4) М. Нечѳстѳѳ думѳ: А ми повелѳм! М. і Ж.:

Сказаѳ, щѳб подали сѳкеру

І щѳб прѳсили на вечерѳю

Такі¹⁾ Вирсавію... Нівроку,
До божого царя-пророка²⁾
Самá Вирсавія „приспѣ...“³⁾
І повечеряла, й сікѣру
80 З пророком вишила, й пішла
Спочити трóхи по вечері
З своїм царѣм. І Гурій спав;
Йому сердѣшному й не снілось,⁴⁾
Що дома нищечком робилось,
85 Що з дому царь його украв⁵⁾
Не зóлото, не серебрó,
А лóчшее його добрó,
Його Вирсавію украв.
А царь, щоб Гурій і не знав,
90 Звелів убить його, тай годі!
А потім плакав прѣд наро́дом,
Посіпав по́пелом главу́,
Заплакав трóхи, оду́рив⁶⁾
Псалмо́м старо́го Анафа́на,
95 І знов весѣлий, зно́ву пьяний
Кóло рабіні заходівсь.

Отáк святі царі живуть!
А як же прóсті? Я не знаю,
І раю вам сьогó не знать,
100 Та ні у кóго не питáть,
Щоб не завáдило, буває...

II.

Давід, святій пророк і царь
Не дуже був благочестівий.

---

¹⁾ У прась. вид. Твою. ²⁾ М. і Ж. божому пророку. ³⁾ Прась. прийшла, М. і Б. приспе. ⁴⁾ М. Чи Гурієви снілось. ⁵⁾ М. Що-царь не злато-серебро. В прась. вид.:

А щоб не знав він тії шкоди.
То царь убив його, та й годі!...
А потім царь перед народом

- Була дочка в його Фамарь,
105 І син Амѳн.¹⁾ І се не диво:
Бувáють діти і в святіх,
Та не такі, як у простіх,
(1) А ось які...
Амѳн щасливий,
Вродливий²⁾ пѳрвенець його
110 Лежить, нездúжає чоґось.
Давід стенає та ридає,
Баґряну рíзу³⁾ роздирає,
І сипле пѳпіл на глaвy:
„Без тебе я не поживу
115 І дня єдиного, мій сину,
Моя найкраща дитино!
Без тебе сонця не узрю,
Без тебе я умру, умру!“
І йде ридáючи до сина,
120 Аж тюпає, немѳв бiжить.
А той бугай собі здоровий
У храмині своїй кедровій
Лежить, аж стѳгне, та лежить.⁴⁾
Кешкує з дурня, аж голосить,⁵⁾
125 Аж плаче бідний, бáтька прѳсить,⁶⁾
Щоб та Фамарь сестра прийшла:
„Драгий мій отче і мій царю,
Вели сестрі моїй Фамарі,
Щоб коржика міні спекла,
130 Та щоб сама і принесла,
То я, вкусив його, возстану
З одра недúга...“
В-ранці рано
Фамарь спекла і принесла⁷⁾
Опріснок брáтові. За рúку⁸⁾

1) М. Амѳн. 2) М. Бо то був. 3) М. Баґряні ризи. 4) М.:

А син у храмині кедровій
Як той бугай лежить здоровий.

5) М. Кешкує з батька і так просить. 6) М. А той ридає та голосить.

7) М. Фамарь прекрасная прийшла. 8) М. І коржик з маком принесла.

- 135 Амón берé її,¹⁾ ведé
У тёмну храмину, кладé³⁾
Сестру на ліжко.³⁾ Ламле рўки
Сестра, ридає, і рвучись⁴⁾
Кричить до брата: „Схаменись!⁵⁾
140 Амоне, брате мій лукавий!
Єдиний брате мій! Я, я —
Сестра єдина твоя!
Де дїнусь я? де дїну славу,
І гріх і стид? Тебé самого
145 І Бог і люди прокленуть.“⁶⁾
Не помогло такі⁷⁾ нічого!...
Отак царевичі живуть
Пустуючи на світі.
Дивітесь,⁸⁾ людські діти!...

III.

- 150 І поживé Давїд на-світі
Не малі літа.
Одрях старій,⁹⁾ і покривали
Многими ризами його,
І все такі не нагрівали
155 Котюгу блудного свого.
От¹⁰⁾ отроки й доміркувались,
Як нагривать царя свого,
(Натуру вбвчу добре знали).
Та щоб нагрить його, взяли
160 Царевен паче красотю
Дівчат старому¹¹⁾ навелі,
Да гріють кровью молодю
Свого царя! І розійшлись
Замкнувши двєрі за собою...

¹⁾ М. дол. за руку. ²⁾ М. І в темну храмину веде. ³⁾ М. І на постілоньку кладе. ⁴⁾ М. Пригерпіла сердешна муки. ⁵⁾ М. Рвучись кричала: Зміє, гаде! Б. з разу: Ридає, плаче. І рвучись, потім поправлено: Сестра ридає. ⁶⁾ М. Безумним люде назовуть. ⁷⁾ М. се слово час. ⁸⁾ М. От бачте. ⁹⁾ М. І одряхлѣ. ¹⁰⁾ М. А. ¹¹⁾ М. царевн. М.

- 165 Облизавсь старій котюга
І розпустів сліни,¹⁾
І пазурі простягає²⁾
До Самантяніни;³⁾
Бо була собі на ліхо⁴⁾
170 Найкраща між німи,⁵⁾
Між дівчатами, мов крин той
Сельний при долинї
Між цвітами. Отó-ж вона
І грїла собою⁶⁾
175 Царя свогó, а дівчата
Грались між собою
Голїсїнькі. Як там вона
Грїла, я не знаю;
Знаю тільки, що царь грів ся
180 І... і „не познá ю“.

Дивують ся, що кіт мурій
Не ворúшив сáла,
А у його сїромáхи
Зубів не остáлось.

IV.

- 185 По двóру тїхо похожáє
Старій веселій Рогволóд.
Дружина, óтроки, нарóд
Кругóm його во златї сáють.
У князя⁷⁾ свáто: виглядáють
190 Из Лїтви князя женихá
За рушникáми до Рогнїди.

1) М. І пазорі слинить. 2) М. Ледве-ледве простягає. 3) М. Сумантяніни. 4) М. вона над всіми. 5) М. Краще доброю. 6) М.:

І та грїючи старого
Давида собою.

Як уже вона там грїла,
Того ми не знаєм,
А він грів ся коло неї
І... і не позна ю.

7) М. велике.

Перед богами Лель і Ладонь
Огонь Рогніда розвела,
Драгим влєєм полила

195 І сіпала¹⁾ в огнище ладонь.
Мов ті Валькірії круг²⁾ неї
Танцюють, грають ся дівчата
Й приспівують :

„Гой, гоя, гоя!
200 Новії покoi!

Нумо лиш квітчати,
Гостей сподіватись!“

За Пблoцком³⁾ неначе хмара
Чорніє курява. Біжать
205 І oтроки й старі бояри⁴⁾
Із Лiтви князя зустрічати.
Самá Рогніда з Рогволóдом
Пiшла з дiвчатами, з народом.⁵⁾

Не із Лiтви йде князь сподіваний,⁶⁾
210 Це незнаємий, давно жаданий,⁷⁾
А із Київа тóром-буйволом
Иде вeприщем за Рогнідою
Володiмир князь со Киїнами.

Прийшли і гóрод обступили
215 Кругóm, і гóрод запалили.⁸⁾
Владiмир⁹⁾ князь перед народом
Убiв старóго Рогволóда,
„Потя“¹⁰⁾ народ, княжнóу „поя“,
Отiде в вóлостi¹¹⁾ сво́я,

220 „Отiде“ з шóмом, і „растлi ю“
Ту́ю Рогніду молодóу,

¹⁾ М. І щедро посипала. ²⁾ М. Кругом. ³⁾ М. За городом.
⁴⁾ М. Дружина, oтроки, бояри. ⁵⁾ М. весела за народом. ⁶⁾ М. давно виданий. ⁷⁾ Прась. жланий; М. Давно знаємий, давно жаданий.
⁸⁾ М. кругом і запалили. ⁹⁾ М. Владимирь, Б. Владимир. ¹⁰⁾ М. поби.
¹¹⁾ Так у Б., в М. Області.

І проженé ю, і княжна
Блукає по-світу одна, —
Нічого з ворогом не вдіє...¹⁾

225 Так отакії-то святійі
Оті царі!

V.

Бодай каті їх постинали,
Отіх царів, катів людських!
Морбака з ними, щоб ви знали;
230 Мов дурень ходиш кругом їх,
Не знаєш, на яку й ступити!
Так що-ж міні тепер робити
З симі поганцями? Скажи,
Найкраща сестро Аполлона!
235 Навчй, голубко! Поможй
Полазить трóхи коло трона!
Намістечко, як зароблю,
Тобі к Великодню куплю.
Пострижемо ся ж у лакєй
240 Та рєвностно, в новій ліврєй,
Заходимось царів любить.
Шкода і óлово тупить,
Бо де нема святої волї,
Не буде там добра ніколи.
245 На що-ж себе такі дурить?
Ходїмо в сєлица, там люди,
А там де люди, добре буде;

¹⁾ Замість двох останніх рядків було:

Блукала в Київi одна,
Нічого з ворогом не вдіє...
Аж поки сина привела,
А потім з сином Ізяславом
В палати ворога пішла.

Та що згадка про Ізяслава продовжувала тему, то Шевч. мабуть знеохочений перечеркнув остатні рядки.

Там будем жить, людей любить,
Святѣго Гѣспода хвалить!
250 Тільки не треба їх учить.
180 Своїм писанієм нікого
Не навчиш ти, тебе самого
Великим дурнем назовуть,
А книжку грать ся оддадуть
255 Маленьким дітям — більш нічого.

Написано над Аралом 1848 р.
т. II, 248—256.

На татарівину. А та в вісках,
30 Мов намальована стоїть
Сама собі, і на Микиту
Неначе глинута. Горить,
Горить Микита в огні світі!

Щільна пишма

Добро, у ко́го є господа,
А в тій господі є сестра,
Чи ма́ти добра́я! Добра́,
Добра́ тако́го таки́ з ро́ду,
5 У мене, правда, не було,
А так собі якось жилось...

І довелось ко́лись ми́ні
В чужій, далекій стороні
Запла́кати, що нема́є ро́ду,
10 Нема́ приста́нища, господа́...

Ми до́вго в мо́рі пропада́ли,
Прийшли́ в Дарю́, на я́кор ста́ли;
З „Вата́ги“ пи́сьма принесли́,
І всі тихе́нько зачита́ли.

15 А ми з коле́гою лягли́
Та щось таке́ розмовля́ли.
Я ду́мав: де б то́го добра́,
Пи́сьмо чи ма́ти́рь взя́ть на-сві́ті?
„А в тебе́ єсть?“ — „Жо́на і ді́ти,
20 І ді́м, і ма́ти, і сестра́,
А пи́сьма́ нема́...“

Написано над Аралом 1848 р. Друк. у Льв. вид. II, 233.

ТИТАРІВНА.

- Давно се діялось колись,
Ще як борці у нас ходили
По селах, та дівчат дуріли,
З громади кпіли, хлопців біли
5 Та верховодили в селі,
Як ті гусари на „пості“;
Ще за гетьманщини святої
Давно се діялось колись.
- У неділю на селі,
10 У оранді на столі
Сиділи лірники та грали
По шелягу за танець.
Кругом аж курява вставала,
Дівчата танцювали
15 І парубкі. — „Уже й кінець!
А ну́те іншу!“ — „Та й се добра!“
І знову ліри заревлі,
І знов дівчата, мов сорочки,
А парубкі, узявшись в боки,
20 Навприсідки пішли...
- Найкращий парубок Микіта
Стоїть на лаві в сірій світї;
Найкращий хлопець, та байстри́к,
Байстри́к собі, та ще й убо́гий,
25 Так і ні́кому не до його!
Стоїть собі, як той [старчу́к],¹⁾
Плечі́ма стелю підширає,
Та дивить ся, і замірає

¹⁾ Шевченко не дописав сего рядка, ставляю в текст свою конектуру.

- На титарівну. А та в квітах,
30 Мов намальована стоїть
Самá собі, і на Микіту
Ненáче глянула. Горить,
Горить Микіта в сїрій світї!
- Шеляга виймає
35 І за тóго остáтнього
Музїку наймає,
І нерівню титарівну
У тáнець вітає.
„Одчепї ся, пройдїсвіте!“
40 І зареготáлась
Титарівна. „Хибá тобі
Наймичок не стáло?“
Насміялась титарівна
35 З бідного Микіти,
45 Насміяла ся при людях,
Що він в сїрій світї.
Буде тобі, титарівно!
Заплачеш, небóго,
За ті смїхи!
- Де-ж Микіта?
50 В далéку дорóгу
Пішов собі... З тóго чáсу
Не чуть його стáло;
З тóго чáсу титарівнї
Щось тákее стáлось...
- 55 До дóму плáчучи прийшла,
І спáти плáчучи лягла,
І не вечéряла!... Не спáла,
Якá лягла, тáká і встáла,
Мов одурїла. Що робить?
70 Самá не знáє. А Микіта
Ненáче сич у сїрій світї
Перéd очїма все стоїть —
Марá та й гóді! Титарівно,

В недобрий час з того нерівні
75 Ти насміялась! Стало жаль
Тобі його... Нудьга, печаль
І сором душу оступили,
І ти заплакала. Чого?
Того, що тяжко полюбила
80 Микиту бідного того!

Диво дивнеє на-світі
З тим серцем буває:
У-вечері цураєть ся,
В-ранці забажє,
85 Та так тяжко забажє,
Що хоч на край світа
Шукать піде. Отак тепер
Не знає, де дітись
Титарівна. Хоч у воду,
90 Абі до Микити!...
Стережітесь, дівчаточка,
Сміяйтесь з нерівні.
Щоб не було і вам того,
95 Що тій титарівні!

Як та биліна засихала,
А батько-мати турбувались;
На прощу в Київ повезлі,
Святими травами поїли,
100 І все-такі не допомгли.
Втоптала стезьку на могїлу,
Все виглядаєть його ходїла.
І стезька стала заростаєть,
Бо вже нездужає і встать...
105 Так от що сміхи нароби́ли!

А він канув, провалив ся,
Його вже її забули,

- Чи й був коли. Год за годом
Три го́ди мину́ли.
110 На четве́ртий год в неде́лю
У ора́нді на селі,
На ширóкому столі
Сліпі лі́рники сиділи;
По шеля́гу бра́ли
115 І ту са́му гра́ли,
Що й поза́торік. Ді́вчата
Так са́мо дрі́бно танцюва́ли,
Як і поза́торік.

- Завзя́тий,
У сині́й ша́пці, у жупа́ні,
120 В черво́них як ка́ліна шта́нях
Навпри́сідки влі́та коза́к,
Та ще й приспі́вує ота́к:

„Та спасі́бі ба́тькові,
Та спасі́бі ма́тері,
125 Що нас добу́ли!
Як нас добува́ли,
Жі́то розсипа́ли
В но́чі на печі́!...“

- „Горі́лки! ме́ду! Де ота́ман,
130 Грома́да, со́тський? Препога́не,
Мерзе́не, ме́рзле парубо́цтво!
Ході́те бить ся, чи боро́ть ся,
Бо я боро́ць...“

- Не неде́лю,
Не дві, не три і не чо́тири
135 Як тій боля́чці, як тій хи́рі,
Грома́дою годі́ли
Тому́ борце́ві. Вереду́є,
Як той пані́ч. І де взяло́сь
Таке хире́нне! Все село́
140 Прокля́того не нагоду́є;

- А він собі гуляє, пьє,
Та хлѳцям жалю завдає
Тіми дівчатами. Дівчата
Аж понедужали за ним,
145 Такий хоробший та багатий!
Уже й не бреть ся ні з ким,
А так собі гуляє,
Та вечорами у садѳчок
До титаря вчашає.
150 А титарівна зострічає,
Приспівує, примовляє:
„Чи не той се Микіта,
Ще з вильбѳтами світа?...“
Той се, той, що на селі
155 Ти насміяла ся колись;
А тепер сама до його
У садѳчок ходиш,
Самá йому, байстрюкові,
Як панові годиш.
160 Не день, не два титарівна
В садѳчок ходіла,
Не день, не два як панові
Микітї годіла.
Догоділась титарівна,
165 До самого краю,
І не зчулась...
Дні минули,
Місяці минають;
Мина літо, мина беінь,
Мина сьомий місяць, осьмий,
170 Уже й дев'ятий настає, —
Настане горенько твоє!
У титаря у садѳчку
У яру криниця
175 Під вербою. До криниці
Не воді напить ся

- Ледве хідить титарівна
Трохи пожурить ся,
Поплакати, погадати
180 Як їй дівувати?
Де їй дітись од со́рома,
Де їй заховатись?
Раз у-вечері зімо́ю
185 У одній свитині
Іде бо́са титарівна
І несé дитину.
То підійде до криниці,
То знов одступає,
190 А з калини мов га́дина
Байстро́к виглядає.
Положи́ла на ця́мрину
Титарівна сина,
Та й побігла. А Микі́та
195 Віліз із калини,
Та й уки́нув у крини́цю,
Ненáче щеня́ те,
А сам пішов співа́ючи
Со́цькому сказа́ти,
200 Та щоб ішов з грома́дою
Дитину шука́ти.

- У неділеньку ране́нько
Збіра́ла ся грома́донька,
Та крини́цю вилива́ли,
205 Та дитя́ теє шука́ли.
Найшли́, найшли́ тво́го сина,
Титарівно, в багові́нні!
Ой узя́ли безталанну,
Закува́ли у кайдáни,
210 Сповідáли, причаща́ли,
Ба́тька, ма́тірь наріка́ли,
Грома́дою осуді́ли
І живую́ положи́ли

В домовину, й сіна з нею,
215 Та й засіпали землею.
Стóвп висóкий мурували,
Щоб про неї люди знали,
Дітій своїх научали;
Щоб навчали ся дівчата,
220 Ко́ли не вчить ба́тько, ма́ти.

Борця то́го в селі не ста́ло.
А люди в Пóльщі зустрічали
Яко́гось панича́; пита́в:
225 „Чи жи́ва, ка́же, титарівна,
Чи насміха́єть ся з не́рівні?“
О́то він са́мий! Покара́в
Йо́го Госпо́дь за гріх вели́кий
Не сме́ртію: він бу́де жить,
І сатано́ю-чолові́ком
230 Він бу́де по-світу ходи́ть,
І вас, дівча́точка, дури́ть
Во ві́ки.

Написа́но над Ара́лом 1848 р. Дру́к. у льв. ви́д. II, 190—196.

ТИТАРІВНА БІЛЯ КРИНИЦІ.

„Повій вітре по над яром,
Та нажені чорну хмару,
А щоб дощик помілів,
Стежки, доріжки залів,
5 Та щоб люди не ходіли,
Могó сїна не збуділи!“

У неділеньку рано та раненько
Збірала ся громадонька
І старая й молодая,
10 І велика і малая,
Та криницю виливала,
Сповитого сїна доставала.
Вївели матїрь у кайданах,
Що хотїли, то робїли:
15 В труну з сїном положили,
Живу з сїном поховали.

Се дописано в альбомі Шевченка при малюнку Титарівни біля криниці. Подав Я. П. Забіла, Автографи і нові твори Т. Г. Шевченка (Україна, науковий та літературно-публіцистичний щомісячний журнал, Рік перший, том III, іюль-август. У Києві 1907-стор. 10—11).

ЩИНИЦЯ РАІІ АНІРАТНТ

Ну, що б здавало ся — слова!
Слова та гóлос — бiльш нiчого!...
А серце бiбеть ся, ожива,
Як iх почує. Знать од Бóга
9 I гóлос той, i тi слова
Iдуть мiж люди.
Помолiвшись,
Не те, щоб дiуже зажурившись,
А так на пiлубi стояв
I сторч на мiре поглядiв,
10 Мов на Iуду. Iз туману,
Як кажуть, стала виглядiть
Червонолиця Дiяна.
Я вже подумав спiть лягати,
Та й став, щоб трiхи подивити ся
15 На круглолицю молодiцю,
Чи теє — дiвчину. Матрос,
Таки земляк наш з Островної,¹⁾
На вахтi стоiа
Журив ся сам собi чогось,
20 Та й заспiвав, звичайне, тихо,
Щоб капiтан не чув, бо з-лиха
Якийсь лихий, хоч i земляк.
Спiва матрос, як той козак,
Що в наймах вiрiс сиротою,
25 Iде служити в москалi.

Давно, давно колiсь
Я чув, як стоiа пiд вербою,

---

¹⁾ М. дод. Оренбургської губ.

Тихенько дівчина співала,
І жаль міні малому стало
30 Того сирому сироту,
„Що він утомів ся,
На тин похилив ся;
Люди кажуть і говорять:
Мабуть він упив ся.“
35 І я заплакав, жаль малому
Булó сирóми сироті.

Чогó-ж тепер заплакав ти?
Чогó тепер тобі старóму
У сій неволі стало жаль?
40 Що світ завьязаний, закритий?
Що сам еси тепер москаль?
Що серце порване, побите?
І що хорбше, дорогé
Булó в йому, то розлило ся?
45 Що ось-як жити довело ся?
Чи так, лебедику?... — Егé!...

Написано на Аралі 1848 р. Друк. у льв. вид. II, 255—6.

15 Та й християнське до того!
У Київ їздити щиро год.
У світї ходить між панами,
І нє горілку з музиками,
І вольнодумствує в шинку.
20 Отут від внось, хоч видрюкуй!
Та ще в селі своїм дівчаток
Черєбїрає, та з-проста
Таки своїх байстрих з десїтов¹⁾
У год полєрають до хрєста.

¹⁾ Вина говорять про пана Либорака Червоного Сторожинського.
²⁾ М. і Ж. протїм воям. ³⁾ Ж. забавити. ⁴⁾ М. А. яка як
вечить. ⁵⁾ Кош. своїх. В. своїх. ⁶⁾ М. Таювїро-Курд. дол. Ж. (Сторожинський).

- Мов за подушне оступіли
Отсе менé на чужині
Нудьга і осінь. Бóже мiлий,
Де ж заховати ся мiні?
5 Що дiяти? Ужé й гуляю
По сiм Аралу,¹⁾ і пишу,
Віршу́ю нищечком, грішу́,
Бог-зна колишні́ случаї
В душі́ своїй перебіраю
10 Та спи́сую, щоб та печаль
Не перла ся, як той москаль
В са́мoтню ду́шу. Лю́тий зло́дій
Впіраєть ся такі, та й годі!...

Написано на Аралі 1848 р. Друж. у-перве в Основі 1862,
кн. 6, ст. 4.

¹⁾ М. дод. Арал-остров.

П. С.¹⁾

Не жаль на злого: коло його²⁾
І слава сторожем стоїть;
А жаль на доброго такого,
Що й славу вміє одурить.

- 5 І досі нудно, як згадаю:
Готіческий з часами дом,
Селó обідране кругом,
І шапочку мужик знімає,
Як флаг побачить: значить, пан³⁾
- 10 У себе з причетом гуляє.
Отсе́й годіваний⁴⁾ кабан,
Отсе́ ледáщо — щірий пан,
Потóмок гетьмана дурного
І презавзя́тий патріот,
- 15 Та й христіянин ще до того!
У Киї́в їздить всякий год,
У світі хóдить між панáми,
І пьє горілку з мужика́ми,
І вольнодúмствує в шинку́.
- 20 Оту́т він ввесь, хоч надрюку́й!
Та ще в селі своїм⁵⁾ дівча́ток
Перебирає, та з-проста́
Таки́ своїх байстря́т з десяток⁶⁾
У год подержить до хреста́.

¹⁾ Вірш говорить про пана ліберала Петра Скоропадського.
²⁾ М. і Ж. кругом його. ³⁾ М. забачить: дома пан. ⁴⁾ М. А пан, як бачите. ⁵⁾ Кож. своїх, Б. своїм. ⁶⁾ М. Та ще байстрят своїх десяток.

- 25 Та й тільки-ж то... Кругом паскуда!¹⁾
Чому-ж його не так зовуть?
Чому на його не плюють?
Чому не топчуть? Люди, люди!²⁾
За шмат гнилої ковбаси
- 30 У вас хоч матір попросі,
То³⁾ оддастé... Не жаль на його,
На п'яного Петра кривого,
А жаль великий на людий,
На тих юрдових дітій.⁴⁾

Написано над Аралом 1848 р. Друк. у вид. Кожанчикова 1868

1) М. Кругом, як бачите, паскуда. 2) М. За що люди Його
возносять, як те чудо? 3) Кож. Ба, Ж. Так. 4) М. і Ж.:

Зовуть світилом
Кривого п'яного Петра
І покровителем добра
І патріотом. Боже милий,
А деж та правда на землі?

- Немає гірше, як в неволі
Про волю згадувать. А я
Про тебе, воленько моя,
Отсе нагадую. Ніколи
5 Ти не здавала ся міні
Такою свіжо-молодою¹⁾
І прехорошою такою,
Так як тепер на чужині,²⁾
Та ще й в неволі. Дале, дале,³⁾
10 Моя проспівана воле,
Хоч глянь на мене з-за Дніпра,
Хоч усміхні ся з-за [дворá]!⁴⁾

І ти, моя єдина,
Встаєш із-за моря,
15 З-за туману, слухняная,
Рожевая зоре!
І ти, моя єдина,
Ведеш за собою
Літа мої молодії;
20 І передо мною,

¹⁾ Хата: свіже-молодою. ²⁾ Хата: Як на далекій чужині, М.
Як нині в дальній стороні; вар. в тексті взятий із В. ³⁾ В авто-
графі М. сі 4 рядки перероблено ось як:

Степ і море

Посиніли синіше,
І лютес мов горе
Погіршало ще гірше.

В коші Жемч. зам. синіше стоїть сильніше, а остатнє слово зам.
гірше — лютіше. ⁴⁾ Рядок не донисаний, вставляю свою конектуру.

- Ніби з моря виступають¹⁾
Широкії села
З вишневими садочками,
І люди веселі...
25 І ті люди, і село те,²⁾
Де менé мов брата
Привітали. Чи жива ще
Старенькая мати?³⁾
Чи збирають ся ще й досі
30 Веселії гóстї
Погуляти у старóї,
Погуляти прóсто,
По давньому, як то ка́жуть:⁴⁾
Од світу до світу?
35 А ви, мої молодїї,
Веселїї дїти,
Рожéвії дівчаточка,⁵⁾
І досі в старóї
Танцю́єте, красу́єтесь?⁶⁾
40 А ти, мій покбю,
Моé свѣто чорнобрїве,
І досі між ними
Тїхо, пішно⁷⁾ похожáєш,
І тїми очїма
45 Аж чорними, голубїми
І досі чару́єш
Людські дүші? Люди й досі⁸⁾
Дивують ся всу́є
На стан гнүчий?⁹⁾ Свѣто моé,
50 Ёдїнеé свѣто!

¹⁾ Приймаю лекцію М., у Хатї: Ніби море виступають, у авт. Б. Ніби море заступають. ²⁾ М. І те село, і ті люди. ³⁾ Лекція автогр. М., у Хатї:

Де колись мов брата
Привітали мене. Мати,
Старесенька мати.

⁴⁾ Лекція М., у Хатї: по старому. ⁵⁾ Лекція М., у Хатї: Чорнявії.. Веселїї. ⁶⁾ Лекція М., у Хатї: А ти, доле. ⁷⁾ М. Царицею. ⁸⁾ Лекція М., у Хатї: Чи ще й досі. ⁹⁾ Лекція М., у Хатї: гнүчий.

Як зйдуть ся коло тебе¹⁾
Рожеві²⁾ дівчата,
Защебечуть³⁾ по своїому
Доброму звичаю,
55 Нагадають про торішнє,
Дудочку згадають, —⁴⁾
Можє якá і про мене
Скаже: „Якє лихо!“⁵⁾
Усміхні ся, моє серце,
50 Тихесенько-тихо,
Почервоній, моє любе,
І більше нічого!⁶⁾
А я, зоренько, в певолі
Хвалітиму Бога.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. уперве в „Хаті“ Куліша
1860, стор. 80 — 83 п. з. На Україну.

¹⁾ Прась. вид. хати: у Хаті: Як оступлять тебе, доле. ²⁾ Лекція М., у Хаті: Діточки ³⁾ Лекція М., у Хаті: Й защебечуть. ⁴⁾ Лекція М., у Хаті: Можє мене ненароком діточки згадають. ⁵⁾ У Хаті: скаже яке лихо; беру лекцію М. ⁶⁾ Лекція М., у Хаті: Щоб ніхто і не побачив, Тай більше нічого.

Як-бі зостріли ся ми зно́ву,
Чи ти б злякала ся, чи ні?
Якее́ тихее́ ти сло́во
Сказала б, се́рденько, міні¹⁾?
5 Ніякого! І не пізна́ла б!
А мо́же б по́тім і згада́ла,
Сказала б:²⁾ „Сніло ся дурній...“
А я зрадів би, мо́є діво,
Моя́ ти до́ле чо́рнобри́ва,
10 Ко́ли б неда́внє нагада́в³⁾
Веселе́ та молодее́
Ко́лишне́ ли́шенько лихее́,
Я заридав би, заридав,
Що не оста́ло ся правди́вим,⁴⁾
15 А сном лука́вим розійшлось,
Слізми́-водо́ю розлилось
Ко́лишне́ святе́е діво.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. у перве у льв. вид.
П, ст. 237.

1) Лекція М., льв. вид. Тоді б промовила міні. 2) Лекція М., льв. Сказавши. 3) Лекція М., льв. Як би побачив, нагадав. 4) Лекція М., льв. І помоливсь, що не правдивим.

МАРИНА.¹⁾

Ненáче цвяшок в сёрце вбїтїй,
Отсю Марїну я ношú.

Давнó б списать²⁾ несамовїту,
Так що-ж? сказа́ли б, що брешу,

5 Що на панів, бáчиш, сердїтий,
То все такéе і пишú.
Про їх собáчїї звичáї.

Сказа́ли б прóсто: дúрень лáс
За те, що сам крепак,

10 Неодукóваний сїряк.
Неправда! Ёй-Бо́гу, не лаю!
Мїнї не жаль, що я не пан,
А жаль мїнї і жаль великий
На просвїщенних христїян.

15 І звїр тогó не зробить дїкий,
Що ви, бьючи поклóни,
З брата́ми дїєте. Зако́ни
Ката́ми пїсані за вас, —
То вам байдúже! В добрий час

20 У Київ їздите що-ро́ку,
Та сповїда́єтесь, нївро́ку,
У схїмника! Та й те сказа́ть!

Чогó я турбу́юсь?
Анї злóго, нї добрóго

25 Я вже не почúю.
А як, кажú, хто не чу́е,
То томú й байдúже.

1) А автогр. без загодовка. 2) М. перв. Списать би вже

- Прилітай же з України,
Єдиний мій друже,
30 Моя думо пречістай,
Вірная дружино,
Та розкажи, моя зоре,
Про тую Маріну:
Як вона у пана злого
35 І за-що страдала...
Та ніщечком, щоб не чули
Абб не дознались!
А то скажуть, що на шляхах
Чинимо розббї,
40 Та ще дальше запровортять, —
Пропадем оббе!

I.

- Недавно се було.
Через село весілля йшло,
А пан з костьббу їхав, —
45 Чи управитель, а не пан.
За вихилясами придан,
За зігом та за сміхом
Ніхто й не бачив, як проїхав
Той управитель, Лях ледачий;
50 А він так добре бачив,
А надто молодую.
За-що пак мілує Господь
Лихую тварь такую,
Як сей правитель? Другий год,
55 Як він з пїмецькими плугами
Забрав се гбїий в сей кутбк, —
А що тих бідних покритбк
Пустив по-світу з байстриюками!
Отжбб й нічого! А жонатий,
60 І має двбб дїточок,
Як янголяточок.
Дивїтєсь: вийшла погуляти
Мов крбїя, пбнї молодбїя

- З двома маленькими дїтьми.
65 Із кóча пан мій вилізає,
І посилá за молодім;
А пóтим дїточок вїтає
І жінку, крáлю молодюю,
Аж тричі бідную цілує.
70 І розмовляючи пішли
Собі в покóї. Незабáром
І молодóго привелі,¹⁾
На зáвтра в гóрод одвезлі
Та й заголіли в москалі.
75 Отáк по нáшому звичáю
Не думавши кончають!
А молодá? Мабуть без пáри
Судїлось Гóсподом зносить
Красу́ і мóлодість. Мов чáри
80 Розсипалось та розлилось...
І знóву в лóди довелось
Проситись в нáйми. Нї, не знóву!
Вона́ вже пáнна покойóва,
Ужé Марісею зовуть,
85 А не Маріною. Найпáче
Сердешній плáкать не дають;
Вона́ ж сховасть ся та й плаче.
Дурна́! Їй шкóда мужикá
Та жаль святóго сїрякá!
90 А глянь лиш гáрно кругóm себе:
І рáю крáщого не трéба!
Чогó ти хочеш, забажáй,
Всьогó дадуть, та ще й багáто.
„Не трéба,“ — кáжеш, „дайте хáту!“
95 Сьогó вже лóчче й не благáй,
Бо се — самá здорова знáєш...
Дивї ся, óгирем якїм
Сам пан круг тебе похожáє!
Ужé чи дóбрим, чи лихїм,

---

¹⁾ В М. був з разу далі рядок: З весілля та в гусари. Потім Шевч. перечеркнув олівцем.

100 А́ буде́ш па́нською́ рідне́ю,
Хиба́ пові́сиш ся... За не́ю
Прихо́дила ма́ти
У па́ча проси́ти;
Звелі́в не пуска́ти,
105 А́ як при́йде —́ би́ти.
Що́ тут ї́й робі́ти?
Пішла́ рида́ючи в се́ло:
Одні́м-одні́ дитя́ бу́ло,
Та́ й те пропа́ло...

II.

110 Нена́че во́рог той ле́тячи
Про непого́ду лю́дям кря́че,
Так я́ про сльо́зи та печа́ль,
Та́ про байстра́т оті́х леда́чих,
Хоч і́ ніко́му ї́х не жа́ль,
115 Розка́зую та́ пла́чу.
Мі́ні ї́х жа́ль... Мій Бо́же ми́лий!
Дару́й сло́вам свята́ю си́лу —
Люде́ське́ се́рце пробива́ть,
Люде́ські́ сльо́зи пролива́ть!
120 Що́б ми́лосць ду́шу осі́нила,
Що́б спа́ла ти́хая печа́ль
На о́чі ї́х, що́б ста́ло жа́ль
Мої́х дівча́ток, що́б навчи́лись
Пу́тями до́брими ходи́ть,
125 Свято́го Го́спода́ люби́ть
І́ бра́та ми́лувати́!...
На-си́лу
Пришла́ до-до́му. Подиви́лась:
Цві́ті за о́бразом святи́м,
І́ на ві́кні сто́ять цві́ті,
130 На сті́нах фа́рбами хрести́,
Нена́че до́брая карти́на,
Понама́льовані́. Мари́на,

- І все Маріна, все сама...
Тільки Маріночки нема...
135 І ледве-ледве вийшла з хати.
Пішла на гору, на прокляті
Палати глянуть, та й пішла
Аж до палат. Під тінном сіла
І ніч цілісіньку сиділа
140 Та плакала. Уже з села
Ватажники ватагу гнали,
А мати плакала, ридала.
Уже і сонечко зійшло,
Уже й зайшло, смеркати стало, —
145 Не йде сердешная в село,
Сидить під тінном. Проганяли,
Уже й собаками цькували, —
Не йде, та й годі...

- А Маріна в сукні білій,
150 Неначе білиця,
Богу молить ся та плаче,
Замкнута в світлиці.
Опріч пана у світлицю
Ніхто не вступає:
155 Сам і їсти їй приносить,
І просить, благає,
Щоб на його подивілась,
Щоб утерла очі.
І дивити ся не хоче,
160 І їсти не хоче.
Мордуєть ся Лях поганій,
Не зна, що й почати;
А Маріна вяне, сохне
У білих палатах.
155 Уже й літо минуло ся,
Зіма вже на дворі,
А Маріна сидить собі,
Уже й не говорить
І не плаче. Отак її
160 Доканав небогу

Той правитель! А все-таки
Не вдіє нічого,
Хоч заріж її, та й годі!
Така вже вродилась!

165 Раз у-вечері зіймою
Марина дивилась
На ліс чорний, а з за лісу
Червоний діждою
Місяць сходив. — „І я колись

170 Була молодію!“
Прошептала, задумалась,
Потім заспівала:

„Хата на помості,
Наїхали гості;

175 Розплітали коси,
Та стрічки знімали.
А пан просить сала,
А чорт їсти просить.
Гуси, гуси білі

180 В ірїї полетіли,
А сірі на море.“

III.

Завіли пси на дворі,
Зареготали ся псарі,
А пан, червоний, аж горить,
185 Іде в світлицю до Марини,
Як Кірик п'яний.

Нїби в хаті,
На холоді сердешна мати
Під тіном знай собі сидить.
Старá пенáче одуріла.

190 Мороз лютує, аж скрипить,
Луна червона побіліла,
І сторож бязно кричить,

- Щоб злого пана не збудить.
Аж глядь, палати зайняли ся!
195 Пожар! пожар!... І де взяли ся
Ті люди в Бога! Мов з землі
Родили ся і тут росли,
200 Неначе хвилі напливали,
Та на пожар той дивувались.
Та й диво там такі було!
205 Маріна гола на-голо
Перед будинком танцювала
У-парі з матірью, і — страх! —
З ножем окровленим в руках,
І приспівувала:
- 275 Чи не се-ж та кумася,
Що підтікала ся?
Як була я пані
В новому жупані,
210 Паничі лицялись,
Руку цілували.“ (До матері:)
А ви до мене на весілля
З того світу прийшли?
Мині вже й косу розплели,
215 Та пан приїхав. Гіля! гіля!
Чи то не гуси! То пані!
Диві ся, в ірїї полетіли...
Агу! гиля! до сатані,
До чорта в гості!... Чуєш? чуєш?
220 У Київї всі дзвони дзвонять.
Чи бачиш? Он огонь горить,
А пан лежить собі, читає
І просить піти... А ти знаєш,
Що я зарізала його?...
225 Диві ся! Он-де головнею
Стоїть на комині... Чого,
Чого ти дивиш ся на неї?
Се мати, мати! Не дивись,
А то ззісі. Ось на, давись!

(Дає дулі і співає:)

230 „Полюбила москаля,
Та ще й зуби вискала!
Москалі, москалі
Запасок навезлі,
Паничі

235 Дукачів,
А поповичі з міста
Навезлі наміста.

Бий, дзвоне, бий!
Хмáру розбий!
Нехай хмари

240 На Татáри,
А сонечко на христяне!
Бий, дзвоне, бий!

Мати.

Маріночко, ходімо спать!

Марина.

Ходімо спать, бо за́втра ра́но
245 До церкви підемо. Погáний!..
Диві ся, — лізе цілува́ть,
Ось тобі на!

Мати.

Ходімо спать! (До людей:)

Хрещені лю́ди, допоможіте!

Марина.

250 Беріть мене! Беріть, в'яжіте!
Ведіть до па́на у світли́цю!

А ти чи підеш подивіть ся,
Якою па́нною Мари́на
У па́на в-за́перті сидіть,

255 І в'я́не, со́хне, гі́не, гі́не

Твоя́ єди́ная дити́на,
Твоя́ Мари́ночка? (Співає:)

„Ой гі́ля, гі́ля, сї́рії гу́си,
Гі́ля на Дуна́й!

- 260 Зав'язала голівоньку,
Тепер сиді та думай!
І пташкам воля, в чистім полі
І пташкам весело літати,
А я зов'янула в неволі. (Плаче)
265 Хоча-б намісто було взяти,
Отсе б повісилась... От ба́чиш,
Тепер і шкода!... Хоч то́п'ись!
Чого-ж ти, ма́мо мо́я, пла́чеш?
Не плач, голубочко! Дивісь,
270 Се я, Мари́ночка тво́я!
Диві́ся, чо́рна змія
По снігу лізе... Утечу́!
У і́рії зно́ву полечу́,
Бо я зозу́лею вже ста́ла...
275 Чи він у го́сті не прихо́див?
Убили ма́буть на во́йні...
А зна́вш, сніло́ся ми́ні:
У-день ненáче місяць сходи́в,
А ми гуля́єм по-над мо́рем
280 У-двох собі́. Дивлю́ся: зорі́
Попа́дали ненáче в во́ду,
Тільки оста́ла́ся одна́,
Одна́-однісе́нька на не́бі.
А я, ненáче наві́сна́,
285 В Дуна́єві шука́ю брóду,
З байстра́м розхрі́стана бреду́.
Смію́ться лю́ди на́до мно́ю,
Зову́ть покритко́ю, дурно́ю,
А ти сме́єшся, а я пла́чу.
290 Ба ні́, не пла́чу, регочу́сь...
Диві́ся, як я полечу́,
Бо я — сова́...
Та й замаха́ла,
Ненáче кри́лами, рука́ми
І постриба́ла че́рез двір
295 У по́ле, ви́ючи мов зві́р.
Пошкандиба́ла старá ма́ти
Свою́ Мари́ну доганя́ти.

Пані до одного спеклісь,
Неначе добрі поросята ;
300 Згоріли білі палати,
А люди тихо розійшлись.
Маріни її матері не стало...
Уже весною, як орали,
Два трупи на-полі найшли
305 І на могилі поховали.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. у перше в льв. вид.
II, ст. 152—161.

„Інша й інша історія се
Щоб од-од історія не дала
мандати от бордоу біла
звядо во птаці хиний А
многороз хинийорбиди
умоайн відкрито єи І єв

Написано в Дніпропетровську в 1848 р. Друкував М. П. 238.

П Р О Р О К.

С И Ч І.

На ніву в жіто у-ночі
На полі, на роздольї
Злітали ся по волі

Сичі —

- 5 Пожартувать,
Поміркувать,
Щоб бідне птаство заступать;
Щоб бідне птаство заступить,
10 Орліне¹⁾ царство затопить
І геть спалить,
Орла²⁾ ж повісить на тичині,
І при такій годині
Республіку зробить.
15 І все б, здавало ся? А ні!
Щоб не толбчили пашні —
Вонó було б не диво,
Як би хто інший на тій ніві
Сильце поставив, а то зирк —
20 Такі голісінський мужик
Поставив любо, та й пішов
В коніці спать собі, а рано,³⁾
Не вмівши ся, зайшов
Гостей довідать. „Та й погані!
Усі до одного сичі!

1) М. А пташе. 2) М. А орла. 3) М. спать. А в ранці рано.

25 Отсе тобі варі й печі!“
Щоб не несті до-дому
Такé добрó, то повбивав,
А інших гра́ти ся одда́в
Прибо́рканих воро́нам,
30 І не сказа́в ні́кому.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 259.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. у Львові в льв. книж. палаті, II, ст. 152—161.

І при
Сині
Поміркував
Поміркував
Щоб одне нівство
Щоб одне нівство
Орвані) парство, заторит
10 І геть спавіть
Орвані) ж, повсіят
І при такій родині
Решудуєть
І все о, здавляє сь? А ми!
15 Щоб не горівши ланші —
Вона було о не ливо,
Як би хто йиниш на ті йини
Сильне посявня в то здрк —
Тякі роїсїяльні мужня
20 Посявня яодо, та й пішов
В конїні спит соди, в рано,
Не зміяни сел, зяїнов
Готей довіять, Та й посявня!
Усі ло одного сна!

- 20 На вас, на лютих, на вас діких¹⁾
Кайдани повелїв кувать,
Глибóкі тюрми мурувать,²⁾
25 І — рóде лживий і жестóкий!³⁾ —
Вомісто крóткого прорóка
30 Царя вам повелїв надать.⁴⁾

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 237. У пізнійшій автогр. дописка автора: Моїй любій кумасі Н. В. Тарновській на память 17 дек. 1859 р. Друк у Кож.

одн по твореню так як „дотеп вид“ (2) „лито“ М (1) „Мов на звірей тих лютих, диких.“ (2) Ч. по-
копать. (3) Ч. логий. (4) Так у Ч. в. М. послать, у друк. избрать.

- Між скелями,¹⁾ неначе злодій,
 По-над Дністрóm іде в-ночі
 Козак і дивить ся йдучи
 На каламутну, темну во́ду,
 5 Неначе во́рогові в о́чі,
 Неначе вимовити хо́че:
 „Дністре, во́до каламу́тна,
 Вінеси на во́лю,
 Або вто́пі прина́мені,²⁾
 10 Ко́лі така́ до́ля!“
 Та й роздя́г ся на ка́мені,³⁾
 У во́ду кину́в ся, пливе́,
 Аж хви́ля си́ня реве́,
 І реву́чі на то́й бе́ріг
 15 Козака́ вино́сить.
 Стрепену́в ся сі́рома́ха:
 І го́лий і бо́сий,
 Та на во́лі й більш нічо́го
 У Бо́га не про́сить.
 20 Пострива́й лиш, мо́же, бра́те,
 На чужо́му по́лі
 Талану́ то́го попро́сиш
 Та тієї до́лі...
 Пішов собі́ темним я́ром
 25 Та співа́є йду́чи:
 „Ой з-під горі́, та з-під кру́чі
 Ішли ма́жі рипу́чи,⁴⁾
 А за німи йде та чорня́вая,
 Та пла́че-рида́ йду́чи.“

1) Давні вид.: скалами, попр. в Ж²⁾ Давні вид. при камені.

3) Давні вид. на калині. 4) В автогр. ішли мажери пљочи.

- 30 Ужé як хочете хоч ла́йте,
Хоч і не ла́йте й не чита́йте,
Про мене! Я і не прошу́,
Для себе, бра́тїки, спишу́,
Ще раз те о́ливо потра́чу,
35 А мо́же дасть Бог і запла́чу,
То й бу́де з мене... Ну́мо знов!

- Поки́нув ма́тїрь і госпо́ду,
Поки́нув жінку, — жаль, та й го́ді!
На Бесара́бію пішо́в
40 Отсе́й коза́к. Погна́ло го́ре
До мо́ря піти, Хоч гово́рять;
Аби́ файда́ в рука́х була́,¹⁾
А хло́па, як то́го вола́
У плуг голо́дного впряже́ш.
45 Троха́ лишéнь чи так?
Ще з-ма́лку з ма́тїрью старо́ю
Ходів з торба́ми сей коза́к.
Ота́к і ві́ріс сирото́ю
У найма́х. Ска́зано, ша́рпа́к.
50 То й одру́жив ся собі́ так:
Узя́в хоро́шу, та убо́гу, —
Звичайне, найми́чку. А пан...
(І нетала́н наш і тала́н,
Як ка́жуть лю́ди, все од Бо́га!)
55 Нагле́дїв, кля́тий! Па́нські о́чі!
Та й ну гості́нці засила́ть.
Так і гості́нців бра́ть не хоче,
Не хоче й па́на закоха́ть.
Що тут робі́ть? За чоло́віка,
60 Укороти́вши йому́ ві́ка, —
А жінку мо́жна привіта́ть.
Трохи́ не ста́ло ся ота́к.
До нітки звів ся мій коза́к,
Усе́ на па́нщині прокля́тїй,
65 А був ха́зяїн. . . . .

¹⁾ Доси друк. Аби оранда; файда або фанда — батіг.

А жіночку своєю любів,
І — Господи єдиний! —
Як те паня, як ту дитину
У намістах водів.

70 Та знеміг ся неборака,
Хоч продавай хату
Та йди в найми! Отак його
Отбй пан проклятий
Допік добре! А жіночка,
75 Мов сьбго й не знає,
У доброму намістечку
В садочку гуляє,
Як та краля. „Що тут робить?“
Сердега міркує.

80 „Покіну їх та утечу?
Хто-ж їх нагодує?
Хто догляне? Одна стара,
Не здужає встати,
А другая молодая,
85 Дума погуляти.
Як же його? Що діяти?
Горе моє, горе!“

Та й пішов торбіну взявши
За сінее море
90 Шукать долі. Думав прийти,
Та хоч жінку взяти, —
100 Стара мати і тут буде
Віку доживати
На господі.

165 Піднав ру Так отак-то
95 Трапляється в світі!
Думав жити, проживати
Та Бога хвалити,
А довелось на чужині,
Тільки сльбзи лити,
100 Більш нічого! Нудно йому

На чужому полі.¹⁾
Всього надбав роботяга,
Та не придбав долі,
105 Талану того святого.
Світ божий немілий!
Нудно йому на чужині,
І добро остіло.
Хбчеть ся хоч подивить ся
110 На свій край на мілий,
На високії могіли,
На степі широкі,
На садочок, на жіночку,
Кралою карооку.
115 Та й поплив Дністром на сей бік
Покінувши волю,
Бродягою. О Боже мій!
Якєс ти, поле,
120 Своє поле, якє-то ти
Широкє, широкє,
Як та воля!...

Прийшов до-дому у ночі.
Стогнала мати на печі,
125 А жінка у коморі спала
(Бо пан нездужа). Жінка встала,
Неначе п'явка та впилась
І мов водою залилась
Дрібніми, як горох, сльозами.
130 І се трапляєть ся між нами,
Що ніж на серце наставля,
А сам цілує. Ожила
Моя сердешна молодіця :

---

¹⁾ Тут у автогр. стояли зразу три рядки:

Що зовуть, — байдуже,
Чи то дома, чи за морем:
„Ой не шуми луже!

Та автор перечеркнув їх.

І де ті в Гóспода взяли ся
135 Усякі штúчнїї іствá!

Самá ж, ненáче¹⁾ неживá,
На плéчї пада. Напоїла

І нагодувала,

І спать його весéлого
140 В комóрі поклáла.

Лежїть собі неборака,

Дúмає, гадáє,

Як то бúдем мандрувати,

І тїхо дрїмає.

145 А жїночка молодáя

Кїнулась до пáна,

Розказáла: „Отáк і так!“

Любо та кохáно.

Прийшли́, взяли сїромáху,²⁾

150 Та й повезлі з дóму

Пройдїсвіта, волоцюгу

Прямо до прийóму.

І там дóля не кїнула:

Дослужївсь до чїну,

155 Та й вернúв ся в село своé,

І служїть покїнув.

Ужé мáтїрь поховáли

Громáдою лúди,

І пан умér. А жїночка

160 Москóвкою всúди

Хиляєть ся — і по жидáх

І по панáх, бóса.

Найшов її, подивїв ся,

І сивоволóсий

165 Пїднáв рúки калїчені

До святóго Бóга,

Заридáв, як та дитїна,

І -- простїв небóгу.

---

1) М. А сама мов. 2) М. Назад руки закрутили.

Отак люди научайтесь
 170 Ворогам прощати,
 Як сей неук!... Де-ж нам грішним
 Добра сьогó взяти?

Написано над Аралом 1848 р. Друк. у Льв. I, ст. 209—213.

Нудно йому, як йому, як йому
 І добро, як йому, як йому
 110 Хочеться са...
 На ситиву...
 На небіж...
 На стени...
 На садочок...
 Кралю!...
 115 Та й поплив...
 Прийшли...
 Бродяго...
 120 Якеє...
 Своє поле...
 Широке, широке...
 Як та вода...
 Прийшли до...
 Стогни...
 125 А жінка у коморі...
 (Бо пан неду...)
 Неначе...
 І мой водо...
 Дрібни...
 130 І се трап...
 Що ніж на серці...
 А сам під...
 Мой серде...
 Підняв...
 До сьогó...
 Звядли...
 Що — про...
 Чи то...
 ?

Неначе люди подуріли,
Німі на панцину ідуть
І діточок своїх ведуть,
І я заплакавши назад
Поїхав знову на чужину.

І не в однім отім селі,
З Аскривъ зникнувши кизиліа І
Люди у селі чужині і

- І небо невміте і заспані хвилі,
І по-над берегом геть-геть
Неначе п'яний очерет
Без вітру гнеть ся. Боже мільй,
5 Чи довго буде ще міні
В отсій незамкнутій тюрмі,
По-над отсім нікчемним¹⁾ морем
Нудити світом? Не говорить,
Мовчить і гнеть ся, мов жива
10 В степу пожовклая²⁾ трава,
Не хоче правдоньки сказати,
А більше ні-в-кого спитати.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. в Основі 1862, кн. VII,
стор. 16.

1) М. поганим. 2) М. високая.

170
Отак люди на чужині,
Ворогам прощати,
Як сей певчій... Де ж нам грішним
Добра слово вжити?

Написано над Араком 1846 р. Друк у Львові, стр. 209—213.

І віріє я на чужині,
І сівію в чужому краї,
То одинокому міні
Здаєть ся, кращого немає
5 Нічого в Бóга, як Дніпрó
Та наша сла́вная країна.¹⁾
Аж ба́чу, тільки там добрó,
Де нас нема́. В лиху́ годину
Яко́сь неда́вно довелóсь
10 Міні заїхати в Україну,
У те найкраще село,
У те, де ма́ти повива́ла
Мене́ малóго, і в-ночі
На свічку²⁾ Бóгу заробля́ла,
15 Покло́ни тяжкі́ бючи
Пречістї́й ста́вила, моли́ла,
Щоб до́ля добра́я люби́ла
Ї́ дити́ну... Дóбре, ма́мо,
Що ти зарáні спáть лягла́,
20 А то б ти Бóга прокля́ла
За мій талáн!

Аж страх погáно
У тїм хорóшому селї́!
Чорні́ше чóрної землі́
Блукáють лю́ди, повсихáли
25 Садї́ зелéні, погни́ли
Біле́нькі хáти, поваля́лись,
Ставі́ бурья́ном порослі́.
Село́ ненáче погорі́ло,

¹⁾ Друк. Вкраїна. ²⁾ М. На свічечку.

Ненáче лю́ди поду́рили,
30 Ні́мі на па́нщину іду́ть
І ді́точок сво́їх веду́ть.
І я заплáкавши наза́д
По́їхав зно́ву на чу́жину.

І не в одні́м оті́м селі́,
35 А́скрізь на сла́вній Украї́ні
Люди́й у я́рма запря́гли
Па́ні лука́ві. Гі́нуть, гі́нуть
У я́рмах ли́царські сині́,
40 А прелога́ніі па́ні
40 Жи́да́м, брата́м сво́ім хоро́шим
Оста́тні продаю́ть шта́ні...

Погáно ду́же, страх пога́но
В отсі́й пусти́ні пропада́ть ;
45 А ще пога́нше на Украї́ні
Диви́тись, пла́кати — і мовча́ть.
А як не ба́чиш то́го ли́ха,
То скрізь, здає́ть ся, ле́бо, ти́хо,
І на Украї́ні добро́ :
50 Мі́ж го́рами старі́й Дні́про,
Ненáче в моло́ці дити́на,
Красу́єть ся, любу́єть ся
На всю Украї́ну ;
А по-над ним зелені́ють
55 Ши́рокі́і се́ла,
А у се́лах у весе́лих
І лю́ди весе́лі.
Вонó б мо́же так і ста́лось,
Як-би не оста́лось
60 Слі́ду па́нського в Украї́ні !...

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 242—243.

Не для людей, тієї слави,
Мерезані та кучеряві
Отсі вірші віршую я,²⁾
Для себе, братія мої!
5   Міні легше в неволі,
Як я їх складаю;
З-за Дніпра мов³⁾ далéкого
Слова прилітають⁴⁾
І стéлять ся на папéрі
10   Плачучи, сміючись,
Мов ті діти, і радіють
Одиноку дýшу,⁵⁾
Убогую. Любо міні,⁶⁾
Любо міні з ними,
15   Мов батькові багатому
З дítками малими.
І радіє я і весéлий,
І Бóга благáю,
Щоб не приспáв⁷⁾ моїх дítок
20   В далéкому краю.
А іноді нагадаю
Мою Україну,
І заплачу. Бóже мiлий,
Нехай я загiну
25   У сiй проклятiй пустiнi,
Та не пустi дiмом
Дiтiй моїх безталáнних
В ширóкiй пустiнi!

¹⁾ В друку і в деяких автографах: і не для слави. ²⁾ М. Мої вірші складаю я. ³⁾ М. І мов з Дніпра. ⁴⁾ М. долітають. ⁵⁾ Осн. і пізн. вид. Мою сиру душу, попр. в Б. ⁶⁾ М. і Ж. Одинокую. І люблю. ⁷⁾ М. і Ж. займав.

Нехай летять¹⁾ до дѳмоньку
30 Легѳенькїї²⁾ дїти,
Та розкажуть, як то тѳажко
30 Було мїнї в³⁾ свїтї!...
І в сїмьї весѳелїй тїхо⁴⁾
Дїтїй привїтають,
35 І сївою головїю
Бѳатько покиває;
Мати скаже: „Бодѳай тїї
35 Дїти не родились!“
А дївчїна подїмає;
40 „Я їх полюбила!“⁵⁾

Написано над Аралом, 1848 р. У Основї помилкою Орська крїпость. Друк. зразу в Основї 1861. кн. 1, стор. 1—2.

Написано над Аралом, 1848 р. У Основї помилкою Орська крїпость. Друк. зразу в Основї 1861. кн. 1, стор. 1—2.

¹⁾ М. ідуть. ²⁾ М. мої любї. ³⁾ Так в М., давн. вид. Було їм на свїтї. ⁴⁾ У всїх вид тихїй. ⁵⁾ Ж. Я б його любила.

Кóло гаю в чістім полі
На самій могилі
Дві тополі високіі
Одна одну хилить.
5 І без вітру гойдають ся,
Мов бóрють ся в полі, —
Отó сестри чарівніці
Отії тополі.

Закохали ся обідві
10 В одного Івана.
А Іван, козак звичайний,
Обо́х їх не ганив,
І лицяв ся¹⁾ то з тією,
То з другою любо, —
15 Пóки в яру, у-вечері
Під зеленим дубом
Не зійшли ся усі трóв.
„Отак то ти, кáте,
Знущаєш ся над сестрами!“
20 І пішли шукати
Трути-зілля,²⁾ щоб Івана
Завтра отруїти.
Найшли зілля,³⁾ накопали
І стали варити;
25 Заплакали, заридали,
Та нема де дітись,⁴⁾
Треба варить!

¹⁾ В давн. вид. А лицяв ся. ²⁾ М. Того зілля. ³⁾ М. його.

⁴⁾ В М. і Ж., Б. А нема.

Наваріли,
Йвана отруїли,
Й поховали коло гаю
30 В полі на могилі.

І байдуже? Ні, не дуже!
Бо сестри ходили
Що день божий в-ранці рано¹⁾
Плакати над Іваном,²⁾
35 Пóки й самі потруїлись
Тим зїллям поганим.

А Бог лю́дям на нау́ку
Поста́вив їх в полі
На могилі топо́лями.
40 І ті́ топо́лі
На Івановій могилі³⁾
Кóло то́го гаю
І без вітру го́йдають ся,
І вітер го́йдає.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. уперве в Основі 1862,
кн. IX, стор. 1—2.

¹⁾ Осн. Івана струїли; В. як у нашім текстї. ²⁾ Рядки 25—42 в М. і Ж. мають ось яку форму:

Зїлля наварили,
А на завтра в ранці рано
Йвана отруїли.
Поховали коло гаю
В полі на могилі
Того Івана сердешного,
І сестри ходили.

³⁾ М. за Іваном. ⁴⁾ Осн. Над Іваном на могилі; беремо з М.

Як-би міні черевіки,
То пішла б я на музики.
Горенько моє!
Черевіків немає,¹⁾
5 А музика грає, грає,
Жалю завдає!
Ой підú я бóса пóлем,
Пошукáю своú дóлю.
Дóленько моá!
10 Глянь на мéне чорнобрíву,
Моá дóле неправдíва!
Безталáнна я!
Дівчáточка²⁾ на музíках
У червóних черевíках,
15 Я свíтом нужу́...
Без роскóші, без любóви
Зношú своú³⁾ чóрні брóви,
У нáймах зношú!...

Написано над Аралом 1848 р. В перве друк. в Нарсдномъ Чтеніи 1859, кн. 5, стор. 168 і Основі 1862, кн. II, 1—2.

1) У Ром. Я не маю. 2) М. Люди добрі. 3) М. мої.

І багата я,
І вродлива я,
Та не маю собі пари, —
Безталанна я!¹⁾

5 Тяжко на-світі жить²⁾
І нікого не любить,
Оksamитові жупани
Одинікій носить!

10 Полюби́лась би я,
Одружи́лась би я
З чорнобрівим сиротою,
Та не во́ля моя!

15 Ба́тько, ма́ти не сплять,
На сторо́жі сто́ять,
Не пуска́ють саму́ мене
У садочок гуля́ть!

20 А хоч пу́стять, то з ним,
З руди́м, ко́сим стари́м,³⁾
З мби́м нелю́бом багати́м,
З мби́м во́рогом злим!

Написано над Аралом 1848 р. Друк. уперве в „Народномъ Читеніи“ 1860, кн. 1, стор. 145—146.

¹⁾ М. безталанная я. ²⁾ Досі: Тяжко, важко, автогр. Б. Тяжко-тяжко. Варіант беремо з М. ³⁾ Беремо з М., досі було: З препоганим.

Полюби́ла ся я,
Одружі́ла ся я¹⁾
З безталáнним сирото́ю —
Така́²⁾ до́ля моя́!

5 Лю́ди го́рдїї,³⁾ злі
Розрі́зніли, взяли́
Та по́везли⁴⁾ до прийо́му,
Одда́ли в моска́лі!

10 І моско́вкою я,
Одино́кою я
Ста́рю ся в чу́жїй ха́тї —⁵⁾
Така́ до́ля моя́!

Написано над Аралом 1848 р. Друк. уперве в „Народномъ-Чтенїи“ 1860, кн. I, стор. 147.

---

¹⁾ Црась. Полюби́лась би я, Одружалась би. ²⁾ Ж. лиха.
³⁾ М. добрії, Ж. Люди горді його. ⁴⁾ Ж. Тай привезли. ⁵⁾ Ж. Нужу світом попід-тинню.

Породила мене мати
У високіх у палатах,
Шівком повилá;
У золоті, в оксаміті,
5 Мов та квіточка укрита,
Росла я, росла.

І віросла я на диво¹⁾
Каро́бка, чорнобрíва,
Білолицяя;
10 Убо́гого полюби́ла,
Ма́ти заміж не пусти́ла...
Оста́ла ся я

У високіх у палатах
Увесь вік свій дівувати...
15 Недо́ля моя!
Як²⁾ били́на при доли́ні,
В одино́кій самоти́ні
Старію ся я.

На світ бо́жий не дивлю́ ся,
20 Ні до ко́го не горну́ ся,
А ма́тїрь стару́ —
Прости́ мене, моя́ ма́ти!
Буду́ тебе́ проклина́ти,
По́ки не умру́...

Написано над Аралом 1848 р. Друк уперве в Основі 1862,
кн. I, стор. 2—3.

¹⁾ М. Виросла я всім на диво. ²⁾ М. Мов.

- Ой я свого чоловіка
В дорóгу послála,
А од шинку та до шинку
Стéжечку топтála.
- 5 Та до кумі заходила
Пшонá позичáти,
Отіх дітій годувáти
В нетопленій хаті.
- І нагодувала,
10 І спáти поклála,
Самá пішла до дякá
Добувáти п'ятакá,
Та й заночувála.
- А із Криму чоловік
15 Лédве но́ги доволік:
Во́ли поздихáli,
Возі поламáлись,
З батіжкáми чумáченьки
До-дóму вертáлись.
- 20 Увійшо́в у хáту,
Удáривсь об по́ли:
Лáзять діти у за́пичку
Голóдні і го́лі.
- „А де вáша, діти, мáти?“
25 Сердéшний питає.
„Тáту! тáту! Нáша мáти
У шинку гуляє.“

Написано над Аралом 1848 р. Друк. в Льв. вид. 1867,
т. II, 244.

- Ой віострю товариша,
Засу́ну в халя́ву,
Та підú шукáти правди
І тієї сла́ви.
- 5 Ой підú я не лугáми
І не берега́ми,
А підú я не шля́хами,
А по-над шля́хами.
Та спита́ю в жи́дові́на,
- 10 В бага́того па́на,
У шля́хтича пога́ного
В пога́нім жупа́ні,
І у ченця́, як тра́пить ся, —
Неха́й не гуля́є,
- 15 А святе́ письмо́ чита́є,
Люди́й поуча́є,
Щоб брат бра́та не рíзали
Та не окрада́ли,
Та в моска́лі вдові́ченка
Щоб не оддава́ли.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. в льв. вид. II, ст. 245.

По ўлиці вітер віе¹⁾
 Та сніг замітае,
 По ўлиці по-під тінню²⁾
 Вдова шкандибае
 5 Під дзвініцю, сердешная,³⁾
 Рўки прастягати
 До тих сáмнх, до багáтнх,
 Що сина в салдáтн
 Позáторік заголілн.
 10 А дўмала жїтн,
 Хоч на старїсть у невїстки
 В добрі одпочїтн...
 Не⁴⁾ довелось!... Вїблагала
 Тўю копїйчїну,
 15 Та Пречїстїй поставїла
 Свїчечку за сина.⁵⁾

Написано над Аралом 1848 р. Друк. уперве Основа 1862
 кн. I, ст. 3.

1) Б. віе. 2) М. Попід тинню з торбиною. 3) М. Під дзвіні-
 ницею сердешна. 4) М. А. 5) М. та Ж. маюць на кінці ще 4 рядки :

Свїчечку... За кого?
 За кого ти бьеш поклони?
 За сина, за сина,
 За Івана єдиногo,
 За мою дитнну.

Ой сяду я під хатою,
 На улицю гляну;
 Як то тії дівчато́чка¹⁾
 Без моєї Ганни,
 5 Без моєї Ганну́сенки
 У хрещика грають?
 І грають ся невесело,
 І не так співають
 Дівчато́чка...²⁾ А моєї
 10 Голу́бки нема́в,
 У свекру́хи десь ворку́в,
 Менé ви́гляда́в.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. уперве Основа 1862,
 кн. I, стор. 4.

1) М. Як то там тії дівчата. 2) М. Чужі діти.

- Закувала зозуленька
 В зеленому гаї,
 Заплакала дівчинонька —
 Дружини немає.
- 5 А дівочі молодії,
 Веселії літа,
 Як квіточка¹⁾ за водою
 Пливуть з сього світа.
 Як би були батько-мати,
- 10 Та були б багаті,
 Було б кому полюбити,
 Було б кому взяти.
 А то нема, сиротою
 Отак і загину
- 15 Дівуючи в самотині
 Денебудь під тином.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. лиш половина уперв
 в Основі 1862, кн. I, стор. 3—4, друга половина у Вас. Дом. Кри-
 тичнім Нарисі стор. 254.

¹⁾ Осн. і дальші вид. квіточка.

ШВАЧКА.

- „Ой не пьеть ся горілочка,
 Не пьють ся й меді;
 Не будете шинкувати,
 Погані жиді!¹⁾
- 5 Ой не пьеть ся горілочка,²⁾
 А я буду пить!
 Не будете, вражі Ляхи,³⁾
 В Україні жити.
 Ходім, батькі отамани,⁴⁾
- 10 У Хвастов в неділю,⁵⁾
 Та надінем вражим Ляхам
 Кошуненьку білу.
 Ні, не білу, а червону...
 Ходім, погуляєм,⁶⁾
- 15 Та в пригоді свого батька
 Старого згадаєм,
 Полкóвника хвастовського,
 Славного Семéна.
 Ходім, браті! Не згинете,
- 20 Хлопці, коло мене!“

¹⁾ Льв. і Кож. Прокляті. ²⁾ Льв. і Кож. тее пиво. ³⁾ Льв. і Кож. Не дам же я вражим Ляхам. ⁴⁾ М. брати у неділю, ⁵⁾ М. гуляти. ⁶⁾ Зам. рядків 14—18 в автогр. М. читаємо:

Ляхів мордувати,
 На смерть убивати,
 Свого батька козацького
 Будем поминати.

- В Переп'яті ночували,
В дoсвіта вставали,
Вранці рано у Хвастові
Козакі гуляли.¹⁾
- 25 Прийди, батьку з Межигоря,
Семéне Палію,
Подиви ся ти на Швачку,
Що він Ляхам діє.
У тво́йому у Хвастові,
- 30 У славному місті
Покотились головоньки
Не сто та й не двісті,
А із тисяч шляхетська
Кров почервоніла,
- 35 І оранди і костю́ли
І все затопіла.
Тільки те й не затопіла,
Що церков святу́ю:
Отам Швачка з козаками,
- 40 Співá: „алілу́я!“

---

¹⁾ Тут і далі кладу в текст лекцію автогр. М. Вид. Кож.
і пізн. мають рядки 21—38 ось як:

В Переп'яті гайдамаки
Нишком ночували,
До схід сонця у Хвастові
Хлоп'ята гуляли.
Прийди з того Межигоря
Наш славний Палію.
Подиви ся, що той Швачка
У Хвастові діє.
Добре діє! У Хвастові,
У славному місті
Покотилось Ляхів, жидів
Не сто і не двісті,
А тисячі; а майдани
Кровью червоніли,
А оранди з костюлами
Мов свічки згоріли.
В самім замку нерелпчку
Церковку святу́ю
Не спалено. Отам Швачка

Хва́лить Го́спода, весéлий,
Ка́же сідла́ти
Ко́ня сво́го вороно́го,
Ма́є погуля́ти¹⁾
45 У Біхові, сла́вним мі́стї,
З Левче́нком у-ку́пі,
Пото́пта́ти жи́дівського
И шля́хетського т́рупу.

Написано над Аралом 1848 р. Друк у льв. вид. II, 128—129

і Кож.

¹⁾ М. з разу було: В Біхові гуляти, потім зачеркнено.

Ой не п'ють ся пива́, меді,
Не п'ють ся вода́,
Прилучи́лась з чума́ченьком
У степу́ біда́.

5 Заболі́ла голово́нька,
Заболі́в живі́т,
Упа́в чума́к ко́ло во́за,¹⁾
Упа́в та й лежі́ть.

10 Із Оде́си пресла́вної
Завезлі́ чуму́,
Покі́нули това́риша, —
Го́ренько йому́!

Во́лі його́ ко́ло во́за
Пону́ро сто́ять;
15 А із сте́пу га́йворони
До його́ летя́ть.

„Ой не клі́йте, га́йворони,
Чума́цького тру́пу!
Наклюва́вшись подо́хнете
20 Ко́ло ме́не в-ку́пі.

„Ой полеті́ть, га́йворони,
Мої́ сизокри́лі,

---

¹⁾ Так льв. вид. і Кож тільки у Ром. возу.

До б́атечка, та скажіте,
Щоб сл́ужбу служіли,

- 25 „Та за мою́ грішну ду́шу
Псалті́р прочита́ли,
А дівчи́ні молоденькі́й
Скажіть, щоб не ждала!“

Написано над Аралом 1848 р. Друк у Льв. Ц. 245—6.

*) М. з разу Кидраг. *) В автор. Я. з Катерина.

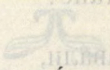
- На ўлиці невэсело,
В хаті бацько лае,
А до вдові на дэсвітку
Маці не пускае.
5 Що-ж міні робіти?
Де міні подітись?
Чи то з іншым полюбітись,
Чи то утопітись?
Ой надіну я серэжки
10 І добрае намісто,
Та підú я на ярмарок
В неділю на місто;
Скажú йому: „Свáтай менé,
Або одчепи ся!
15 Бо як міні у ма́тері,
То лúчче топíть ся.“¹⁾

Написано над Аралом 1848 р. Друк. в праському вид. I, 298.

¹⁾ Давн. вид. втопить ся.

Катерину жадиває виїхати
 В полі поховатися у гробу
 А славний вояка мовить їй
 В степу побратимів любови
 У Кіндрату несе проповідь
 Що йому не вмерти в бою
 То той мовить: „Види, Катеріно,
 Як кождо з нас вмирати хотів“

У тієї Катеріни
 Хата на помості,
 Із славного Запоробжя
 Наїхали гості:
 5 Один Семєн Босий,
 Другий Іван Голій,
 Третій — славний вдовиченко,
 Іван¹⁾ Ярошенко.
 „Зїздили ми Польщу
 10 І всю Україну,
 А не бачили такої,
 Як ся Катеріна.“²⁾
 Один каже: „Брате,
 Як-би я багатий,
 15 То оддав би все золото
 Отсій Катеріні
 За одну годину.“
 Другий каже: „Друже,
 Як-би я був дужий,
 20 То оддав би я всю силу
 За одну годину
 Отсій Катеріні.“
 Третій каже: „Діти,
 Нема тогó в світі,
 25 Чогó б мінї не зробити
 Для сієї Катеріни
 За одну годину.“

---

1) М. з разу Кіндрат. 2) В автогр. Я се Катеріна.

Катеріна задумалась
І третьому каже:
30 „Єсть у мене брат єдиний
У неволі вражий,
У Кримі десь пропадає.
Хто його достане,
То той міні, Запорóжці,
35 Дружиною стане!“

Разом повставали,
Коне́й посідла́ли,
Поїхали визволя́ти
Ка́триного брата.
40 Один уто́пив ся
У Дніпро́вім гірлі,
Друго́го в Козло́ві
На кіл посади́ли,
Тре́тій, Іва́н Яроше́нко,
45 Сла́вний вдовиче́нко
З лу́тої нево́лі,
Із Бакчисара́ю
Брата́ визволя́є.

Заскрипіли ра́но двє́рі
50 У вели́кій ха́ті.
„Встава́й, встава́й, Катери́но,
Брата́ зостріча́ти!“
Катері́на подиви́лась
Та й заго́лосі́ла:
55 „Се не брат мій, се мій мі́лий!
Я тебе дури́ла!“
„Одурі́ла!“ І Ка́три́на
До-до́лу скоти́лась¹⁾
Голо́вонька. „Ходи́м, брата́,
60 З пога́ної ха́ти!“
Поїхали Запорóжці
Вітер доганя́ти.

¹⁾ Льв. скотила ся

Катерину чорнобріву
В полі поховали,
65 А славної Запоріжці
В степу побратались.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. лів II, 197—198.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. лів II, 197—198.

Виходить пан злий. (1) М. скарженого
і ший вид. А з руду та зійр. (2) М. З рудиншо і зелью. (3) М.
(1) М. і Ж. седи. (2) М. діаніновка. (3) М. і Ж. іду. Лів.

Із-за гаю сонце сходить,
За гай і заходить.
По долинї у вѣчері
Козак смутний¹⁾ ходить.

5 Ходить він годіну,
Ходить він і другу,
Не виходить чорнобрива²⁾
Із тёмного лугу,

Не виходить зрадливая...
10 А з тёмного ліса³⁾
З собаками та псаря́ми⁴⁾
Іде пан гульвіса.⁵⁾

Цькують його собаками,
Кру́тять наза́д ру́ки,
15 І завдають козакові
Смертєльній мѹки.

У льох його молодого⁶⁾
Той пан замикає,
А дівчину покріткою
20 По світу пускає.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 138.

1) М. і Ж. собі. 2) М. дівчинонька. 3) М. і Ж. лісу, Льв. і пізн. вид. А з яру та лісу. 4) М. З рупницею і челядю. 5) М. Виходить пан лисий. 6) М. сердешного.

Ой пішла я у яр за водою,
Аж там мійлий гуляє з другою.
А другая тая
Розлучниця злая,
5 Багата сусідонька,
Вдова молодая.

А я вчора з нею,
З сією змією
В полі плоскінь вибірала,
10 Та все й розказала:
Що як мене любить,
Женити ся буде,
І до себе злюю сую
Просіла в придане.

15 Йване мій, Іване,
Друже мій коханий,
Побій тебе сила божя
На наглій дорозі!

Написано над Аралом 1848 р. Друк. уперве льв. II, 247.

- Не так тії ворогі,
Як добрії люди
І окрадуть жалкучи,
Плáčучи осудять,
5 І попросять тебе в хату,
І будуть вітати
І питать тебе про тебе,
Щоб з тебе сміятись,
Щоб з тебе сміятись,
10 Щоб тебе добіти.

- Без ворогів можна в світі
Як-небудь прожити,
А сі добрі люди
Найдуть тебе всюди,
15 І на тім світі добряги
Тебе не забудуть.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 247.

Ой люлі, люлі, моя дитино,
В-день і в-ночі...
Підеш, мій сїну, по Україні
Нас кленучї.

5 Сїну мій, сїну, не кленї тата,
Не помянї!
Менé прокляту — я твоя́ ма́ти —
Менé кленї!...

Менé не ста́не, не йди ти в лю́ди,¹⁾
10 Іди ти в гаї,
Гаї зелененький пита́ть не бу́де,²⁾
Там і гуля́й!

На́йдеш у га́ї ту́ю каліну,
То пригорні́сь,
15 Бо я любі́ла, моя́ дитино,
Її ко́лісь.

Як пі́деш в се́ла, у тї́ хати,
То не жу́рїсь,
А як побачи́ш з ді́тками ма́тірь,
20 То не диві́сь!

Написано над Аралом 1848 р. Друк. в Основі 1862, I. ст. 5

¹⁾ Осн. між люде. ²⁾ Осн. Гаї не спитас й бачить не буде.

- Ой чого ти почорніло,
Зеленее поле?
Почорніло я од крові
Та за вашу¹⁾ волю.
- 5 Круг містечка Берестечка
На чотири милі
Мене славні Запорозці
Своїм трупом вкрили.
Та ще мене гайворони
- 10 Укрили з півночі,
Клюють очі козацькі,
А трупу не хочуть.
Почорніло я зелене
Та за вашу волю.
- 15 Я знов буду зеленіти,
А ви вже ніколи
Не вірвете ся²⁾ на волю,
Будете орати
Та орючи у кайданах³⁾
- 20 Дблю проклинати...

Написано над Аралом 1848 р. Друк. в Основі 1861, кв. VII-
стор. 1.

---

¹⁾ Осн. За вольною. ²⁾ Осн. вернете ся. ³⁾ Осн. Мене стиха,
та орючи.

30 І громала поклатає
Земній поклонає,
Молобетніе архимандрит
Сам на горі править,
Святого Бога просить, хвалить,
Щоб дав їм мудрости дошати,
Геть мала доброго обрати.

Туман, туман долиною,
Добре жити з родиною,
А ще лүчче за горію
З дружиною молодію.

5 Ой піду я тёмним гаєм,
Дружиньоньки пошукіаю.
„Де ти? де ти? озові ся!
Прийді, сёрце, пригорні ся!

„Нүмо, сёрце, лицяти ся,
10 Та поїдем вінчати ся,
Щоб не знали батько, маги,
Як нас буде піп вьязати.“¹⁾

Одружилась, заховалась...
Бодай була не кохалась!
15 Лёгче було б в труні гніти,²⁾
Як з тобою в світі жити.³⁾

Написано над Аралом 1848 р. Друк Основа 1862. кн. I,
ст. 4—5.

1) Осн. Де ми будем ночувати. 2) Осн. самій жиги. 3) Осн.
битись.

У неділеньку у святую,
 В дoсвітнюю годину
 У славному, преславному
 Місті Чигирині
 5 Задзвоніли в усі дзвони,
 З гармати стріляли,
 Превелéбную громаду
 До-купи склика́ли.
 З святіми коро́вгами¹⁾
 10 Та з пречéстними обра́ми
 Наро́д з по́нами
 З усіх церко́в на го́ру йде,
 Мов та бóжа бжолá гуде.²⁾
 З манасти́ря свято́го
 15 У зóлоті аж сяє,
 Сам архимандрит вихожає,
 Ака́фист читає,
 Покло́ни покладає.
 Повáжно та т́хо
 20 У ра́ннюю по́ру
 На висóку го́ру
 Сході́лись полкóвники
 І військo, як мо́ре,
 З знаменáми, з бунчугáми
 25 З лу́гу виступáло,
 Та на тру́бах вигравáло,
 І на го́рі ра́зом ста́ло.
 Замо́вкли гарма́ти,
 Оні́мили дзвони,

¹⁾ М. з разу: обра́ми, потім попр. корoвгами [sic!] ²⁾ М.
 пчола.

30 І громада покладає
Земнії поклони.
Молéбствіє архимандрит
Сам на горі править,
Святого Бóга прóсить, хвáлить,
35 Щоб дав їм мýдрості дознáти,
Гетьмáна дóброго обрáти.
І одногласне, одностáйне
Громада вибрала гетьмáна,
Преслáвного Лободý Івáна,¹⁾
40 Лицаря старóго
Брáта вiйськовогóго.

У трóби затрубiли,
У дзвони задзвонiли,
Вдáрили з гармáти,
45 Знаменáми, бунчугáми
Гетьмáна укрiли.
Гетьмáн старiй ридáє,
До Бóга рúки здiймає,²⁾
Три поклони покладає
50 Великiй громадi
І мов дзвóном дзвóнить,³⁾
Говóрить :

„Спасiбi вам, панóве молóдцi,
Преслáвнiй Запорóжцi,
55 За честь, за слáву, за повáгу,
Що ви мiнi учинiли!
А ще б крáще ви зробiли,
Як-би зáмiсть старóго
Та обрáли молодóго,
70 Завзýтого молóдця,
Преслáвного Запорóжця
Павлá Кравчénка Наливáйка.
Я стар чоловiк, нездýжаю встáти,
Бúду йомú порáду давáти,
75 По-батькiвськи научáти,
Як на Ля́ха стáти.

1) Давн. друки Івана. 2) М. знімає. 3) М. з дзвоном.

Тепер прелю́тая годи́на
На на́шій сла́вній Украї́ні;
Не ми́ні вас, бра́тця,
80 На Ля́ха води́ти,
Не ми́ні тепе́р старо́му
Булаву́ носіти.
Неха́й но́сить Налива́йко
Козака́м на сла́ву,
85 Що́б ляка́лись вра́жі Ля́хи
У свої́й Варша́ві!“

Грома́да чме́лем загу́ла.
У дзвони́ задзвони́ли,
Гарма́та заревла́
90 І бунчу́гами вкри́ли
Пресла́вного Запоро́жця
Павла́ Кравче́нка Налива́йка.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 115—117.

- У перéтику ходіла
По горіхи,
Міробника полюбіла
Для потіхи.
- 5 Мельник меле, шеретуб,¹⁾
Обёрнетъ ся, поцлуге —
Для потіхи.
- У перéтику ходіла
По опéньки,
10 Лимáренка полюбіла
Молодéнька.
Лимáрь кичку зашиває,
Менé гóрне, обнімає²⁾
Молодéньку.
- 15 У перéтику ходіла
Я по дрóва,
Та бóндаря полюбіла
Чорнобрóва.
Бóндарь відра набиває,
20 Менé гóрне, пригортає
Чорнобрóву.
- Коли хочеш дóбре знáти,
Моя мáти,
Когó будеш по-пéреду
25 Зятем звáти?
Усїх, усїх, моя мáмо,
У неділеньку зятáми
Будеш звáти.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 248.

¹⁾ М. ширитуге. ²⁾ З разу: Та до себе пригортає

Тепер прелюта година
На нашій славіній Україні,
Не мінї нас, братця,
На Ляга водити,
Не мінї тепер старому

- У неділеньку та ранісенько,
Ще сонечко не зіходило,
А я молоденька
На шлях, на дорóгу
5 Невесілая виходила.¹⁾
Я виходила за гай на долину,
Щоб не бачила мати,
Того молодого
Чумаченька свого
10 Зострічати.

- Ой зострілась я
За тими лозами
Та з чумацькими возами:
Ідуть його воли,
15 Воли половії,
Ідуть, ремигають,
А чумаченька мого молодого
Кóло воликів немає.

- Ой копали йому
20 В степу при дорóзї
Та притїками яму,
Заверну́ли його у ту́ю рогóжу,
Та її спусти́ли Івана²⁾
У ту яму глибо́кую
25 На висóкій моги́лі.
Ой Бо́же мїлий, мїлний, милосердий,
А я так його любїла!...

Написано над Аралом 1848 р. Друк. лъв. II, 249.

1) М. з разу: та виходила. 2) В друк. Іванаш М (

- Не топілю високою
Вітер нагинає,
Дівчиночка одинока
Дблю зневажає.
- 5 Бодай тобі, доле,
У морі втопітись,
Що не даєш міні й досі
Ні з ким полюбітись!
Як дівчата цілують ся,
- 10 Як їх обнімають,
І що тоді їм дієть ся, —
Я й досі не знаю...
І не знатиму. Ой, мамо!
Страшно дівувати,
- 15 Увесь вік свій дівувати,
Ні з ким не кохатись.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. лѣв. II, 250.

Утопта́ла сте́жечку
Че́рез я́р,
Че́рез го́ру, се́рденько,
На база́р.

5 Про́дава́ла бу́блики
Козака́м,
Вторгува́ла, се́рденько,
Пятака́.

Я два ша́ги,¹⁾ два ша́ги
10 Про́пила́,
За ко́пійку дудни́ка
Найняла́.

Загра́й ми́ні, дудни́ку,
На дуду́,
15 Неха́й сво́є ли́шенько²⁾
Забу́ду!

Отака́ я дівчи́на,
Така́я!³⁾
Сва́тай мене́, се́рденько,
20 Вийду́ я!

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 240.

---

¹⁾ Копія В. три шаги. ²⁾ М. свого лишенька. ³⁾ Доси: така я, коп. В. має: такая.

І широкую долину,
І високую могилу,
І вечірню годину,
І що снілось, говорилось,¹⁾
5 Не забуду я.

Та що з того? Не побрались,²⁾
Розійшли ся, мов не знались,³⁾
А тим часом дорогії⁴⁾
Літа тії молодії
10 Марне пронеслись.

Помарніли ми обое,⁵⁾
Я — в неволі, ти — вдовбою,
Не живём, а тільки ходим
Та згадуем тії го́ди,
15 Як жили колись.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. у перше в Нар. Читені:
1860 кн. I, 143, потім в Основі 1861, VIII, ст. 1.

1) М. І що таке говорило. 2) М. розрізнили. 3) М. Розрізнили:
люде злії. 4) М. А тепер ми помарніли. 5) М. Зостарілись ми.

На-вгороді коло броду
Барвінок не сходить;
Чомусь дівчина до броду
По воду не ходить.

5 На-вгороді коло тину
(Сохне¹⁾) на тичині
Хміль зелений; не виходить
Дівчина з хатини.

10 На-вгороді коло броду
Верба похилилась;
Зажурилась чорнобрива,²⁾
Тяжко зажурилась.

Плаче, плаче та ридає,
Як рибонька бьєть ся,
15 А над нею молодію
Поганець смієть ся.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. Основа 1861, кн. VII,
стор. 3.

¹⁾ М. Вьяне. ²⁾ М. дівчинонька.

Отець тобі Запорожця
І сердешна мати!
Нема кому приймати,
Ні з ким помуритись,
Треба було б молодому,
Треба б одружитись.

Як-би міні, мамо, намісто,
То пішла б я завтра на місто:
А на місті, мамо, на місті
Там музика грає троїста,¹⁾
5 А дівчата з парубками
Лицяють ся...²⁾ Мамо, мамо!
Безталанна я.

Ой підү я, Богу помолю ся,
Та підү я у найми³⁾ наймү ся,
10 Та куплю я, мамо, черевіки,⁴⁾
Та наймү я троїсті музики.
Нехай люди не здивують,
Як я, мамо, потанцюю...
Доленько моя!

15 Не дай міні вік дівувати,
Коси мої плесті,⁵⁾ заплітати,
Бровенята дома зносити,
В самотині віку дожити!⁶⁾
А поки я заробляю,
20 Чорні брови полиняють...
Безталанна я!

Написано над Аралом 1848 р. Друк. Основа 1861, кн. VII,
стор. 2.

¹⁾ М. Грає, мамо, музика троїста; льв. Там музика грає.
²⁾ М. Кохають ся. ³⁾ М. в найми. ⁴⁾ М. Зароблю, мамо, на кісники,
Ж. Зароблю там на кісники. ⁵⁾ М. Довгі коси плести. ⁶⁾ М. Оди-
нокій вік свій прожити.

„Не хочú я жени́ти ся,
Не хочú я бра́тись,
Не хочú я у за́пічку
Ді́тій годувати.
5 Не хочú я, мо́я ма́ти,
За плу́гом ходи́ти,
Оксами́тові жупа́ни
На ріллі́ носити.
А підú я одружú ся
10 З мо́ім ві́рним дру́гом,
З сла́вним ба́тьком за́порóже́ським
Та з Вели́ким Лу́гом.
На Хорти́ці у ма́тері
Бу́ду до́бре жи́ти,
15 В окса́міті ходи́тиму,
Меді́, ві́на пи́ти!“

Пішо́в коза́к нерозу́мний
Сла́ви добува́ти,
Оста́ла ся сирото́ю
20 Старе́нькая ма́ти.
Ой згада́ла в неді́леньку
Сіда́ючи ї́сти:

„Нема́ мо́го си́на Йва́на,
І нема́є ві́сти!“

25 Не че́рез два, не три лі́та,
Не че́рез чоти́ри
Верну́в ся наш За́порóжець,
Як та хи́ря-хи́ря
Обі́драний, обла́таний
30 Калі́кою в ха́ту.

---

1) М. з разу: З великим тим лугом.

- Отсе тобі Запорóжжя
І сердешна мати!
Нема́ кому привітати,
Ні з ким пожу́ритись, —
35 Тре́ба було́ б молодому,
Тре́ба б одру́житись.
Мину́ли ся молоді́,
Веселі́ї літа,
Нема́є з ким остілого
40 Сердешна́ нагріти,
Нема́ кому́ зострінути,
Зато́пити хату,
Нема́ кому́ воді́ тії
Калі́ці подати!

Написано над Аралом 1848 р. Друк. у Кожанч.

Ч У М А.

Чумá з лопáтою ходíла
Та гробовíща рíла, рíла,
Та трúпом, трúпом начиня́ла,
І „со святи́ми“ не співа́ла;
5 Чи го́родом, чи то селом
Метé собі, як помелом.

Весна́. Садóчки зацві́ли,
Ненáче полотно́м укриті,
Росо́ю бóжою умі́ті
10 Біліють. Вéсело землі,
Цвіте́, красу́єть ся цвіта́ми,
Сада́ми те́мними, луга́ми...
А лю́ди бі́дніі в селі́,
Ненáче зля́кані ягня́та
15 Позамика́ли ся у ха́тах
Та й мруть. По ўлиця́х воли́
Реву́ть голо́дні; на горóді
Пасу́ть ся ко́ні, не вихо́дить
Ніхто́ загна́ть, нагодува́ть,
20 Ненáче лю́ди тіі сплять.
Засну́ли, дóбре знать засну́ли!
Святу́ неді́леньку забу́ли,
Бо дзвóна вже давно́ не чу́ть.
Суму́ють ко́мини без ді́му,
25 А за горóдами, за ті́ном
Могі́ли чо́рніі росту́ть.
Під ха́тами, по-мі́ж сада́ми
Защі́ті в шку́ру і в смо́лі
Гробокопа́телі в селі́

- 30 Волóчать трупи ланцюгами
За царину і засипають
Без домовіни. Дні минають,
Минають місяці. Селó
На-вік замóвкло, оніміло,
35 І кропивóю порóсло.
Гробокопáтелі ходіли,
Та й ті під хáтами лягли;
Ніхтó не вийшов в-рáнці з хáти,
Щоб їх сердéшних поховáти, —
40 Під хáтами і погнилі.

Мов оáзис в чістім полі
Селó зеленіє,
Ніхтó в його не заходить,
Тільки вітер віс
45 Та розно́сить жóвте лістя
По жóвтому полю.
Дóвго во́до зеленіло,
Пóки люди з поля
Пожари́ще не пусти́ли
50 Та не запали́ли
Селá тогó зелéного.
Згоріло, зогліло,
Пóпил вітром розмахало,
І сліду не стáло.

35 Отакé-то лю́дям гóре
Чумá виробля́ла!

Написано над Аралом 1848 р. Друк. лѣв. вид II, 216—217.

І знов міні не привезла
Нічого по́чта з Украї́ни!
За грішні́ї мабу́ть діла
Ка́раюсь я в отсі́й пусти́ні
5 Серди́тим Бо́гом. Не міні
Про те́є зна́ть, за що ка́раюсь,
Та й зна́ть не хо́четь ся міні́!...
А се́рце пла́че, як згадаю
Хоч невесе́лії случи́
10 І невесе́лії ті дні,
Що пронесли́ ся на́до мною
В мо́їй Украї́ні коли́сь.
Колі́сь божи́лись та кля́лись,
Брата́лись, се́стрились зо мною,
15 По́ки мов хма́ра розі́йшли́сь
Без слі́з, росі́ тії́ святи́ї.
І довело́ ся знов міні́
Люди́й на ста́рості́... Ні, ні!
Вони́ з холе́ри повміра́ли,
20 А то б хоч кла́птик пересла́ли
Того́ папе́ру...

Ой із журби́ та із жа́лю,
Щоб не ба́чить, як чита́ють
Листи́ тії́, погуля́ю,
25 Погуля́ю по-над мо́рем,
Та розва́жу сво́є го́ре,
Та Украї́ну згадаю,
Та пісе́ньку заспіва́ю.

Люди скажуть, люди зрадять,
эо А вона менé порáдить,
І порáдить і розвáжить,
І правдоньку міні скаже.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 251—252.

В нево́лі, в самоті нема́є,
 Нема́ з ким ду́шу¹⁾ поєдна́ть,
 То сам когось²⁾ собі шука́ю,
 Щоб з ним хоть се́рцем розмовля́ть.³⁾
 5 Шука́єш Бо́га, а нахо́диш⁴⁾
 Таке́, що цур йому́ й каза́ть!⁵⁾
 Ота́к то нівечать нас⁶⁾ го́ди
 Та безталан́ня! Та ще й те,
 Що літечко моє́ святе́
 10 Ми́нуло хма́рно, що нема́є
 Ні-же єди́ного случаю́,
 Щоб до-ладу́ було́ згада́ть.
 Виду́муєш, щоб се́рце вбо́ге
 Хоч тихим сло́вом розважа́ть, —
 15 Не лі́зе в го́лову нічо́го,⁷⁾
 Нема́ з ким ду́шу поєдна́ть!⁸⁾
 Бо⁹⁾ їй так хочеть ся, так про́сить
 Хоч сло́ва до́брого...¹⁰⁾ Не чу́ть!
 І мов у полі́ сніг заноси́ть
 20 Неохоло́нувший той труп.¹¹⁾

Написано над Аралом 1848 р. Друк. Основа 1862, кн. VII, стор. 7.

1) Осн. серце. 2) Осн. отсе. 3) Осн. Когось то, з ним щоб розмовлять. 4) Осн. Шукаю... ненахожу. 5) М. Таке, що гріх і розказати, перв. сором. 6) Осн. От що зробили з мене годя. 7) Сі в рядки вставлено з автогр. М. 8) Осн. А душу треба розважати, — попр. в автогр. М. 9) Осн. Бо, М. А. 10) Осн. тихого, М. доброго 11) Осн. ще, М. то й.

Ой умёр, умёр бáтько,¹⁾
 Умёрла і мáти,²⁾
 Та не мá кому в світі³⁾
 Порáдоньки дáти.⁴⁾
 5 Що мінї на світі
 Сиротї робїти?
 Чи йти в люди жити,
 Чи йти утопїтись?⁵⁾
 Ой підú я в гáй зелéний,
 10 Та посáжу⁶⁾ рúту;
 Як що зійде мoя рúта,
 Остáнусь я тúта.⁷⁾
 Прийде мїлий⁸⁾ в мою хáту
 Хозяїнувáти;
 15 А як же нї, то підú я⁹⁾
 Мáтері шукáти.¹⁰⁾
 Посхóдила рúта,
 В гáї зеленїє,
 А дївчїна молодáя¹¹⁾
 20 У нáймах старїє!¹²⁾

Написано над Аралом 1848 р. Друк. Основа 1861, кн. VII,
 стор. 2.

1) Осн. старий бáтько. 2) Осн. І старенькая. 3) Осн. щирої.
 4) Осн. Тїї радоньки. 5) Осн. Чи дома журитись. 6) Осн. Посажу я.
 7) Осн. Остану ся. 8) М. Прийде, прийде. 9) Осн. я підú. 10) Осн.
 Доленьки. 11) Осн. сиротина. 12) Осн. марнїє. В тексті лекція авт. М.

- Не верну́в ся із походу
Гусáрин-моска́ль.
Чогó-ж міні йогó шко́да?
Чогó йогó жаль?
- 5 Що на йóму жупáн кúций,
Що гусáрин чорноу́сий,
Що Ма́шою звав?
Ні, міні тогó не шко́да,¹⁾
А марнiє мо́я врóда,
- 10 Лióди не берúть;
А на úлицi дiвчáта
Насми́хають ся, прокля́ті,
„Гусáркою“²⁾ звуть!...

Написано над Аралом 1848 р. Друк. Нар. Чтеніє 1859, I,
144—145; Основа 1861, кн. VIII, ст. 2.

---

¹⁾ Осн. того міні. ²⁾ М. Московкою.

- У Вільні, гóроді преслáвним
Отсé лучíло ся недáвно.
Ще був тоді (от як на те
Не вбáю в віршу сьóго слóва!)
5 Тоді здорóвий-прездорóвий
Зробíли з йóго лазарét,
А бакалёрів розíгнали
За те, що шапки не ламáли
У Острій Брáмі... Дúрня знать
10 По пóходу! Отжé назвáть
Їй-Бóгу я йóго не вмíю,
Тогó студéнта — що-ж нам дíять?
То синóк був литóвської
Гóрдої графíні.
15 І хорóше, і багáте,
І однá дитíна,
І учíлось не паничém,
І шапку знíмáло
В Острій Брáмі. Дóбре булó,
20 Та лíхо спíткало:
Улюбíло ся сердéшне
(Булó молодéе)
У жидíвку молодúю,
Та й дúмáло з нею,
25 Щоб сьóго не знáла мáти,
Звичáйне, побрáтись,
Бо не мóжна рáди дáти.
Що то за проклéята!
Мов змальóвана сидíла
30 До сáмої нóчі
Пéред вiкнóм і втирáла
Заплáкани о́чі.

- Бо й вона такі любила,
І страх як любила!
35 Та на бульвар виходила,
І в школу ходила
Усе з батьком, то й не можна
Було ради дати.
І банкір якийсь із Любська¹⁾
40 Жидівочку сватав.
Що тут на-світі робіти?
Хоч іти топітись
До Закрету, не хочеть ся
Без жидівки жити
45 Студентові. А жид старій
Ніби тее знає,
Дочку свою одиначку
В хаті замикає,
Як іде до лавок в-ранці,
50 І найма сторожу,
Стару Рухлю. Ні, небóже,
Рухля не поміже!
Уже де вона на світі
Роман сей читала
55 З шовковою драбінкою?
І Рухля не знала,
Може сама догадалась, —
Тільки заходилась
Та сплелá й собі такую,
60 І в-ночі спустилась
До студента на улицю.
І де б утікати?
А вони (звичайне, діти)
Любо цілуватись
65 Кóло воріт заходились.
А жид із надвору
Мов скажений вибігає
З сокірою. Гóре!

---

¹⁾ Доп. Шевч. Любськ, замок над Вілією.

- Горе тобі, стара мати,
70 Нема твого сина!
На улиці валяється
Убіта дитина,
Убітая жидовином.
Горе тобі, мати!
- 75 Жидівочка (де та сила
Взяла ся в дитяти?)
Віхватила ту сокіру
І батькові в груді
Аж по обух вгороділа!
- 80 Отакé-то чúdo
У тім місті преславному,
У тій Вільні сталоєь.
Дивувались довго люди,
Де вона сховалась,
- 85 Жидівочка та гадюча,
Що батька убила?
А вона в-ночі любенько
В Вільї втопилась,
Бо найшли її в Закрёті,
- 90 Там і поховали.
А графіня без дитини
Сердешна осталась;
Поїхала у Рим, кажуть,
Та десь опинилась,
- 95 Та з маркізом якімсь голім,
Кажуть, одружилась.
Можє її брешуть, бо звичайше,
На те вони люди,
І вдовицю не забудуть,
- 100 І тую осудять.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. прась. вид. II. 79—82.

- Заступіла чорна хмара
Та білу хмару,
Виступили з-за Лиману
З Турками Татари;
5 Из Полісся шляхта лізе,
А гетьман¹⁾ попович
Из-за Дніпра напирас,
Дурний Самоїлович
З Ромоданом. Мов та галіч
10 Вкрили Україну
Та й клюють вліко-мога.
А ти, Чигиріне,
А ти, старий Дорошенку,
Запоріжський брате,
15 Нездужаєш, чи боїш ся
На ворога стати?
„Не боюсь я, отамани,
Та жаль України!“
І заплакав Дорошенко,
20 Як тая дитина.
„Не розсіплем вражу сілу,
Не встану я знову!
Возьміть мої гетьманські
Клейноди, панове,
25 Та однесіть Москалеві,
Нехай Москва знає,
Що гетьмана Дорошенка
На світі немає.
А я, браті Запоріжці,
30 Возьму собі рясу,

---

¹⁾ 3 разу: дурний.

Та підú поклóни б́ити
В Межігорь до Спáса.“

- Задзвоніли в усї дзвóни,
Гармáта грімáла;
35 У дві лáви Задніпря́нці
З Моска́лями стáли
Аж на мїлю. Між лáвами
Понеслі клейно́ди.
Гóдї тобї, Пётре, піти
40 Із Тя́смина во́ду!
Положи́ли ті клейно́ди
Попе́нкові в но́ги,
Іді, Пётре, в Межігорья
Мо́лити ся Бо́гу!
45 Не пусти́ли Дороше́нка,
У ря́сі пізна́ли,
Закува́ли у кайдáни,
В Со́сницю посла́ли;
А з Со́сниці в Яропо́лче¹⁾
50 Віку доживáти.
Отáк тобї довелó ся,
Запоро́жський бра́те!

- Виглянуло над Чигри́ном
Сóнце із-за хма́ри,
55 Потяглі в свої улúси
З Ту́рками Тата́ри;
А Ляхі з своїм Чарне́цьким,
З погáним Степа́ном
Запали́ли церкву бо́жу
60 І ко́стї Богда́на
Й Тімошеві в Су́ботові
Гарне́нько спали́ли,
Та й пішли собі у По́льщу,
Мов до́бре зроби́ли.
65 А Моска́лі з Ромода́ном
В неділеньку ра́но

---

¹⁾ Село біля Москви.

- Пішли собі з попівничем
Шляхом Ромоданом.
Мов орёл той приборканий
70 Без крил та без волі
Знеміг славний Дорошенко
Сидячі в неволі,
Та й умер з нудьги. Остіло
Волочить кайдани.
75 І забули в Україні
Славногo гетьмана.

- Тільки ти, святій Ростівський,
Згадав у темниці
Свого друга великого,
80 І звелів капліцю
Над гетьманом змурувати
І Богу молитись
За гетьмана, панахиду
За Петра служити.
85 І досі ще щорік божній,
Як день той настане,
Ідуть править панахиду
Над нашим гетьманом
В Яропільчі.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. прась. вид. II, 314—316.

Ө. М. ЛАЗАРЕВСЬКОМУ.

- Не до до́му в-ночі йдучи
З куминбі хати,
І не спати лягаючи
Згадай мене, б́рате!
- 5 А як прийде нудьга в гóсті
Та й на-ніч зася́де,
Отоді мене, мій дру́же,¹⁾
Зови́ на пора́ду!
Отоді згадай в пустині
- 10 Далéко над мо́рем
Сво́го дру́га весéлого,
Як він го́ре бо́ре,
Як він свої́ думи тії
І се́рце убо́ге
- 15 Захова́вши, хóдить собі
Та мо́лить ся Бо́гу,
Та зга́дує Україну
І тебе, мій дру́же,
Та іноді й пожу́рить ся,²⁾
- 20 Звичайне, не д́уже,
А так тільки. На двóрі, бач,³⁾
Наступа́є свя́то.
Тя́жко його́, дру́же-б́рате,
Самóму стріча́ти
- 25 У пустині! За́втра ра́но
Зареву́ть дзвіни́ці
В Україні, за́втра ра́но

1) З разу: брате. 2) М: зажурить ся. 3) М: тільки що на дворі.

- До церкви молить ся¹⁾
Підуть люди.²⁾ Завтра ж рано
30 Завіє голódний
Звір в пустині,³⁾ і повіє
Ураган холódний,
І занесé піскóм, снігом⁴⁾
Курінь, мою хату.
35 Отáк мінí доведеть ся
Свято зустрічати!
Що ж діяти? На те й ліхо,
Щоб з тим ліхом бítись.
А ти, друже мій єдиний,
40 Як мавш журитись,
Прочитай отсю цідулу
І знай, що на світі
Тільки й тяжко, що в пустині,
У невóлі жити.
45 Та й там живуть, хоч погано...
Що ж діяти маю?
Треба б вмерти, так надія,
Брате, не вмірає!⁵⁾

Написано в Кос-Аралі 24 грудня 1848 р. Друк. в Основі
1862, кн. I, ст. 1—2.

¹⁾ М. Зберує молиця, ²⁾ М. Люде добрі. ³⁾ М. у полі. ⁴⁾ М.
снігом білим. ⁵⁾ М. та надія, з нами умирають. Закресл.

Чю сирітку за дитину,
Та я доглядає в ятничку,
25 Як світочку, чужу дочку,
А сина (сѣтине був жонатий,
Та жинка вмерла) сина дав)
У бурсу в Київ обучати,
А сам Настусю пижидав,
30 Таки ГИМНІТ ОЧО з нею

Неначе стѣпом чумаки
У-осені верству проходять,
Так і менѣ¹⁾ минають гѣди,
А я й байдуже: книжечки
5 Мерѣжаю та начиняю
Таки віршами,²⁾ розважаю
Дурну ю голову свою
Та кайдани собі кую,
Як сї добродїї дознають...

10 Нехай собі хоч розіпнуть,³⁾
А я без вірши не улѣжу:
Ужѣ два гѣди промерѣжав,
І третій в добрий час почну.

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк. лѣв. вид. II, 23ѣ.

¹⁾ М. Отак мене. ²⁾ М. зразу: неначе писарь. ³⁾ Так М.,
В. Та вже нехай хоч.

До церкви молитъ ся¹⁾
Підуть люди.²⁾ Зантра ж рано
30 Завіє голодний
Звір в пустині,³⁾ і море
Ураган холодний,
І занесе піском снігом?
Курінь, мою хату.

35 Отак мінє **С О Т Н И К.**

I.

У Оглаві...¹⁾ Чи по знаку
Кому сей Оглав білохатий?
Троха лиш! Треба розказати,
Щоб з жалю не зробить сміху.

5 Од Бориспóля недалєко,
А бóде так як Бориспóль,
І досї ще стоїть любéнько
Рядок на вигоні топóль,
Ненáче з Оглава дівчáта
10 Ватагу вийшли виглядáти,
Та й стáли.

Бóде вже давнó:
Отúт бувáло із-за тину
Вилáсь квасóбля²⁾ по тичині,
І з оболóнками вікнó
15 В садóчок лїтом одчинялось,
І хáта, бáчите, булá
За тїном, сóтникова хáта.
А сóтник був собі багáтий,
То в його, знáєте, рослó
20 На бóжій хáрчі, за дитину
Чиєсь байстря́, А мóже й так
Узяв собі старій козák³⁾

¹⁾ Оглав з наголосом на О. ²⁾ З разу: Квасоля в'єця. ³⁾ З разу: чию дитину.

- Чию сирітку за дитину,
Та й доглядає в затишкѣ,
25 Як квіточку, чужу дочку,
А сїна (сѳтник був жонатий,
Та жінка вмѣрла) сїна дав¹⁾
У бурсу в Київ обучати́сь,
А сам Настусю піджида́в,
30 Такі годіванку, щоб з нею
Собі зроби́ти ся ріднею;
Не сїна з нею поєдна́ть,
А забандіюрилось старому
Самому в дурнях побува́ть.
35 А щоб не знать було́ нікому,
То ще й не ра́див ся ні з ким,
А тільки сам собі гада́є.
А жіночки — лихий їх зна́є!
Уже́ сміяли ся над ним.
40 Вони сю стра́ву носом чу́ють.

II.

- Сидить сѳтник на причілку²⁾
Та думку гада́є,
А Настуся по садѳчку
Пташкою літа́є.
45 То посидить коло́ його́,
Ру́ку поцілу́є,
То усами страшенними
Сівими пусту́є, —
Ну, звичайне, як дитина,
50 Пестує старого́.
А старому́ не до того́,
Иншого́ яко́гось,
Гріхѳвного пестува́ння
Старе́ тіло про́сить.
55 І пальцями старий сѳтник
Настусини ко́си,

¹⁾ Кож. оддз в. ²⁾ Кож. остатні два слова уас.

Мов дві гадини великі
До-купи сплітає,
То розплетє, то круг шії
60 Трійчі обмотає.
А вона, моя голубка,
Нічого не знає,
Мов кошеня на припічку
З старім котом грає.

Сотник.

65 Та одчепись, божевільна!
Дивись лишень: коси
Мов русалка розтріпала.
А чому ти й досі
Ніколи не вилетіш кісники,
70 Оті, що тїтка привезла?

Настя.

Як-би пустіли на музики,
То я б кісники заплела,
Наділа б жовті черевіки,
Червону б юпку одягла,
75 Заквітчала б барвінком коси...

Сотник.

Стривай, стривай, простоволоса!
Дурненька, де б же ти взяла
Того барвінку заквіччатись?

Настя.

А коло тїну... Там такий
80 Поріс зелений та хрещатий
Та сіний, сіний, голубий¹⁾
Зацвів...

Сотник.

Не будеш дївувати!

---

¹⁾ Кож. синє-синє.

Настя.

А що-ж, умру хибá?

Сотник.

Ба ні!

85 А снілось в-осени мінї,
Тодї як щєпи ми щєпїли:
Як прїймуть ся, мінї приснілось,
Як прїймуть ся, то в-осенї
Ти вийдеш заміж.

Настя.

Схаменїсь!

90 І щєпи вáні поламаю!

Сотник.

І як барвінок зацвітє...

Настя.

То я її барвінок позривáю!

Сотник.

А од весїлля не втечєш!

Настя.

Ба ні, втечу́, та ще її заплачу. (Плаче.)

Сотник.

95 Дурна́ ти, Насте, як я бáчу,
І посміять ся не дасї!
Хибá не бáчиш, я жарту́ю.
Підї лиш, скріпку принесї,
Та з ліха гáрно потанцюєш,
100 А я заграю.

Настя.

Добре, тáту!

І веселєнька шасть у хáту.

Сотник.

Нї, трóхи трєба подождáть!
Вонó б то так, та от-що, брáте,

Літа не ждуть, літа летять,
105 А думка проклята марю
До серця так і приросла.
А ти вже й скрипку принесла?
Яку-ж ми вчистимо з тобою?

Настя.

Е, ні, стривайте! Цур не грать!
110 А то не буду й танцювать,
Поки барвінку не нарву
Та не уквіччаюсь. Я зараз!

(Іде недалечко, рве барвінок, квічасть ся і співає. Сотник ната-
годжує скрипку.)

Сотник.

Отже одна вже й увірвалась!
Стривай, і другу увірву!

Настя.

(Вертаєть ся заквітчана, співаючи:)

115 Як-би міні крила, крила
Соколинї,
Полетїла б я за мїлим
За дружиною,
Полетїла б у дїбрóву,
120 У зелений гай,
Полетїла б, чорнобрóва,
За тихий Дунай!

Ш.

(Тим часом, як вона співає, у салóчок вхóдить молодий хлопéць
в солóмляному брилі, в короткому синьому жупáнку, в зеленых ша-
равах, з торбиною за плечима і з нагáєм).

Петро.

З тим днем, що сьогодні,
Бóже помагай!

Настя.

125 Тату! тату! Петро, Петро
Із Кііва прийшов!

Сотник.

А, відом видати, сліхом сліхати! Чи
по волі, чи по неволі?

Петро.

По волі, тату, та ще й богословом.

Сотник.

130 Ов!

Настя.

Богословом?! Аж страшно!

Сотник.

Дурна, чого ти боїш ся? (Підходить до сина,
хрестить його і цілує) Боже тебе благослові, моя
дитино! Настусю! Поведи його в покoi та
135 нагодуй, бо він ще може й не обiдав.

Петро.

Та такі й так. (Іде в світлицю з Настусею).

Сотник (сам).

І дарував же мінї Бог
Такé дитя, такого сина!
І богослов ужé... причина,
140 Причина мудрая. (Задумуєть ся.) Чого,
Чого я думаю? У пони!¹⁾
А як не схоче, то на Січ!
І там не згине вражий хлопець.
Іти лиш в хату. От ще річ:
145 Заставить треба богослова,
Щоб дома байдиків не бив,
Щоб він гуляючи навчів
Настусю заповідь, щоб знову
Не довелось дяка наймать,

1) Кож. В пони.

150 Як для покойної. А знаю,
Без сього вже не повинчас
Отець Хома... Піти сказать,
А то забуду. (Іде в хату.)

IV.

Жить би, жить, хвалити Бога,
155 Кохати ся в дітях, —
Так же ні, самому треба
Себе одурити,
Оженити ся старому
На такій дитині!

160 Схамені ся, не жени ся!
І вона загине,
І сам сівим посмішищем
Будеш в своїй хаті,
Будеш сам оте весілля
165 По-вік проклинати.
Будеш плакати, і нікому
Ті слёзи старечі
Буде втерти. Не жени ся,
І гич не до речі.

170 Диві ся: рай кругом тебе
І діти як квіти, —
За-що ж ти їх молоденьких
Хочеш погубити?

Ні, старий мій чепурить ся,
175 Аж брідко дивить ся,
А Настуся з богословом
Заповіді вчить ся.

Он дивить ся: у садочок
Вийшли погуляти,
180 У-двох собі похожають,
Мов ті голубьята.

А старого нема́ до́ма,
То їм своя воля
Награти ся. Дивіте ся:

185 Там коло тополі
Стали собі, та й дівлять ся
Одно на другого.
Отак ангели святії
Дівлять ся на Бóга,
190 Як вони́ одно на друге.
І Петрусь питає:

Петро.

Чом же ти отсе, Настусю,
Справді не читаєш?

Настя.

А хиба я школяр, чи що? Не хочú, та
195 й гбді!

Петро.

Хоч одну́ невеличку заповідь сьогодні
вівчи, хоч п'яту!

Настя.

І п'ятої, і шостої, ніякої не хочú!

Петро.

То піп і не вінчатиме ніколи, як не
200 вмітимеш.

Настя.

Байдуже, нехай собі не вінчає.

Петро.

А зо мною?

Настя.

І з тобою нехай собі... Е, ні! Нехай по-
вінчає!

Петро.

205 Та читай же! А то...

Настя.

А то що ти зробиш?

Петро.

Поцілую, ось побачиш!

Настя.

Хоч як хочеш цілуй собі, а я такі не читатиму.

Петро (цілує її і промовляє).

210 Оце тобі раз, оце тобі два.

(А сотник виглядає з за тину і входить в хату, не давши знаку.)

Настя (пручаєть ся).

Годі бо вже, годі! Незабаром батько прийде, треба справді читать.

Петро.

А, тепер і читать!

Сотник (виходить з хати).

215 Діти! Годі вже вам учить ся! Чи не обідать?

(Петро і Настя мовчки ідуть у хату).

Сотник (сам).

Навчилась, нічого сказать!

Отсе дитина! Ні, Настусю!

Я коло тебе захожужь ся

Тепер, лебедонько, не так.

220 Поки сто раз не поцілує,

Й читать не хоче. А, бурсак!...

Собачий си́ну, знаєш смак!

Ось я тебе попомуштрую

Не так, як в бурсі! Помелом!

225 Щоб дужу в хаті не було.

Великий світ наш, не загинеш.
Диві ся, пся його личіна,¹⁾
Оце-то так, що богослів!...
У батька краде! Добре, свату!²⁾
210 Які то стали люди злі!
А що то дієть ся у хаті?
Там знову, знать, мої малі
Читають... Треба розігнати.

V

Отакі батькі на світі!
235 На-що вони дітям?
На наругу перед Богом!
А шануйте, чтіте,
Поважайте його, діти,
Бо то батько сівий,
240 Батько мудрий. Добре отім
Сиротам щасливим,
Що не мають отіх батьків,
То й не согрішають.

Настя (вибігає заплакана з хати).

Не дає і пообідать,
245 В Київ проганяє.
А, Боже мій милостівний,
Що міні робіти?
Помандрую, помандрую! (Дивить ся в хату,
заміра вся).
Ух, який сердітій!
250 Та не вдарить... А я такі
У Київ з Петрусем
Помандрую, хоч що хочеш!
Я не побою ся,
Серед ночі помандрую!...
255 А відьма злякає?
Ні, не зляка. (Загляда знову).

¹⁾ М. диви ся, пся його. ., так і в Кож. і прась. ²⁾ Так в М., Кож. свате.

Сердешненький!
Книжечкі складас
У торбіну і бриль берé.
Прощай, моє любе,
260 Моє серце!... У вечері?
За царину? Бúду,
Раньше бúду! Ось на, лови!

(Кидає через тин цвіток).

Чуєш? Дожидай ся ж! (Виходить сотник).

Настя (співає).

„Не ходи, не нуди, не залищай ся!
265 Не сватай, не пиду, не сподивай ся!“

Сотник.

А їй байдуже, мов не знає,
Неначе та сорóка скáче.
Настусю! Чом же ти не плачеш?
Аджé-ж Петруся вже немає.

Настя.

270 Дивіте ся, яка печаль!
То й плачте, коли жаль!

Сотник.

Мині байдуже.

Настя.

А мині
Ще байдужіше, він не мій.
А я вже заповіді знаю
275 Усі до одної.

Сотник.

Усі?

Настя.

Нехай хоч зараз сповідає
Отéць Хома ваш голосний.

Сотник.

А повинчаємось в неділю?

Настя.

А вже-ж! Так ми ще не говіли!
280 Як одговіємось, тоді.

Сотник (цілує її).

Моя голубко сизокрила,
Моя ти ягідко! (Танцює і приговорює).

У горіх

В чотирьох

285 У-ночі ходіла,

У-ночі

Ходячі

Намісто згубіла.

Настя.

Та годі вже вам з тим намістом! Ішли
290 б швидче до отця Хомі, та порадили ся.
От що!

Сотник.

Правда, правда, моя квіточко! Побіж
ж я швиденько, а ти тут, моя любко, по
гуляй собі тихенько! Та заквіччай ся! Та
295 не жди мене, бо бути має, що я остану ся
і на вечірню. (Цілує її і йде).

Настя.

Добре, добре! Не ждатиму,

Не ждатиму, не ждатиму,

У свитину вдягатимусь,

300 У намісто уберу ся,

Доганятиму Петруся.

Обнімемось, поцілуємось, поберемо ся
за рученьки, та й підем у-двох собі аж у
Київ. Треба заквіччати ся, може в останній
раз! Бо він казав, що у Брідварях і повин-
305 чаємо ся.

(Квіччась ся і співає).

„Ой підуй я не бєрегом-лугом,
Зостріну ся з несуженим другом.

Здоров, здоров, несужений друже,
Любили ся ми з тобою дуже,
310 Любили ся, та не побрали ся,
Тільки жалю серцю набрали ся.“
Оце нагадала яку! Цур їй, яка погана!
Побіжү лиш швидче. Оставайте ся здорові,
мої високії тополі і хрещатий мій барві-
315 ночку! (Вихолить).

VI.

Іде до дому у-ночі
П'яненський сотник, а йдучи
Собі веселий розмовляє:
„Нехай і наших люди знають!
320 Нехай і сивий, і горбатий,
А ми... хе! хе! а ми жонаті!
А ми...“ — На-сілу вліз у хату,
Та й ліг собі тихенько спати,
Щоб Настю, бачте, не збудить
325 Та сброма не наробить.
Уже й „Достойно“ одзвонили,
Уже до-дому люди йдуть, —
Не йде Настусенька, не чуть.
Насілу сотника збудили
330 Та розказали: „Так і так.“
Перехрестив ся неборак,
Коня найкращого сідлає
І скаче в Київ. В Броварях
Уже повінчана гуляє
335 Його Настуся молода.
Вернув ся сотник мій до-дому,
Три дні, три ночі не вставав,
Нікому й слова не сказав
І не пожалувавсь нікому.
.
.
.
.
.
.
.
340 Турбуєть ся, заробляє,
А того не знає,

- Що на старість одуріє
І все занехаїть.
Отак тепер і з сѳтником,
345 З дурним моїм сталося:
Розігнав дітий по світу,
А добро осталося,
Немає з ким поділити.
Довелось самому
355 Розкидати, розточіти,
І добра нікому
Не зробити ні на шеляг,
І притчею стати
Добрим людям, і охати
360 У холодній хаті
Під кожухом. І нікому
Хату затопити
І вимести: по смітнику
Ходити, нудити,
365 Поки пугач над стріхою
В вікно не завіє,
А наймичка холодного
Трупу не накріє
Кожушиною старою,
370 А ключ од комори
Із-за пояса украде...
Отакє-то горе
Із сѳтником оце сталося!
Не минуло гѳду,
375 Як Настусеньки не стало,
А вже на горбді
Не остало ся нічого,
Свіні та телята
Уже бродять. А барвінок,
380 Барвінок хрещатий,
Притоптаний коло тину
Засихає, вяне.
А сам сѳтник у кожусі,
Одутлий, поганій,
Коло клуні пожає.

- 385 І стогі неvkрiті,
І покoї неmазані,
І свoлок неmітій,
І чeлядi неmа дoма,
Й худoби неmae...
390 А нaймичкa задріпана
Та й та поmикae
Старім пaном. Так і трeба!
Не розганай дiток,
Сiвий дурню! Не довго жив
395 На свiй заробіток
Пьяний сoтник. Ще мицyло
Лiто кoло свiта,
А в-осенi на yлицi
Сoтника убито,
400 А мoже вмер неборака
Од шинкaрки йдyчи.
Байдуже кoмy питати!
Забрaли й онyчi
Дoбрі лoди, а самoго
405 Гарно поховали
У левадi, і хрестика
Над ним не вкопали.
Аж жаль йoгo: був багатий,
І рiдня і дiти
410 Єсть у йoгo, а нiкoмy
Хрест постановити.
Умер сoтник, і покoї
Згнили, повалялись,
Все пропало, погiнуло,
415 Тiлько і остались,
Що топлi на вигoнi:
Стoять, мов дiвчата
Вийшли з Оглава ватагу
З пoля виглядати.

Як маю я журити ся,
Докучати лю́дям,
Піду собі світ-за-о́чі —
Що́ бу́де, те й бу́де!
5 Найду до́лю — одружу́ ся,
Не найду — втоплю́ ся,
Та не прода́м ся ні́кому,
В найми не найму́ ся.

Пішов же я світ за-о́чі...
10 До́ля захова́лась,
А во́леньку лю́ди до́бри
І не торгова́ли,
А без торго́у закіну́ли
В далéку невóлю,
15 Щоб не росло́ таке зілля
На на́шому полі...

Написаю в Кос-Аралі 3 Січня 1849 р. Друк. льв. вид. I,
ст. 243.

За сонцем хмаронька плыве,
 Чорвоні полі розстилає,
 І сонце спатоньки іде
 У синє море й покриває
 5 Червоною пеленою
 Мов матері дитину.
 Очам любо дивуватись
 І серце годину,
 Ніби серце годиночку
 10 З Богом поговорить,
 Пóки туман не застеле
 Широкого моря.
 І хмароньку розжéвую¹⁾
 І тьму за собою
 15 Розстилає туман сівий,
 І тьмою німою
 Оповіє тобі дýшу,
 Й не знаєш, де дїтись,
 І ждеш його, того світу,
 20 Мов матері дїти.²⁾

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк. льв. I, 243

1) М. Червоною. 2) М. варіант:

І знову тьма, і не знаєш,
 Де дїти ся в світі,
 А ніч темная та чорна,
 І довго до світу.

На-що міні женіти ся,
На-що міні братись?
Будуть з мене молодого
Сусіди¹⁾ сміятись.

5 „Оженів ся,“ — скажуть люди —²⁾
Голодний і голний,
Занапастів навіженний³⁾
Молодую волю!“

Вонó й правда. Що-ж діяти?

10 Навчіть мене, люде!
Іти хибá до вас в найми?
Чи до-ладу буде?
Не буду я⁴⁾ чужі воли
Пáсти, заганяти,
15 Не буду я в чужій хаті
Тéстя⁵⁾ поважати.

20 А буду я красуватись
В синьому⁶⁾ жупані,
На конику воронóму
Перед козака́ми.
Найдú собі чорнобрівку
В степу при долині —
Висóкую могíлоньку
На тій Україні.

¹⁾ Хата: Козаки. ²⁾ Хата: вони скажуть. ³⁾ Хата: нерозумний.

⁴⁾ Хата: Ой не буду. ⁵⁾ Хата: Тещу. ⁶⁾ Хата: В голубім.

- 25 На весілля товариші¹⁾
Прийдуть погуляти²⁾
Та вінесуть самопали,³⁾
Привезуть гармати.⁴⁾
Як повезуть молодого⁵⁾
30 У ніву⁶⁾ світлицю,
Загомонять самопали,
І ті⁷⁾ гакієніці.

- Як положать молодого⁸⁾
В новій хаті спати,
35 Заспівас мов⁹⁾ та мати
Велика гармата;
Співатиме, кричатиме
Не одну годину,
І рознесє мою¹⁰⁾ славу
40 По всій Україні.

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк. в Хаті 1859, ст. 79—80-
вз. Козацька доля. В текст покладено варіант з антогр. М.

¹⁾ Хата: товариство. ²⁾ Х. вийде. ³⁾ Х. вінесе. ⁴⁾ Х. Ві-
крити. ⁵⁾ Х. повесуть товарища. ⁶⁾ Х. В нову. ⁷⁾ Х. Гукнуть.
⁸⁾ Х. положать отамана. ⁹⁾ Х. як. ¹⁰⁾ Х. тую.

- Ой крикнули сїрі гуси
В яру́ на ставу́,
Ста́ла на все село́ сла́ва¹⁾
Про ту́ю вдову́.
5 Не так сла́ва, не так сла́ва,
Як той погові́р,
Що заїздів коза́к з Сїчи
До вдови́ на двір;
Вечеря́ли у світли́ці,
10 Мед-вино́ пи́лі,
І в кімна́ті на кроваті́
Спочи́ти лягли́.

- Не мину́ла сла́ва та́я,
Не ма́рне пішла́:
15 Удови́ця у мясни́ці
Сїна привела́.
Ви́годувала ма́лого,
До шко́ли дала́,
А із шко́ли його́ взявши,
20 Коня́ купи́ла;
А коня́ йому́ купи́вши,
Сидельце́ сама́
Са́мим злото́м окува́ла,²⁾
Шовком повила́.³⁾
25 Одягла́ його́ в черво́ний
В жупа́н дорогий́,
Посади́ла на ко́ника:
„Гляньте, вороги́!

¹⁾ М. Слава недобрая. ²⁾ Осн. шовком вишивала. ³⁾ Осн. Злото́м окула.

Подивітесь!“ Та й повелá¹)
30 Коня вздовж селá,
Та й привелá до обóзу,
В військo оддалá,
А самá на прóщу в Кїїв²)
В черніці пішла.

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк. Основа 1861, кн. III,
стор. 3.

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк. Основа 1861, кн. III, стор. 3.

¹) М. За поводи. ²) М. А сама остригла коси.

- Як-би тобі довело ся
 В нас попанувати,
 То знав би ти, пане-брате,
 Як їх називати,
 5 Отіх твоїх безталанних
 Дівчаток накрітих,
 А то верзеш бісі-зна-що,
 Та й думаєш: ми то,
 Ми то лю́дям пока́жемо
 10 Оціх безталанних,
 Та навчимо́ шанувати́сь
 Паничів погáних!
 Шко́да й пра́ці! По́ки се́ла,
 По́ки пані́ в се́лах,
 15 Бúдуть жи́ти, гуля́тимуть¹⁾
 По́критки веселі́
 По шинóчках з моска́лями,
 І не турбу́йсь, бра́те!
 Нехай бúде так, як бúде,
 20 А ще одну́ на́те²⁾
 Оцю́ одну́ непóкритку!³⁾
 Слу́хайте ж,⁴⁾ паня́та!

Дівчата на луці греблі,
 А парубкі копці́ клáли,

1) Давн. вид. собі тинятися. 2) Давн. вид.:

Добре, кажу. А все таки
 Невеличку нате.

3) Давн. вид. останнюю. 4) М. А так собі.

- 25 Та знай на сонце позирали,
Та пісенітницю верзлі,
Звичайне, хлопці. А дівчата
Мов ті сорóки цокотали,
Та знай по воду¹⁾ учащали
30 У яр погуляти.

- Найкращая з всього села
Давненько вже у яр пішла.
Узявши глечик, та й немає;
А лановий і не шукає,
35 Мов і не бачить. Не новий
Оцей лукавий²⁾ лановий!
Старá собака, та ще й бита.
У бálці стало щось кричати,
Побігли хлопці рятувати:
40 Аж там їх пан несамовитий
Недóлїток такé творить —
Сердешну дівчину мордує;
Сердешна дівчина кричить.³⁾
Прибігли хлопці, не рятують,
45 Боять ся пана. А один,
Що наймолодший озирнувшись
Та вилами пана,
І просадів, мов ту жабу,
Застогнав поганий⁴⁾
50 Та й опріг ся. Порадилась,
Далі в гóрод знати.
Суд наїхав, поховали,⁵⁾
Попились завзято
Судовики. Закували
55 Хлопця молодого,
Та в тюрму захвасували,⁶⁾
Та й бiльше нічого.

¹⁾ Д. в.: до криниці. ²⁾ М. поганий. ³⁾ Д. в.: Аж там панюч.

⁴⁾ Далі в автогр. М. стоїть:

„Гвалт, ратуйте, люде добрі!“

Ніхто не ратує,

Тільки хлопець, Перехристивсь.

⁵⁾ Д. в.: поганець. ⁶⁾ Д. в.: подивились. ⁷⁾ Д. в.: захвасували.

- На верстовім шляху в полі
Корчма під вербою
60 Стоїть собі в холодбчку,
А по-під корчмою
Сидять в пúтах арестанти:
Трóхи¹⁾ одпочíti
Позвóлено бiдолахам
65 Та водí напíтись.
Сидять собі, розмовляють,
А дé-хто й куняе.
А з-за горí поїзжáne
На шлях виїзжають,
70 Аж три трóйки. I звичáйне,
Кóло корчми стали,
Дáти кóням одпочíti,
Та й дружкí пристáли
Спíваючи. Отó-ж стали,
75 Молодáя встála,
Взялá квáрту оковíти
Та й почаствуála
Сердéшного невóльника
I його сторóжу.
80 Кóли дiвить ся, погляне —
Бóже, мiлий Бóже!
Мiж невóльниками в пúтах
Тої сáмий едiнний
Йi мéстник безталáнний
85 Несé з Украiни
Аж у Сiбiр ланцюг, пúта.
А ти бóдеш тóта
У розкóшi, i не бóдеш
Нi знáти, нi чути
90 Його плáчу вседнéвного!...
Не почаствуála
Свогó мéстника святóго
I не привítála,

---

¹⁾ В. сiли.

- Тільки глянула на його
95 Та й більше нічого.
- По-переду поїзжане
Рушили в дорóгу,
А за ними й невольники
Побрязкали пúтом
100 По-над шляхом, і нікого
Не видно, не чути
Кóло корчмі. Одна собі
Поки-що осталась
З шинкаркою. Кругóm неї
105 Дíмом розстилалась
В полі кúрява. І смёрклось
(І вік не великий,
Не тільки день!). На хúторі
Тáнці та музiки
110 Аж до півночі. Придáne
Пóстіль пішли слати
У комóру, а молодá
Вийшла мóвчки з хати,
Та й пропála. Скрізь шукáли,
115 До світу шукáли,
Та не пайшли. Де-ж поділась?
Де? Помандрувала
За невольником убогим
У Сибiр... Та й гóді!

Написано в Кос-Аралі 1843 р. Друк. у Льв. вид. II, 199—202

Друга редакція закінчення.

- 120 Ішов етап із гóроду
Та й став під корчмою
Одпочи́ти в холодóчку
Та воді напiтись,
Як то дадуть! Бо буває
125 Далéко носiти,

- То й вибачить такі треба,
А тимчасом стали
Кóло корчмі аж три трóйки!
Дзвóники бряжчали,
130 Гра́ла му́зика троїста,
Люди гомонїли
Та весільної співа́ли.
То було́ весілля.
Молодúю везлі в ху́тір,
135 Та так опинїлись
Кóло корчмі, ко́ні бідні,
Ба́чте, потомїлись.
Он як хропу́ть! Щож це ста́лось?
Пла́кати перестала́
140 Молода́ їх! Вона́ тогó
В залїзах пізна́ла,
Тогó хло́пця молодóго,
Що зако́лов па́на, —
Та ні́кому й не сказа́ла.
145 А при́дане п'яні
Не пізна́ли й не ба́чили,
Як переляка́лась
Молода́ їх ареста́нта
І як по́тім ста́ла
150 Розмовля́ть з ним, і оддала́
Пе́рстень молодóго
Реста́нтови. Не ба́чили
При́дане нічо́го.
Це та са́ма молодáя,
155 Що сей безтала́нний
Ви́рвав вілами у па́па,
І несé кайдáни,
У Сібі́р несé за не́ї.
Як би хоч любі́лись,
160 То й не жаль було́ б сі́ромі,
А то так случі́лось
Прóсто з за́палу та́й годі.
Молоді́ сїли
Та́й пої́хали до до́му,

- 165 І етап в дорóгу
Забрязкотав кайданами
Помолівшись Бóгу
За молодú, бо молодá
Всїх почастувáла.
170 Приїхали, заспівали
Та затанцювáli
До вéчера. А в вéчері
Молодú шука́ли,
Та не найшли, не дозна́лись
175 Де вона́ поді́лась,
І сльозáми умилó ся
Весéле весі́лля.
Молодйй той у комóрі
Сам собі́ ночу́є,
180 А молодá за ета́пом
У Сібі́рь мандру́є.

Друк. в Критичнім нарисі В. Доманицького, стор. 272—273.

Друга редакція

Не впадають і на корні
 Листочки злітять
 І доп'ють О... лугаму І за
 Лунняк рох їнім під
 Дитоду йото гдвн вї
 І дитоду У дитоду
 Не впа мін злітять
 І дитоду в дитоду

Зарослі шляхи терп'ям
 На тую Україну,
 Мабуть я її на віки,
 На віки покинув!

5 Мабуть міні не вернутись
 Ніколи до дому,
 Мабуть міні доведеть ся
 Читати самому

10 Оці думи... Боже мій,
 Тяжко міні жити!
 Маю серце широке,
 Ні з ким поділити.

15 Не дав всі міні долі,
 Молодї долі,
 Не дав всі ніколи,
 Ніколи, ніколи!

Не дав серця молодого
 З тим серцем дівочим
 Повднати. Минули ся

20 Мої дні і ночі
 Без радости молодї,
 Так собі минули
 На чужині! Не пайшло ся

25 А тепер не маю навіть
 З ким серцем ділитись,
 З ким поговоріти.
 Тяжко міні, Боже мій,
 Носити самому

30 Оці думи і не ділить
 Ні з ким, і нікому
 Не сказать святого слова,
 І думу убогу

- 165 Не радувать, і не корить
Чоловіка злого,
35 І умерти... О Господи,
Дай міні хоч глянуть
На нарід отой убогий,
170 На тую Україну!
Не дай міні згинуть
40 Отут на чужині!

Написано в Кос Аралі 1849 р. Друк. у праськім вид. II, ст.
127—128.

мисль дивачи в нїх А
їрї пиванїюгльї
!мѳрѳх эн отѳлѳт ѳс
дїаврї в нѳ пѳвѳнї
?ѳдѳд їн є онї вт
дтнѳвѳвѳ ѳкѳмѳ
мнѳѳѳ вт мнѳпѳ А
!ѳдѳд ѳвѳрѳнѳ

У нашїх рай на землї

Г. М. 2881

Зацвіла в долині
Червона калина,
Нїби засміялась
Дівчина-дитина.
5 Любо, любо стало,
Пташечка зраділа
І защебетала...
Почула дівчина,
І в білій свитині
10 З біленької хати
Вийшла погуляти
У гай на долину.

І вийшов до неї
З зеленого гаю
15 Козак молоденький.
Цілує, вітає,
За руки хватает.
І йдуть по долині
Тихою ходбою
20 І йдучи співають,
Як діточок двоб;
Під тую калину
Прийшли, посідали
25 І поцілувались...

25 Якого-ж ми раю
У Бґа благаеть?
Рай у вічі лізе,

А ми в цѣркву лїзем
Запліощивши о́чі,
30 Такóго не хóчем!
Сказáв би я прáвду,
Та що з неї б́уде?
Самóму завáдить,
А попáм та л́юдям
Однáково б́уде!

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк. в Основі 1862, кн. I,
ст. 5—6.

- У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая¹⁾ маїти молодая
З своїм дитяточком малим.
5 Быває іноді: дивлю ся,
Дивуюсь дівом,²⁾ і печаль
Охвѣтить душу; стає жаль
Минї її, і зажурую ся,
І перѣд нею помолю ся,
10 Мов перѣд образом святим
Тїєї маїтері святїї,
Що в мир наш Бѣга принесла.

- Тепер їй любо, любо жити.
Вона серѣд-ночі встає
15 І стережє добро своє,
І дожидає того свїту,
Щоб знов на його надивїтись,
Наговорїтись. „Це моє,
Моє!...“ і дївить ся на його,
20 І молить ся за його Бѣгу,
І вийде з дому погулять
Гордїше самої царїці,
Щоб людям, бачте, показать:
„Дивїтєсь, люди, подивїть ся,
25 Моє найкраще над всїмі!“
І ненарѣком інший гляне, —
Весѣла, рада, Бѣже мїй!
Несє до дому своѣго Івана,

1) М. се слово нас. 2) М. довго.

І їй здаєть ся, все село
30 Весь день дивило ся на його,
Що тільки й діва там було,
А більше не було нічого.
Щасливая!...

Літа минають,
По-троху діти виростають,
35 І віросли і розійшлись
На заробітки, в москалі,
А ти остала ся, небόго,
І не остало ся нікого
З тобою дόма. Наготий
40 Старої нічим одягті,
І вітопить зімою хати;
А ти нездужавш і встати,
Щоб хоч огόнь той розвести.
В холόдній мόлиш ся оселі
45 За їх, за діточок...

А ти,
Великомученице? Села
Минаєш, плачучи в-ночі
І полем-степом ідучи
Свого ти сина закриваєш,
50 Бо й пташка йноді пізнає
І защебече: „Он байстрія
Несє покритка на базар!“

Безталанная! Де ділась
Краса твоја тая,
55 Що всі люди дивувались?
Пропала, немає!...
(Все дитиночка забрала!)
І вигнала з хати,
І хόдиш ти замучена,²⁾
60 Ніби з хрестá знята.³⁾

---

¹⁾ Осн. Все забрала дитиночка. ²⁾ Так в М., Осн. І вийшла ти за царину. ³⁾ Так в М., Осн. З хреста ніби знята.

- Старці тебе цурають ся
Неначе¹⁾ прокази,
А воно такé малéньке,
Воно ще й²⁾ не лазить,
65 І коли-то воно буде³⁾
Гратись, і промовить⁴⁾
Слово „мамо,“ великеє,
Найкращеє слово,
Ти зрадїєш і розкажеш
70 Дитині⁵⁾ правдиво
Про панича⁶⁾ лукавого,
І будеш щаслива.
Та недóвго, бо не дійде
До зросту дитина,
75 Підé собі сліпця водить,
А тебе покїне
Калїкою на розпутьті,
Щоб собак дражнила,
Та ще й вілає — за те, бач,
80 Що на світ родїла,
І за те ще, що так тяжко
Дитину любїла...
І любитимеш, небóго,
Поки не загїнеш
85 На морозї мéжи пса́ми
Де-не́будь під тїном!...
- Отїм мінї і жаль ста́не
Матері небóги,
Що вона його́ так любить,
90 Так гїне за його́,
За те ча́до погáнеє, —
Занапа́стїть в світі
Найкращеє добро́ своє,
Молоді́ї літа.
95 А воно́, бува́є з його́
Не вїйде нічо́го,

¹⁾ Осн. Мов тії. ²⁾ М. Що ще і. ³⁾ М. стане. ⁴⁾ М. Грати
ся, промовить. ⁵⁾ М. Розкажеш. ⁶⁾ М. москаля.

Чого думає, чого я
се У той гай ходила,
І ва-ще його так довго,
Так тяжко любила.

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк. зна. зна. II, ст. 341.

- На великдень на солоні
Прóти сонця діти
Грались собі крашанками,
Та й стали хвалітись
5 Обновами. Тому ж святкам
З ліштвою пошили
Сорбечку, а тій стьобжку,
Тій стрічку кушіли;
10 Кому шапочку смушеву,
Чобіткі шкапові,
Кому світку... Одна тільки
Сидить без обнови
Сиріточка, рученята
Сховавши в рукава
15 „Мині, мати купувала,
Мині батько справив...
А мині хрещена мати
Ліштву вишивала.“
„А я в поца обідала!“
20 Сирітка сказала.

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк. в Основі 1862, кн. II,
стор. 1.

Дбо зинде педоболок,
Сатана безрога,
І ніколи із байстрати
100 Не матиме мати
Соби доброї дитини,
Хоч вона й гарна.

Добре іноді жи...
Нічого не зати...
105 І не...
У їх...
Булó роблю́ що, чи гуляю́.

Чи Бо́гу молю́ ся,
Усе́ думаю́ про його́
І чо́гось бою́ ся.

5 Дурна́ була́, молодая́,
Я все ви́глядала́,
Чи не пле́ за рушника́ми,
І не споді́валась,
Що він менé дурну́ дурить.

10 А серце́ болі́ло,
Ніби зна́ло, що так бу́де,
Сказати́ не вмі́ло.

А як-би́ бу́ло сказа́ло,
То я б не люби́ла,
15 Мо́же була́ б до крини́ці
У гай не ходи́ла.
А то в-ра́нці і в-вечері
Ходи́ла, гуля́ла, —

Доходи́лась! Оста́ла ся,

20 На віки оста́лась
Дівува́ти. Тя́жко ми́ні
У ма́тері в ха́ті

Старі́ти ся, а сво́ї
Вже ха́ти не ма́ти.

25 А ще й до́сі чи роблю́ що,
Чи то так гуляю́,
Усе́ думаю́ про його́,
І сама́ не зна́ю,

Чогó думаю, чогó я
30 У той гай ходила,
І за-що йогó так довго,
Так тяжко любила.

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк. льв. вид. II, ст. 241.

Вірає його старини
Не знає сям, як згадає
Та вчорашній день
Усе в мене в серці
А в мене в серці
Того вчорашній день
І вчорашній день
Вірає вчорашній день
Та вчорашній день
Вчорашній день
Людям вчорашній день
Що вчорашній день
Добро вчорашній день
А вчорашній день
Тому вчорашній день
Не вчорашній день
Без вчорашній день
А вчорашній день
Та вчорашній день
І вчорашній день
20 Міні було аж серце мліло
Мені було аж серце мліло
Що вчорашній день
Хоч слово мудре, щоб я знав,
Дай його я пня (P) для чого,
25 За-що я Вєраїну люблю?
Чи варт вона огня святого?
Бі хоч зостарієсь затого,
А ще не знаю, що роблю.
Пиву собі, щоб не міняти
30 Часа святого так на-так
Та його старини

- Буває іноді старій
Не знає сам, чого зрадїв,
Неначе стає молодій
І заспїває, як уміє.¹⁾
5 І стає ясно перед ним
Надія ангелом святїм,
І зоря, мóлодість його
Вітає весело над ним.
Що-ж се зробїло ся з старім?
10 Чого зрадїв оцє? Тогó,
Що, бачите, старій подумав
Добрó якесь комусь зробить.
А що-ж, як зробить? Дóбре жить
Тому, чия душа і дума
15 Добрó навчила ся любити.
Не раз такóму лóбо стає,
Не раз барвінком зацвіте.
Отак, буває, в тёмну яму
Святее сонечко загляне,
20 І в тёмній ямі як на те
Зелéна²⁾ травка поросте.

Написано в Кос-Аралі 1840 р. Друк. льв. вид. II, 234.

¹⁾ М. зразу: хоч не вміє. ²⁾ М. Святаї.

- Хиба самому написати
Такий послання до себе,
Та все до-чисто розказати,
Усе, що треба, що й не треба!
- 5 А то не дивешся його,
Того писання святого,
Святої правди ні од кого.
Та й ждати не маю од кого.
Бо вже б, здавалося, поря!
- 10 Либонь уже десяте літо,
Як людям дав я „Кобзаря“,
А їм неначе рот зашито,
Ніхто й не гавкне, не лайне,
Неначе й не було мене!
- 15 Не похвали собі, громадо,
Без неї може обійдусь,
А ради жду собі, поради,
Та мабуть в яму перейду
Із москалів, а не діждусь...
- 20 Міні, було, аж серце мліло —
Мій Боже милий, як хотілось,
Щоб хто-небудь міні сказав
Хоч слово мудре, щоб я знав,
Для кого я пишу, для чого,
- 25 За-що я Україну люблю?
Чи варт вона огня святого?
Бо хоч зостаріюся затого,
А ще не знаю, що роблю.
Пишу собі, щоб не міняти
- 30 Часа святого так-на-так,
Та іноді старий козак

Верзѣть ся грішному усатий
З своєю волею міні
На чорнім вóроні-коні.
35 А бiльш нічого я не знаю,
Хоч я за це і пропадаю
Тепер в далекій стороні...
Чи дбля так оцѣ зробила?
Чи мати Бóгу не молилась,
40 Як понесла менѣ, що я,
Неначе люта я змія
Розтоптана в степу здихає,
Захода сонця дожидає?
Отак-то я тепер терплю
45 Та смерть із степу виглядаю.
А за-що? Єй-Бóгу, не знаю!
А все такі її люблю,
Мою Україну ширóку,
Хоч я по їй і одинóкий
50 (Бо, бачте, пари не найшов)
Аж до погібелі дійшов.

Нічого, друже, не журі ся,
В дулевину себе закуй,
Гарненько Бóгу помоли ся,
55 А на громаду хоч наплюй!
Вона капуста головата.
А в-тім, як знаєш, пане-брате,
Не дурень, сам собі міркуй.

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк. льв. вид. II, 257—258

І над землею і водою,
 І од палат та до тюрмі
 Усе царі, а над собою
 Аж деспоти, такі царі,
 І на престолі і в неволі.
 І все-то те по добрій волі,
 По волі розуму горить,
 Як той маяк у синім морі,
 Чи то в житейським. Сами так
 У нас у косяній коморі
 Горить розумний той маяк,
 А ми оливи наливаєм,
 Та байдуже собі співаєм
 Чи то в годину, чи в напасть.

- Дурні та гордії ми люди
 На всіх шляхах, по-всій-усюди,
 А хвалимось, що десь-то ми
 І над землею і водою,
 І од палат та до тюрмі
 Усе царі, а над собою
 Аж деспоти, такі царі,
 І на престолі і в неволі.
 І все-то те по добрій волі,
 По волі розуму горить,
 Як той маяк у синім морі,
 Чи то в житейським. Сами так
 У нас у косяній коморі
 Горить розумний той маяк,
 А ми оливи наливаєм,
 Та байдуже собі співаєм
 Чи то в годину, чи в напасть.

- Орлі, орлі ви сизокрілі,
 Поки вам лихо не приспилосьь,
 Хоч невеличке, хоч на час,
 А там — під лавою в шиночку
 Сховаєтесь у холодочку;
 Огонь небесний той погас,
 І в тую косяну комору
 Полізли свині із-надвору,
 Мов у калюжу, та й сопуть.

І добре роблять, що кують
 На руки добрії кайдани,

Та чárки в рúки не дають
30 Абб ножа, а то в зарáнні
Гарне́нько з ли́ха б напили́сь,
А по́тім з жа́лю заридáли
Та ба́тька-ма́тірь прокля́ли
І тих, що до хрeстá держáли,
35 А по́тім ніж... і потекла́
Свиня́ча кров, як та смола́,
З печінок ва́ших порося́чих,
А по́тім...

Записано в Шевченковім альбомі, друк. у статі Я. П. Забіли
„Автографи і нові твори Т. Г. Шевченка, знайдені в архіві Де-
партаменту Поліції,“ (Україна, 1907, т. III, 1907, стор. 11—12).

А в-тім, як знаєш, пане-брате,
Не лібіть мені м'якшійшим
Поля ваянхо м'якшійшим
Хорватів м'якшійшим
А тем — під зявою в широкій
Охорватесь у холоторі;
Однє недобро твоє воляс
І в твоє косяку косяку
Поділяє св'яту і-в-в'яву
Моя у косяку вт в косяку

І добре робить, що каже
На рукав подій св'яту

І став і гребля¹⁾ і вітряк
І за гаю крилами махав,
30 І дуб зелений, мов козак
І за гаю війшов та гуляв
По-під горою, по горі
Салочок темний, а в салочку
Лежать собі у холодочку,

35 Мов у рай, мов старі
І золоті й дорогі
Мині, щоб знали ви, не жаль
Моєї долі молоді,¹⁾
Та іноді така печаль
5 Оступить²⁾ дүшу, аж заплачу!
А ще до того³⁾ як побачу
Малого хлопчика в селі:⁴⁾
Мов одірвалось од гілля,
Одно-однісіньке під тіном
10 Сидить собі в старій рядниці,⁵⁾
Мині здається, що се я,
Що це-ж та молодість моя!⁶⁾
Мині здається, що ніколи
Вонó не бачитиме волі,
15 Святої воленьки. Що так
Даремне, марне пролетять
Лого найкращіі літа.
Що він⁷⁾ не знатиме де дїтись
На сїм широкім, вольнім⁸⁾ світі,
20 І⁹⁾ піде в найми. І колієсь,
Щоб він не плакав, не журивсь,¹⁰⁾
Щоб він¹¹⁾ де-небудь прихиливсь,¹²⁾
То оддадуть у москалі...

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк льв. вид. II, 229.

1) М. Моєї молодости й досі. 2) М. осяде. 3) М. А надто (хлопці). 4) М. В селі веселому в рядниці. 5) М. Малого хлопчика від тинном. 6) М. Що це вся. 7) М. Що сам. 8) М. чуднім, широкім. 9) М. А. 10) М. журив ся. 11) М. сам. 12) М. прихилив ся.

Та чарки в руки не дають,
20 Або божа, а то в заранні
Гарисенько з ляха б напилісь,
А потім з жалю зариділи
Та батька-матір' проклили
І тих, що до хреста держали,
30 А потім ніж... і потеклі

Ми в-купочці колись росли,¹⁾
Маленькими собі любились,
А матері на нас дивілись,
І говоріли, що колись²⁾

5 Одружимо їх. Не вгадали!
Старі заранні повмірали,
А ми малими розійшлись,
Та вже й не³⁾ сходились ніколи.
Мене по волі і неволі

10 Носіло всюди, принесли⁴⁾
Уже на старість у селó,
У те селó, у ту хатину,
Де ма́ти в тяжкую годину
На безталання⁵⁾ понесла,

15 На безталання сповила.⁶⁾
Веселеє колись селó
Чомусь тепер міні старóму
Здавалося темним і німим,
Таким як я тепер старім.

20 І бачить ся, в селі убогім
(Міні так бачить ся!) нічого
Не віросло і не згнило.
Такé собі, як і було:

30 І яр і грéбля і топóлі
25 І над криницею верба
Нагну́ла ся, як та журба
В далékій, кáторжній⁷⁾ неволі;

1) Альб. Ш. Ми в купі грали ся, росли. 2) Альб. Ш. Та може думали колись. 3) Альб. Ш. І вже не. 4) Альб. Ш. занесло. 5) Вставка із альбома. 6) М. Гріхом, сердешина. 7) Альб. Ш. катаржній.

І став і гребля¹⁾ і вітряк
З-за гаю крилами махає,
30 І дуб зелений, мов козак
Із гаю вийшов та гуляє
По-під горюю; по горі
Садочок темний, а в садочку
Лежать собі у холодочку,
35 Мов у раю мої старі,
Хресті дубові похилияло,²⁾
Слова дощем позаливались —
Не мудрі, думаю, слова!³⁾
І не дощем, і не слова
40 Гладесенько Сатурн стирає!...
Нехай з святими спочивають
Мої старі!...

„А що пак, брате,
Куди пак діла ся ота —
Ота Оксаночка чорнява,
45 Що з нами бігала гулять?“
„Еге, вдовівна кучерява!
Не знаю, як тобі й сказать.
Вона була помандрувала
За москалем, то знов вертала.
50 Така острижена прийшла,
В старій шинелі, помарніла.
Уже либонь і одурила
Та знову десь собі пішла.
Здалась сердешна на ігрище!
55 Сидить було та чепурить ся
Та оченаш собі чита,
Як той школяр, та розпліта
Неначе коси. У черниці,
Казали, в Чигирин пішла,
55 Та думаю, такé ледáщо
І там не треба. Так ні-за-що
Занапастіла ся, звелась.
А що за дівчина була!

¹⁾ Так у альб. Ш., досі: Ставок і гребелька. ²⁾ Давн. похилились. ³⁾ Сей рядок лиш у М.

Гак так, що кр́аля! І не вбо́га,
60 Та талану́ Господь не дав.“

В додатку кладемо тут друге закінчене цього віршика :

„Чи жива́
Отá Оксáночка?“ питаю
У брата́ тихо́ я. — „Яка́?“
„Отá малéнька, кучеря́ва,
Що з на́ми гра́ла ся колісь.
65 Чогó-ж ти, брата́, зажу́ривсь?“
„Я не жу́рюсь. Помандрува́ла
Отá Оксáночка в похóд
За моска́лями, та її пропа́ла.
Верну́лась, пра́вда, че́рез год,
70 Та що з тогó? З байстра́м верну́лась,
Остри́жена. Було́ в-ночі
Сидіть під ти́ном мов зозу́ля,
Та ку́кає або кричіть,
Або тихéсенько співа́є,
75 Та ніби ко́си розпліта́є.
А по́тім знов куді́сь пішла́,
Ніхто́ не зна́є, де поді́лась.
Занапасті́лась, оду́рила...
А що за дівчина́ була́!
80 Так-так що кр́аля! І не вбо́га,
Та талану́ Господь не дав...“

„А мо́же дав, та хтось украв
І оду́рив свято́го Бо́га...“

Написано на Аралі 1849 р. Друк. льв. вид. II, 239.

30 „Добри-вечір сину!“
„Добри-вечір — кому — титю!“
„Ох, мабуть я згіну!“
Чи далеко до Парвася?
И так утомилася.
35 Ледаве, ледаве несучи ноги.
Літа мої, крила.

Готівбо! Парус розпустили,
Посунули по синій хвилі
40 По-між кугою в Сир-Дарью
Байдару та баркас чималий.
5 Прощай, убогий Кос-Арале!
Нудьгу закліятую мою
Ти розважав такі два літа.
Спасибі, друже! Похвались,
Що люди і тебе знайшли
10 І знали, що з тебе зробити.
Прощай же, друже! Ні хвали,
А-ні ганьби я не сплітаю
Твоїй пустині; в іншій країю,
Не знаю, може й нагадаю
15 Нудьгу колишнюю колись...

Написано на Аралі 1849 р. Друк. лъв. вид. II, стор. 239.

Так так, що краде! І не бога,
бо Та талану Господь не дає.

В допитку владімо тут друк...
Зрештою...

- Дев'ята сестро Аполло́на,
Як би буває́ хоть на час
Ви кинули отой Парна́с
Та в степ такі пришкандиба́ли,
5 Коли не в наймах де застрі́али
Або не хілите в шинку́
З проши́волами чума́ками,
Та дре́вніми тимі реча́ми
Хоть ніщечком як би ми́ні
10 Ви розказа́ли-б про ца́ря
Або яко́го коро́ля
З їх фон-барона́ми, князя́ми
І їх високі́ми стра́тями.
Бо вже ості́ли мужи́кі
15 Та безтала́нні по́критки,
Тай тих уже́ не ста́ло.
А про журбу́ та про печа́ль
Ости́ло і папе́ру жаль:
Чи є пога́ньше що на сві́ті,
20 Як та дрюко́вана нудьга́?
Про марне страчені́ї лі́та
Та про чорня́вого вра́га
З очі́ма я́сними як не́бо
Голу́бчики, пи́шіть для се́бе,
25 Та не дрюку́йте!

Вже смерка́ло,
Дивлю́сь, шкандиба́є
На мили́цях з торбі́ною
Бабу́ся сідая́,
І пьяне́нька, нівро́ку їй.

- 30 „Добрий-вечір сїну!“
„Добрий-вечір — кажу́ — тїтко!“
„Ох, мабу́ть я згїну!
Чи далєко до Парна́са ?
Я так утомїлась,
35 Лєдвє, лєдвє несú нóги.
Лїта мої, крїла,
Де ви дїлись, молодїї ?
Згїнули, пропáли,
Як ті слáвнїї пїти,
40 Що óди писáли.
О, тойдї булó завчєстя!“

„Пострїваїй, бабúсю!
Хибá й справдї ти з Парна́су?“

- „І справдї, дїдúсю.
45 Я до тебе поспїшала
Та в шїнку зострїла
Весєлого бакаля́ра.
Трóхи одпочїла
Та вїпили по чáрочцї.
50 Чогóж ти бажáєш,
Мїй гóлубе? Я до тебе.“

„Самá — кажу́ — знáєш.“

- „Отже дáлебї забúла!
Пристрїт чи бешїха?
55 Пошєпчємо. Чи на старїсть
Непєвного лїха,
Чорнобрївки забажáлось?“

- „Цур тобї, злий гáде,
Старá пáплюго, паскúдо!
60 От тобї й порáда!
От тобї й сестрá з Парна́са!“

Морька тай гбді!
Ідіж собі, де взяла ся,
А я трьхи згбдом
65 Захожў ся кбло царів,
Та штилем висбким
Розмалюю помазаних
І спереду її з ббку“.

Даю отсю другу чи може першу редакцію вступної вірші до Царів аж на сьому місці наслідком незовсім доброго зрозуміння слів д. Доманицького на стор. 232 його „Критичного розсліду“, де читаємо: В автографі М. „Девята сестро Аполлона“ стоїть за номером б, на початку 12-го маленького зшитку. В автографі Б. поезія ця написана заново і те, що в М., можна вважати за зовсім окрему поезію“. Автограф Б. був написаний Шевченком у Нижнім Новгороді 1857—58, де Шевченко значно перероблював і поправляв свої давніші вірші, отже можливе було припущення, що й ця друга передмова була тоді „написана заново.“ Але можливо також, що власне та передмова, що стоїть тепер на початку „Царів“, була тою заново написаною віршою, а ця друга була першою. Друкована була ся вірша уперше в праському виданю II, 248—249 у нотці; Романчук пропустив її зовсім. Дословний передрук з автографа дав Доманицький у своїм „Критичнім розсліду“ стор. 233.

В додатку до отсих віршів із 1849 р. подаємо тут в формі нотки три Шевченкові, а може й не Шевченкові перерібки українських народніх пісень, написані його рукою в його рисункових альбомах, відібраних від нього при ревізії в р. 1850. В альбомах крім отсих трьох пісень вписано їх більше, в повні, або лише вивривки. І так у першім маємо пісні: „У Кіїві на ринку“ (зам. чумаки тут козаки), „О горе мені на чужині“, „Ушилась я на меду“, „Ой хвалив ся Бондаренко“ (зап. від Грицька Лемиденка), „Під городом Солидоном Мазепа гуляє“ (зап. від Мартина Липського), „Ой пише, пише наш імператор до князя Котляренка“ (від тогож), „Ще не світ, ще й не світає“ (про Саву Чалого, зап. від тогож), далі ніби не Шевченковою рукою вписано пісню „Ой Боже наш, Боже наш єдиний“ і коломийку: „Ой пійду я до церкви та стану в предняку (очевидна помилка зам. приділку, в притворі), Ой гляну я раз на Бога, а тричі на дівку“. Далі йде пісня „Гиля, гиля селезень“ і друга „Ой у саду, саду“; початок пісні про Кармелюка та друга „Зійшла зоря із вечера“, обі написані чорнилом чужою рукою, і зновже чорнилом „Пливе щука з Кременчука“. У другім альбомі пісенька „Шумить, шумить дібровонька“, народня без змін, далі

„Ой на горі по тім боці“, яку подаємо далі, і третя „Хоть годину посидимо“, уривок довшої пісні, певно не Шевченкової, в якій бракує що найменше двох рядків, з початку і в середині по рядку 10. Обі ці люки зазначаємо рядками точок, передруковуючи сі три коли не зовсім, то певно хоч полународні пісні. *Ред.*

I.

Ой у саду, саду ходила кокошка
Чорнявая, білявая, дзюбатая грошка.

Хоч я і дзюбата, такиж бо я пишна:
Сватай мене, серце моє, яб за тебе вийшла.

Яб за тебе вийшла, яб тебе любила,
Ой яб тобі що суботи кучерики змила.

Кучерики змила та ще й розчесала,
Ой яб тебе, серце моє, ще й поцілувала.

У Почеві 1846, ок. 20.

II.

Ой на горі по тім боці
Гуляли ми у купочці,
Люди заздріі дізнались,
Як пташечок розігнали.
Пішов милий в Україну,
Пішов милий тай загинув,
А я плачу і ридаю,
Свою долю проклинаю,
Боже з неба подиви ся
Та до мене озиви ся:
А чи міні його ждати,
Чи без його умірати?
Дністре, річко кругояра,
Була в мене моя пара,
Тепер пароньки немає,
А я собі молодая,
Молодая, чорнобрива,
Та вдала ся нещаслива.
Марне, марне літа трачу,
Не легшає, хоч і плачу.
Дністре, річко крутогора,
Возьми моє горе, горе,

Нехай люди, люди знають,
Як з кохання умірають.

III.

„Хоть годину посидимо в купочці з тобою!“

„Ой остав ся б, мое серце, хоч поговорити,
Та бою ся опізнитись, отаман сердитий.“

„Ой не бій ся, прокину ся до світа, до зорі,
Стоятиме осідланий вороний на дворі.
Осідланий, напосний і нагодований,
Вийдеш, сядеш барвіночком в зеленім жупані.“

„Оставай ся вечеряти сама собі в хаті,
Бо досвіта міні треба аж у Січи стати.“

„Ой гиля, гиля, сірії гуси, гиля на Дунай,
Ой знать, що ти їдеш у дальную дорогу,
Ведеш за собою коня вороного.“

„Іду я далеко, їду на край світа,
Оставай ся, серце, ти мій маковий цвіте.
Ой біліє в полі трава тирса край могили,
Тож міні постеля широкая розстелилась.
Широкая, серце, та дарма з шириною,
Холодная буде, як та крига зімою.
Одно хиба сонце, поки вітер не віє,
Нагріє постелю, та без мене нагріє.“

„А я, мое серце, аж поки не прибудеш,
Журити ся буду, нехай і знатимуть люде,
Як то ми з тобою щире-вірно любили ся,
Любили ся довго, та як скоро розійшли ся.“

улюбленим твоїм
всім серцем обійми
всім серцем обійми
всім серцем обійми
всім серцем обійми
всім серцем обійми
всім серцем обійми

Ми в-осени такі похóжі
Хоч кáпельку на óбраз бóжний, —
Звичáйне, що не всі, а так,
Хоч дé-які.

Крутий байрák,

- 5 Ненáче цїгáн чóрний, гóлий,
В дїбрóві вóйтий, áбо спить;
А по долинї, по роздóллї
Із стéпу¹⁾ перекотипóле
Ягнїточком собї бїжїть.²⁾
- 10 Бїжїть до рїчки нїби пїти,³⁾
А рїчечка малá взялá⁴⁾
Та в Днїпр ширóкий понеслá,
А Днїпр ширóкий⁵⁾ на край свїта.
Билїну мóре покотїло,
- 15 Та й кїнуло на чужинї.

І жаль тобї її стáне,
Тїєї билїни.⁶⁾
Підеш собї зажу́рївшись
Гáєм по долинї...

- 20 Гай шепóче, гнуть ся лóзи
В яру́ при дорóзї,
Думи сéрце осїдають⁷⁾

І кáпають сльóзи.
І хóчеть ся сповїдáтись,

- 25 Сéрце розповїти,
І хóчеть ся, Бóже мїлий,
Як хóчеть ся жїти,

---

¹⁾ Альбом: У гай. ²⁾ Досї: Рудим ягнїточком, беремо з Альб.
³⁾ Так в Альб., давн. До рїчечки собї напїтись. ⁴⁾ Давн. його взяла.
⁵⁾ Давн. у море. ⁶⁾ Давн. Малої. ⁷⁾ Давн. душу.

І любити Твою правду,
І весь світ обняти!¹⁾

30 Блага тобі, друже добрий,
Як є в тебе хата;
Благо тобі, як у хаті
Є з ким розмовляти.
Хоч дитина маленькая,
35 І то угадає²⁾
Твої думи, заговорить,³⁾
Сам Бог розмовляє
Непорочними⁴⁾ устами.

А тобі, мій одинікий,⁵⁾
40 Мій друже єдиний,
Горе тобі на чужині
Та на самотині!
Хто з тобою заговорить,
Хто розважить горе,
45 Сльози вісушить в неволі?
Бог та степ та море.⁶⁾

Написано в Оренбурзі 1849 р. Друк. лѣв. вид. II, ст. 236.
Варіанти з записок Шевченкового Альбома, див. Забіла оп. cit. 9—10.

¹⁾ Альб. І любити на сѣм свѣті Брата і не брата. ²⁾ Давн. І воно. ³⁾ Давн. веселіі. ⁴⁾ Альб. Немолящими. ⁵⁾ Альб. сѣ три рядки має так:

А ти, мій єдиний,
Одинокий, безталанний
Друже на чужині.

⁶⁾ Давнійші вид. :

Привітає, гляне?
Кругом тебе простягла ся
Трупом бездиханним
Помарнілая пустиня,
Кинутая Богом.

Лічу в неволі дні і ночі,
І лік забуваю!
О Господи! Як то тяжко
Тії дні минають!

5 А літа пливуть за ними,
Пливуть собі стіха,
Забірають за собою
І добро і ліхо;
Забірають, не вертають

10 Ніколи нічого —
І не благай, бо пропаде
Молітва за Богом.

Каламутніми болотами
Між бурьянами за годами
15 Три го́ди сумно протеклі,
Багато дещого взяли
З моєї темної комори

І в море нішком однесли,
І нішком проковтнуло море
20 Моє не злато-серебро,
Мої літа, моє добро,
Мою нудьгу, мої печалі,
Тії незриміі скрижалі
Незримим писані пером...

25 Нехай гниліми болотами
Течуть собі меж бурьянами
Літа невольничі! А я —
Такая заповідь моя —

Носіжу трішки, погуляю,
30 На степ, на море подивлюсь,
Згадаю дещо, заспіваю,
Тай знов мерéжать захожу́сь
Дрібнёнько книжечку. Рушаю.

І четвёртий рік минає
35 Тихенько, поволі,
І четвёрту начинію
Книжечку в неволі
Мерéжати. Змерéжаю
Крówью та сльозами
40 Моє горе на чужині,
Бо горе словами
Не розкажуть ся нікому
Ніколи, ніколи,
Ніде на-світї! Нема́ слов
45 В далéкій неволі,
Нема́є слов, нема́є сльоз,
Нема́є нічо́го,
Нема́ навіть кругом тебе
Великого Бóга!
50 Нема́ на-що подивітись,
З ким поговоріти;
Жить не хочеть ся на світї,
А сам му́сиш жити!

Му́шу, му́шу, а для чо́го?
55 Щоб не губи́ть ду́шу?...
Не варт вона́ то́го жа́лю!
Ось для чо́го му́шу
Жить на світї, волочити
В неволі кайдани:
60 Мо́же ще я подивлю́ ся
На мою́ Укра́йну!
Мо́же ще я поділю́ ся
Слова́ми-сльоза́ми
З дібро́вами зелéними,
65 З те́мними луга́ми.

Бо немає в мене роду
На всій Україні,
Та все-таки не ті люди,
Що на цій чужині.

70 Гуляв би я по-над Дніпром
По веселих селах,
Та співав би свої думи
Тихі, невеселі.

Дай дожити, подивітись,
75 О Бóже мій милий,
На лані тії зелені
І тії могили!

А не дасі, то донесі
На мою країну
80 Мої сльози, бо я, Бóже,
Я за неї гину!

Мóже міні на чужині
Лежать легше бóде,
Як іноді в Україні
85 Згадувати бóдуть!

Донесі ж, мій Бóже милий,
Абó хоч надію
Пошли в дóшу! Бо нічóго,
Нічóго не вдію

90 Убóгою головою,
Бо сéрце холóне,
Як подóмаю, що мóже
Менé похорóнять
На чужині, і ці думи

95 Зо мно́ю схова́ють,
І менé на Україні
Ніхтó не згада́є!

А мóже тóхо за літа́ми
Мої мерéжані сльоза́ми
100 І долетя́ть коли-небу́дь
На Україну, і паду́ть
Нена́че рóси над земле́ю,
На щі́ре сéрце молодéс,
Сльоза́ми тóхо упаду́ть.

105 І покиває головою
І буде плакати зо мною,
І мѳже, Господи, мене
В своїй молитві пом'яне!

Нехай як буде, так і буде,
110 Чи то плисті, чи то бресті!
Хоч доведеть ся розпястись,¹⁾
А я такі мерѳжать буду
Тихенько біліі листі.

Написано в Оренбурзі 1850 р. Друк. в Основі 1962, кн. III,
стор. 2 лише перші 32 рядки, так і льв. I, 244—245. Вповні
у перше в праскїм вид. II, 140—143.

¹⁾ С у цьому слові зайве, вистарчить: розпястись, та про те
лишаємо форму автографа.

- Про лицаря, того гетьмана,
Що на огні Дяки спали.
30 А чогім би в горі зійшай,
По-над Дніпром у темнім гаї
Гуляли б, поки не смеркне,
Поки мир божий не засне,
Поки в вечірньою зорьбою
45 Не зійде місяць над горою,
Туман змитає до видюком
Ма в позорякелю чинюком
Ми заспівали, розійшлись
Без сліз і без розмови.
Чи зійдемо ся ж знову,
5 Чи заспіваетмо колись?
А може й те... Та де? Якіми?
І заспіваетмо яку?
Не тут, і певне не такими,
І заспіваетм не таку!
65 І тут невесело співали,
Бо й тут невесело було,
Та все-таки якось жилось,
Принаймні в-купі сумували,
Згадавши той веселий край
70 І Дніпр той дужий, крутогорий,
15 І молодее тее горе,
І молодий той грішний рай.

Написано в Оренбурзі 1850 р. Друк. у льв. вид. II, 253.

105 І покляває голубовою
І буде плакати за мною,
І мѣжє, Господи, мене
В своїй молитві пом'яне!

Нехай як буде, так і буде,
110 Чи то данети, чи то брестити!
Хоч дождеть ся розквітаеть!

Не молила ся за мене,
Поклони не клала
Моя ма́ти, а так собі¹⁾

Мене повивала

5 Співajúчи:²⁾ „Нехай росте
Та здоровий буде!“

І віріє я, хвалить Бо́га,

Та не вийшов³⁾ в лю́ди.

Лúчче було не родити

10 Абó утопити,

Як мав би я у нево́лі⁴⁾

Господа гнівити.

А я так ма́ло, небага́то
Благáв⁵⁾ у Бо́га: тільки хату,

15 Одну́ хатиночку в гаю́,

Та дві топо́лі ко́ло не́ї,

Та безталáнну мою́,

Мою́ Окса́ночку, щоб з нею

У-двох дивити ся з горі́

20 На Дні́пр ширóкий, на ярі́

Та на лані́ золотопо́лі⁶⁾

Та на висóкїї моги́ли, —

Дивитись, думати, гадáть:

Ко́ли-то їх понаси́пали?

25 Ко́го там лю́ди поховáли?

І в-двох тихе́нько⁷⁾ заспівáть

Ту думу сýмную, днеда́вну

1) М. А так собі співаючи. 2) М. Моя мати. 3) В Хаті і авт.
Б. виліз, М. вийшов. 4) Хата: недолі. 5) Копія Жемч. Просив.
6) М. золотофілі. 7) М. І тихо, тихо.

- Про лицаря, тогó гетьмана,
Що на огні Ляхі спеклі.
30 А потім би з горі зійшли,
По-над Дніпрóm у тёмнім гаї
Гуляли б, по́ки не смерка́в,
По́ки мир бо́жий не засне,
По́ки з вечірньою зорьо́ю
35 Не зійде місяць над горо́ю,
Туман на лан не прожене.
Ми б подивілись, помолілись
І розмовляючи пішли б
Вечеряти в свою хатину.¹⁾
- 40 Да́еш ти, Го́споди є́диний,²⁾
Сади́³⁾ панам в тво́ім раю,
Да́еш високі́ї пала́ти,
Пані́⁴⁾ ж несі́тїї, пуза́ти
На рай твій, Го́споди, плюю́ть,
45 І нам диві́тись не даю́ть
З убо́гої, малóї хати.
Я тілько хаточки⁵⁾ в тім ра́ї
Благав, і до́сї ще благав,
Щоб хоч умерти на Дні́прі,
50 Хоч на малесенькій горі.

Написано в Оренбурзі 1850 р. Друк. в „Хаті“ 1859 р. стор.
83—84 п. з. Хатина.

¹⁾ М. в хаточку свою. ²⁾ Б. з разу: палати; М. і злато. ³⁾ М. І власть; коп. Ж. в твоєму раї. ⁴⁾ М. Вони. ⁵⁾ Так в М.

ПЕТРУСЬ.

(Поема).

I.

- Булі на хуторі пані,
І пан і пані небагаті,
І дбчечка у їх росла,
Ужé чимáла піднялась,
5 І генерáл її засвáтав,¹⁾
Бо страх хорóшая булá,
А генерáл був, страх багатий,
От і талán Госпóдь послáв
На вбóгий ху́тір! Ублагáли
10 Царя небéсного! Взялі,
Її гарненько одягли,
Та у неділю й повінчáли,
І генерáльшою назвáли,
І цу́гом в Кі́їв повезлі.
20 Булó на ху́торі погáне
Малé байстря́, свиній паслó,
Петру́сем звáлось; за²⁾ придáне
Вонó за пáнною пішлó
У генерáльськеє селó
20 Свиній же пáсти, безталáнне.

За бáлом бал у генерáла,
За генерáльшою чимáла

1) Осн. посватав. 2) Осн. на.

- Орда панів і паничів,
І генеральша у-ночі
25 Уже тихенько плакати стала.¹⁾
„Занапастила мене мати!
Завьяне²⁾ марне у палахах,
Засохне молодість моя!“³⁾
„Ти думко плачеш?“ — „Хто се? я?
30 Ні, я не плачу.“ — „Знавш, Маню,
У городі тепер Армяни,
Купи собі, Машуню,⁴⁾ шаль!“
„Міні не треба тії шалі!“
„Не завдавай же серцю жалю!
35 Купи, голубко! Не печаль
Мого ти серця! А весною
В Париж поїдемо з тобою,
Або поїдемо в село.
Як схочеш, серце...“
Тіхо, тіхо
40 Зіма мінала, кралося⁵⁾ ліхо,
Та в самім серці й уляглося
У генеральші молоді.
Поїхали в село весною.
В селі бенкеті⁶⁾ загулі,
45 А генеральша плаче-плаче,
А генерал того не бачить, —
А всі вже бачили в селі.

II.

- З нудьги із двору¹⁾ погуляти
Якось задумавшись пішла,
50 Та аж за царину⁸⁾ зайшла,
Та й бачить, що пасе ягнята
Малі хлопьяточко в стерні.⁹⁾

1) М. Тихенько плакати собі стала. 2) Осн. зівяне, Б. зовяне.
3) Осн. Краса і. 4) М. мамашо, Б. мамуню, лишая лекцію Осн. 5) Осн.
крилось. 6) Так в автогр., в Осн. банкеті. 7) М. у поле. 8) М. за
плях собі. 9) М. Маленький хлопчик. Чи се ти?

- „О горе, горенько міні!
Що я робітиму на світі?...
55 Се ти, Петрусю?“ — „Аже-ж я.“¹⁾
„Ходім до мене! Будем жити,
Як там на хуторі колись
Жили, жили.“ Та й похилилась,²⁾
Очії не зводячи дивилась³⁾
60 На Петруся. „Однім-одна
І виростала й дівувала,
І за старого генерала
Занапали, продали,
І гробші в-купі пропили,
65 На вік світ божий зав'язали!“⁴⁾
І тяжко-тяжко заридала.
„Ходімо, серце,⁵⁾ погулять!
Ходім, Петрусю, в сад,⁶⁾ в палати!“
„А хто-ж тут буде доглядать,⁷⁾
70 Хто попасе мої ягнята?“⁸⁾
„Нехай хто хоче!“

Ї повелала
Його в палати, а в палатах⁹⁾
Причепурила, одягла,
А потім в школу оддала.
І лобо їй.¹⁰⁾ Нехай радіє,
75 Поки надію серце гріє,

1) М. Петрусю? Я... І подивилась.. 2) М. Мов та тополя,
з сироти. 3) М.:

Згадала

Убогий хутір. Там колись
Вона убога виростала
І дівувала. Продали.

4) Рядок із автогр. М. 5) М. Петрусю. 6) М. Ходімо в сад, ходім.
7) М. Не пастимеш ягнят, Ж. ягнята. 8) М. А хтож тут пастиме
ягнята? Ж. ягнят. 9) М. В палати хлопчика в постелях. 10) М.
І рада стала. Далі до рядків 75—80 у М. такий варіант:

Злую долю

Ти на Петруся навела.
Та ми не знаємо, що буде,
Що виросте з того зерна,
Що ми посіємо. Ми люди,
А Всемогучий хоч і зна,

Поки́ ростé з тогó зерна́
Абб кукіль, абб пшени́ця!
Бо ми не зна́єм, що творить ся
У Їбо́го там... А Він хоч зна,
80 Та нам не ска́же. Як-би зна́ла
Мату́ся го́ренько твоє́,
Чи оддала́ б за генерала́
Дитя́ єди́неє своє́?
Ні, не дала́ б.¹⁾ А в-тім — не зна́ю,
85 Бо всякі́ ма́тері бува́ють.

Мина́ють дні́ собі́ повоблі́.
Петру́сь до шко́ли²⁾ та із шко́ли
З книжкáми хóдить та ростé;
Самá аж ніби́ молоді́є,
90 І³⁾ генерáл собі́ раді́є,
Що дїло́, ба́чите, святé
У-дво́х такі́ вони́ зробі́ли.
Петра́ на во́лю одпусти́ли,
Зімо́ю в Ки́їв⁴⁾ одвезлі́
95 І там у шко́лу⁵⁾ оддали́,
І там чимáло поповчили́.
Верну́в ся з Ки́йва Петру́сь
Ужé Петрóm і паничém,
І кúчері аж по плечé,
100 І висипав ся чóрний вус.
І ще... Та се ще не втечé,
Розка́жем іно́ді коли́сь⁶⁾
Про те, що сніло́ ся⁷⁾ Петрові́.
А генерáльші чорнобрóвій
105 Що сніло́ ся тепéр, оцé
и розка́жемо.⁸⁾

III.

Перéд іко́ною Пречисто́ї⁹⁾
Горить лампа́да у-ночі́.

¹⁾ Так в М., в Осн. Не оддала б. ²⁾ М. у школу. ³⁾ Осн. А.
⁴⁾ М. У Ки́їв хлопця́. ⁵⁾ М. Тай там до шко́ли. ⁶⁾ М. ті сні. ⁷⁾ М.
Які там сніли ся. ⁸⁾ Осн. Що снить ся; наш текст із автогр. Б.
⁹⁾ Осн. Перед Пречистою.

- Покло́ни тяжкі́й быю́чі
110 Вона моли́ла ся, нечи́стїї
Ріко́ю сльо́зи пролива́ла.¹⁾
Вона́ блага́ла Пресвяту́ю,
Що́б заступі́ла, що́б спаса́ла,²⁾
Що́б одури́ть їй не дала
115 Пренепоро́чная. І всу́е,
Моли́тва їй не помогла́.
Вона́ серде́шна одури́ла ;
Вона́ небо́га полюби́ла
Свого́ Петро́ся. Тя́жко їй,
120 Душі́³⁾ негрі́шній, молоді́й,
Та що-ж робі́ть? Не ста́ло си́ли,
Серде́га разо́м одури́ла.
Та й як його́ одні́й святї́ї
Прожи́ти лі́та молоді́ї?
125 Вони́ ж не ве́рнуть ся! Як хоч,
А лі́хо, ка́жуть, переско́ч,⁴⁾

---

¹⁾ Так в М., в Осн. Ридала, біла ся, нечистую, Огненную-
сльозу́ лила. Далі в Осн. пропущено 6 рядків, так само і в Льв.

²⁾ Так в М. ³⁾ М. ще раз: Тяжко їй. ⁴⁾ До сих слів у М. додано:

Не Бог судитиме, а люди,
Вони, вони тебе осудять
Своїм неправедним судом.
Петрусю, добра дитино,
Ти ще не знаєш, неповинний,
Як тяжко на світі любить,
Любить і марне,¹⁾ марне гинуть
І згинуть, вку не дожить!

Вона, твоя святая мати,
Твоя єдина сестра, —
За неї рад ти умірати
Хоч тричі на день, рад одати
За неї рай свій молодий!
А більш нічого не даси,
Бо гріх їй серце отдавати.
Та мати бідная твоя!
Неначе люта я змія
За серце грішнее впила ся
Любов нечистая, не рама,

---

¹⁾ Ж. любить.

- А то задавить. Генеральна
Не перескочила, бо їй
Хотілось жити молодій!
130 Хотіло ся б... Густенька каша,
Та каша, бачте, то не наша,
А наш несолений куліш,
Як знаєш, так йогó і їж!
„Петрусью, друже мій єдиний,
135 Моє ти серце, мій ти сину,
Рятуй мене, рятуй, рятуй!
О Мати Божая, розкуй
Мою ти душу!“ — І ридала,
І батька й матір проклинала,
140 І все на світі. А Петрусь,
Її єдина дитина,
Гуляв собі пренеповинний
В саду, та арію якусь
Мугікав стіха. Більш нічого
145 Петрусь не бачив. А небога
Самá не знає, що робить
І що їй діяти з собою?
Або сховатись під водою?
Або принамені розбить
150 О стіну голову?...

- „Поїду в Київ, помолю ся,
Молітва може прожене
Діявола... О мій Петрусью!
Молітва не спасе мене.
155 Я у Дніпрі тоді¹⁾ втоплю ся!“

А лютим пеклом розлила ся
По грішній крові. І не знає,
Сама не знає, що робить
І що їй діяти з собою?
Чи то¹⁾ сховатись під водою,
Чи то їй голову розбить?

¹⁾ Осн. Я у Дніпрі втоплю ся, беремо з коп. Ж. Шевч.
попр.

¹⁾ Ж. Чи не.

Моліте Господа, дівчата!
Моліте Господа, щоб ма́ти
І вас ота́к не завдала¹⁾
За генера́ла, за пала́ти,²⁾
160 І вас ота́к не продала.
Любі́тесь, ді́точки, весно́ю,³⁾
На сві́ті є⁴⁾ ко́го любі́ть.
Пренепоро́чною, свято́ю
В ма́лій хати́ні бу́де жити́
165 Любо́в та чи́стая, і бу́де
Святи́й поко́й ва́ш стере́гти
І в до́мовіні.
Що-ж то бу́де
З превосходи́тельною? Що ти
Тепе́р робі́тимеш з собо́ю,
170 З сво́єю бо́жою красо́ю?
Хто стере́гтиме тві́й поко́й,
Укра́дений тво́ім Петро́сем?
Хиба́ архистрати́г? Та й то́й
Не встере́же тепе́р! Бо́ю ся,
175 І ві́мовить бо́юсь тепе́р
Тво́є гряду́ще...

IV.

У Ки́їв їздила, моли́лась,
Аж у Поча́вві бу́ла;
Чудо́вая не помо́гла,
180 Не помо́гла свята́я си́ла.

¹⁾ М. продала ¹⁾ М. не дала. ³⁾ М. Моліте Бога, щоб весною. ⁴⁾ М. Господь послав. ⁵⁾ М. Вам буде любо, любо жить.

⁶⁾ Тут у М. ось який варіант:

Любов та буде молодого
І непорочною, такою,
Як сон дитини на зорі.
А в осени любити гріх!
То не любов, то некло буде,
І осміють, осудять люди.
І Бог правдивий покара
За чорнобривого Петра.

А ти аж плакала, молилась.
В село небога привезла
Свою змію ще гірше люту,¹⁾
Та трішки в пляшечці отрути.²⁾
185 Не їла три дні й не пила
Вернувшись з пріщі, і три ночі³⁾
Не спала; впали карі очі,
Засохли губи, і в-ночі
Щось хідя шепче сміючись.
190 Аж тиждень так собі нудила,
А потім трути розвела
І⁴⁾ генерала напоїла,
Та й спать упоравшись лягла.⁵⁾

„Тепер старого поховаяю,
195 А молодого привітаю,
Та буду жить собі та жить,
Петруся серденько любить...“
Подумала, чи то сказала.
Хотїла спать, але не спала,
200 І ждала світу, і дожить
До світу божого боялась.

І задзвонїли в-ранці рано
По генераловій душі:
Заговорили щось погане
205 До генерала ідучі⁶⁾

---

1) Осн. Тай занехаяла. Везла назад гадоку в серці люту.

2) М. І капельку на щось отрути. 3) У М. варіант:

Не спала три дні і три ночі,
Засохли губи, впали очі.
Уже й не молить ся в ночі,
А щось шепоче сміючись.
І з тиждень грішнзя нудилась,
Сама не знала, що робить,
А потім трути наварила.

4) М. Та. 5) М. Щоб знав, як дівчину любить. 6) М. і Б. За гро-
бом люди.

Прощатись лю́ди. Аж гуде́,
З усіх усі́д наро́ду йде,
Та щось шепочуть про отру́ту
І судові́х неначе ждуть.¹⁾
210 І всі́ зати́хли на мину́ту...²⁾
При́хав суд.³⁾ Но́жі беруть
І генерáла розчиняють,
Находять тру́ту в животи́.⁴⁾
І на Господньому́ хресті́
215 Уся́ грома́да присяга́є.⁵⁾
Заприсягла́. Пита́є суд:
„Тепер призна́йтесь,⁶⁾ христия́не,
Хто па́на отруї́в?“⁷⁾ Гуду́ть,
Мов сти́ха дзвони́: „Па́ні, па́ні!“
220 Грома́да зично́ загула́.⁸⁾

Тоді́⁹⁾ на га́нок вихожа́є
І до грома́ди промовля́є
Петру́сь, і ка́же: „Я зроби́в!
Я генерáла отруї́в,
225 А ви не зна́єте нічо́го.
А за що? Я вже те́є знаю́,
І не скажу́ вам, лю́де злий.
Признаю́сь мо́же пе́ред Бо́гом.“¹⁰⁾

Взяли́ Петру́ся молодо́го
230 Та в го́род в пу́тах¹¹⁾ одвезли́.
Його́¹²⁾ недобго́ мордува́ли
В тюрмі́, в суді́, а¹³⁾ в до́брій час

¹⁾ М. має ось якій варіант:

Ой не мпне Господня кара!
Великим громом упале
На грішну голову. Мов хмара
Набралось люду, аж гуде.
Та все щось шепчуть про отруту,
І ніби то когось то ждуть

²⁾ Так в М., Осн. і разом стихли. ³⁾ Осн. Приїхали. ⁴⁾ Осн. І яд находять. ⁵⁾ Осн. Громада глухо присягає. ⁶⁾ Осн. скажіте. ⁷⁾ Осн. отруїв його. ⁸⁾ М. разом заревла. ⁹⁾ М. Петрусь. ¹⁰⁾ З рядки з М. і Ж. ¹¹⁾ М. і зараз в Києв. ¹²⁾ М. Петра. ¹³⁾ М. В тюрмі глибокій.

В кайдани добре закували,
Перегодили про запас.
235 Перехрестівсь отак убраний
І поволік Петрусь кайдани
Аж у¹⁾ Сібір...

Написано в Оренбурзі 1850 р. Друк. в Основі 1862, кн. VII
стор. 1—6.

¹⁾ М. невідомо.

- Міні здається — я не знаю,
А люди справді не вмірають,
А перелізе ще живі
В свиню або-що; та й живі,
5 Купається собі в калюжі,
Мов перш купало ся в гріхах.
І справді так! Міні байдуже
За прібстих, сїрих сїромáх;
Вони і Господом забути,
10 Так що ж міні тут гріти-дúти?¹)
А де оті? Невже в сажáх
Годує хам собі на сáло?
А може й так! Добра чимáло
Вони творили на землі!
15 Рікáми слёзи розлили,
А кров моря́ми... Лю́ди знають,
Когó году́ють, доглядають.
І що-ж ви скажете: за сла́ву
Лили вони моря́ кровáви,
20 Або́ за себе? Ні! За нас,
За нас, серде́шних, мир палили,
Покі́ їх в саж не засади́ли.
Як-би́ не те, то певне б пас
Свина́р в толо́ці. Кля́ті, кля́ті!
25 Де-ж сла́ва ва́ша? На слова́х!
Де ва́ше збо́лото, пала́ти?
Де вла́сть вели́кая? В склепа́х,
В склепа́х пова́плених ката́ми
Таки́ми-ж са́мими, як ви!
30 Жили́ ви лóтими звірмі,
І в сви́ні перейшли...

¹) Доси сі два слова були заступлені точками.

- Де-ж ти,
Великомучениче святій,
Пророче божий? Ти між нами,
Ти присносущий, всюди з нами:
35 Вітавш ангелом святім.
Ти, любий друже, заговориш
Тихенько-тихо про любов,
Про безталанную, про горе,
Або про Бога та про море,
40 Або про марне літу кров
З людей великими катами;
Заплачеш тяжко перед нами,
І ми заплачемо... Жива
Душа поєтова святая,
45 Жива в святіх своїх речах,
І ми читаю оживаєм
І чуєм Бога в небесах.
Спасібі, друже мій убогий!
Ти, знаю, лепту розділив
50 Своєю єдину, перед Богом
Багато, брате, заробів!
Ти переслав міні в неволю
Поета нашого, на волю
Міні ти двері одчинів.
55 Спасібі, друже! Прочитаю
Собі хоч мало — оживу,
Надію в серці привітаю,
Тихенько-тихо заспіваю
І Бога Богом назову!

Написано в Оренбурзі 1850 р. Друк. у льв. вид. II, 252—253.

- Як-би ви знали, паничі,
Де лю́ди пла́чуть живучі,
То ви б елєгій¹⁾ не творіли
Та ма́рне Бо́га б не хвалили
5 На на́ші сльо́зи сміючісь.
За-що́, не зна́ю, назива́ють²⁾
Хати́ну в га́ї ти́хим ра́єм?
Я в ха́тї му́чив ся коли́сь,
Мої там сльо́зи проли́лись,
10 Найпе́рші сльо́зи! Я не зна́ю,
Чи єсть у Бо́га лю́те зло,
Щоб у ти́й ха́тї не жило́, —
А ха́ту ра́єм назива́ють!
Не назива́ю її ра́єм,
15 Ти́ хати́ночки у га́ї
Над чи́стим ста́вом кра́й села́.
Мене́ там ма́ти пови́ла
І повива́ючи співа́ла,
Свою́ нудьгу́ перелива́ла
20 В свою́ дити́ну. В ти́м гаю́,
У ти́й хати́ні, у раю́,
Я ба́чив пе́кло... Там нево́ля,
Робо́та тя́жкая, ні́коли
І помолі́тись не даю́ть.
25 Там ма́тірь до́брою мою́
Ще́ молодю́ю у моги́лу
Нужда́ та пра́ця положи́ла;
Там ба́тько пла́чучи з дітьми́
(А ми ма́лі булі́ і го́лі),
30 Не вітерпі́в лихо́ї до́лі,

1) Ром. ілілій. 2) Прась. і Правда: називаєм.

- Умер на панщині... А ми...
Розлізли ся межі людьмі,
Мов мишенята. Я до школи
Носити воду школярам,
35 Браті на панщину ходіли,
Поки лобі їм поголіли,
А сестри... Сестри! Горе вам.
Мої голубки молодії!
Для кого в світі живете?
40 Ви в наймах віросли чужії,
У наймах коси побіліють,
У наймах, сестри, й умрете.
Міні аж страшно, як згадаю
Оту хатину край села.
45 Такії, Бóже наш, діла
Ми творимо у нашім раї
На праведній Твоїй землі!
Ми в раї пекло розвели,
А в Тебе дрúгого благаєм.
50 З братами тихо живемо,
Лани братами¹⁾ оремо
І їх сльозами поливаєм.
А може й те ще... Ні, не знаю,
А так здаєть ся, сам еси...
55 (Бо без твоєї, Бóже, волі
Ми б не нуділись в раї голі!)
А може й сам на небесі
Смієш ся, батечку, над нами,
Та може радіш ся з панáми,
60 Як править міром? Бо дивись:
Он гай зелений похилівсь,
А он з-за гаю виглядає
Ставок, ненáче полотно,
А верби геть по-над ставом
65 Тихесенько собі купають
Зелені віти... Правда, рай?

¹⁾ Зразу в М. Лани ми їми.

А подиві ся та спитай,
Що там творить ся у тім раї!
Звичайне, радість та хвала
70 Тобі єдиному, святому
За дівнії твої діла...
Отім то й ба! Хвали нікому,
А кров та сльози та хула,
Хула всьому! Ні, ні! Нічого
75 Немá святого на землі!
Мині здаєть ся, що й самого
Тебé вже люди прокляли...

Написано в Оренбурзі 1850 р. Друк. в Правді 1876, ч. 4,
«ст. 125—127 з корретурних листків праського видани тогож року.

Буває в неволі іноді згадаю
 Своє стародавнє; шукáю, шукáю,
 Щоб чим похвалітись, що й я такі жив,
 Що й я такі Бóга колисьто хвалів.
 5 Шукáю, шукáю... Гóсподи б хотілось
 Згадaть хоч що-небудь! Та оцé й наткну́сь
 На такé погáне, що так і засну́в
 Бóгу не молившись. От мінí¹⁾ приснілось
 (Свинéю засну́вши, звичáйне такийі
 10 І сон приверзéть ся), нїби крайі могіли
 Пасу́ я ягнята, а я ще малий.
 Дивлю́ ся: могіла нїби розверну́лась,
 А з неї вихóдить ненáче козák,
 Ужé й сивоусий собі неборáк,
 15 Та і йде до мéне... Я собі зверну́лось,
 Щеня́ мов під тїном; звичáйне, малé,
 То й перелякáлось. От менé берé
 Ненáче на рúки та несé в могілу,
 А чóрна могіла ще гїрше розкри́лась.
 20 Дивлю́ ся, в могілї усé козакі,
 Який безголóвий, який без руки,
 А хто по колїна ненáче одтятий;
 Лежáть собі хлопцї, мов у тéплій хатї.
 „Дивї ся, дитїно, оцé козакі!“
 25 (Нїби мінї кáже). „На всїй Укрáїні
 Висóкі могіли. Дивї ся, дитїно,
 Усї ті могіли, усї отакі

---

1) М. з разу: Раз мінї.

- Начинені нашим благорóдним трупом,
Начинені тóго. Оце во́ля спить.
- 30 Лягла вона славно, лягла вона в-ку́пі
З нами козака́ми. Ба́чиш, як лежить,
Нена́че спові́та... Тут па́на нема́е,
Усі ми одна́ко на во́лі жили́,
Усі ми одна́ко за во́лю лягли́,
- 35 Усі ми і вста́нем. Та Бог його́ зна́е,
Коли́-то те бу́де. Диви́ ся ж, дитино́,
Та до́бре диви́ ся! А я розкажу́,
За-що Украї́на на́ша ста́ла гинуть,
За-що й я між ни́ми в моги́лі лежу́.
- 40 Ти ж лю́дям розка́жеш, як ви́ростеш, си́ну.
Слу́хай же, дитино́!“

- А по́тім ягни́та
Присни́лись у жи́тті. Ланови́й біжи́ть
Та б́е мене́ до́бре і н́би прокля́тий
Свити́ну зри́ає... І до́сі боли́ть,
- 45 Як сон той згада́ю! А як нагада́ю
Козака́ в моги́лі, то й до́сі не зна́ю,
Чи то було́ спра́вді, чи то було́ так
Ма́ра яка-небу́дь. Ми́ні той коза́к
Розка́зував ось що: „Не зна́ю, як
50 Тепе́р Ляхи́ живу́ть
З свої́ми во́льними брата́ми;
А ми брата́ли ся з Ляха́ми,
Аж по́ки тре́тій Сигизму́нд
З прокля́тими його́ ксьондза́ми
55 Не розедна́ли нас. Ота́к
Те ли́хо д́яло ся з на́ми.

- „Во і́мя Го́спода Христа́
І Ма́тері Його́ свято́ї
Ляхи́ прийшли́ на нас во́йно́ю,
60 Свято́ї бо́жїї ми́ста
Ксьондзи́ скаже́ні оскверни́ли,
Земля́ коза́ча зайняла́сь,

І крówью, сїну, полилась,

І за могилою могила

65 Ненáче гóри порослі
На нáшій, сїночку, землі.

„Я жив на хуторі...

„Я стар був, немо́щен. Послáв:

З табу́н я ко́ний до обóзу,

70 Гармáту, гаківни́ць два во́зи,

Пшо́на, пше́ниці, що придба́в,

Я всю мізе́рію одда́в

Мо́й Украї́ні небóзі,

І трьох сині́в своі́х. Нехáй,

75 Я думáв грі́шний пе́ред Бо́гом,

Нехáй хоть ча́сточка убо́га

За ме́не пі́де, за наш кра́й,

За це́рков бо́жую, за лю́ди,

А я моли́тись в ха́ті бу́ду.

80 Бо вже незду́жав, сїну, встáть).

Руки́ на во́рога підня́ть.

„Зо мно́ю, слухáй же, оста́лись.

Дани́ло, чу́ра мій, та я,

Та Прі́ся, доне́чка мо́я.

85 Воно́ ще тілько ви́ростáло,

Ще тілько-тілько нали́вало́сь,

Мов та чере́шенька. За грі́х,

За тя́жкий ма́буть грі́х вели́кий.

Не дав ми́ні святи́й Влади́ка.

90 Очий на́радува́ть старі́х

Мої́м дитя́тком.

„Не ході́ли

Ксьондзі́ по се́лах, а вози́ли.

На лю́дях їх з се́ла в се́ло.

- Такєє-то у нас було!
- 95 Якобсь їх клятих і до мене
В-ночі на хутір занесло,
А з ними челядь їх скажена,
Та ще драгуни. Дай міні
Хоч коли-небудь, Бóже мiлий,
100 На свiт Твiй виглянуть з могили —
Спряжy всю шляхту на огнi!
Вонi, вонi — не бiй ся, си́ну! —
Вонi, кесондзи́, мою дитину
З собою в хату завели,
105 Замкну́лись п'я́ннi... я бачив...
А челядь п'я́на полягала
У клу́нi на солóмi спать,
Драгу́ни теж. А ми з Дани́лом
Солóми в сiни паносiли,
110 А клу́ню прóсто запалили.
Не встануть, прóклятi, оп'ять
Дiтiй коза́чих мордува́ть!
Усi до óдного згорiли.
I Прiся бiдна́я моя́
115 Згорiла з кля́тими. А я
На пожа́рищi хрест з Дани́лом
Поста́вили, та помолiлись,
Запла́кали та й потягли́
На ко́ний сiвши до обóзу.
120 Синiв всiх трьох моiх найшли́,
Та в до́брый час i полягли́
Оту́т укóпи...
- „А як ми бiлись, уми́рали,
За що ми го́лови скла́дали
125 В оцi моги́ли? Бóдеш жить,
То мо́же й знáтимеш, небо́же!
Бо сла́ва здо́рово кричiть
За на́шi го́лови... А мо́же

І про могіли і про нас
130 З старцями божими по селах
Правдіва дума, невесела
Між людьми ходить...“

Написано в Оренбурзі 1850. Друк. у прась. вид. I, 324—325
і 242—244.

І станом гнучим і красою
Пренепорочно-молодою
Старії очі веселю,
Дивлю ся іноді, дивлюсь,
5 І чудно, мов перед святою,
Перед тобою помолюсь.
І жаль міні старому стане
Твоїї божої красі.
Де з нею дінеш ся-есі?
10 Хто коло тебе в світі стане
Святим хранітелем твоім?
І хто заступить? хто прикріє:
Од зла людського в час лихий?
Хто серце чистеє нагріє
15 Огнем любові, хто такий?
Ти сирота, нема нікого
Опріче праведного Бóга.
Моли ся ж, серце! Помолюсь
І я з тобою.

Щось пророче
20 Міні вже зазирає в очі,
І я вже Бóгу не молюсь,
На стан твій гнучий не дивлюсь.¹⁾
Міні вже снить ся, що ти маї,²⁾
Не в оксамітах, не в пала́тах
25 Твоє голóднеє дитя,
І вьянеш ти. А дні летять,
Несуть все добре за собою,³⁾

---

1) Так в М., у вид. Уже й на тебе. 2) Так в М., у вид
приснилось: ти вже. 3) М. Усе, усе з собою.

- Ужé й надію понеслі,
А ти остáлась на землі
30 Одна-однісенька. З тобóю¹⁾
Єдінеє добрó булó,
Твоє дитя, поки рослó,
В колóдочки поки вбивáлось.
Опéрилось, і ти остáлась²⁾
35 Старá і нéмощна. Людій,³⁾
Людій непріязних благáвш,⁴⁾
І Христá рáди простягáєш
Кóло зачинених дверій
Старії⁵⁾ рúки.
- 40 Отáк я іноді тобóю,
Тобóю, сёрце, молодóю
Старії очі веселó.
Дивлю́ ся іноді,⁶⁾ дивлю́сь
На стан твій гнóчий, і за тебе
45 Тихéнько Бóгу помолóсь.
Моли́ ся й ти, бо ще на небі,
Ще з неба, сёрце, не зійшла⁷⁾
Твоя і дóля і недóля.

Написано в Оренбурзі 1850 р Друк. у льв. вид. II, 227—228.

¹⁾ М. Сама калікою старієш. ²⁾ М. А там... і ти собі осталась.
³⁾ М. Сама. мов палець у людей. ⁴⁾ М. Уже не приязні благашт.
⁵⁾ М. Сухії. ⁶⁾ М. А іноді дивлюсь. ⁷⁾ Праєь. і Ром. сї два рядки
такі :

Моли́ ся й ти, щоб і на тебе
З святого неба низійшла
Твоя і доля і недоля.

світніскаго і світа і світа
на як і дождь і дождь і
Душі убогого і дождь
Свободу і дождь і дождь

Видано в Празі у видавництва "Свобода" в 1920 р. № 11. 250—7.

- Чи то недоля та неволя,
Чи то літа ті летячі
Розбіли душу? Чи ніколи
Й не жив я з нею? Живучі
5 З людьмі в паскуді опаскудив
І душу чістую?... А люди
(Звичайне, люди) сміючісь
Зовуть її і молодію
І непорочною, святою,
10 І ще якоюсь. Ворогі!
І люті, люті! Ви ж украли,
В багно погане заховали
Алмаз мій чістий, дорогій,
Мою колись святую душу,
15 Та й смієтесь! Нехристіяни!
Чи не між вами ж я, погані,
Так опоганивсь, що й не знать,
Чи й був я чістим коли-небудь?
Бо ви менé з святого неба
20 Взялі між себе, і писать
Погані вірші научили.
Ви тяжкий камінь положили
Посеред шляху і розбіли
О йбо, Бога боячісь,
25 Моé малéе та убоге
Те серце, праведне колись.
Тепér іду я без дороги,
Без шляху бітого... А ви
Дивуєтесь, що спотикаюсь

30 Що вас і долю проklinаю
І плачу тяжко, і як ви
Душі убогої цураюсь,
Своєї грішної душі!...

Написано в Оренбурзі 1850 р. Друк. у льв. вид. II, 256—7.

Очи горать, а слезы грають,
Музыка плачу слышится,
Алмаша плачет, а слезы грають,
Сияють очи, а слезы грають,
Витають слезы, а слезы грають,
В музике слышится плачу,
Слышится плачу, а слезы грають,
І всі плачуть, а слезы грають,
І всі плачуть, а слезы грають,
Не плаче, а слезы грають,
І плачуть, а слезы грають,
Чужа ж душа, а слезы грають,
Що плачуть, а слезы грають,
Милу душу плачуть, а слезы грають,
Алмаша плачуть, а слезы грають,
Моя душа плачуть, а слезы грають,
І плачуть, а слезы грають,
І не плачуть, а слезы грають,
Так ополінають, а слезы грають,
І плачуть, а слезы грають,
Бо ви мене а слезы грають,
Ваша ж душа, а слезы грають,
Поліні річки, а слезы грають,
Ви такжесь камиє пологі,
Посеред плачу і роздани,
О жито, бога донає,
25 Моє майже та убого,
Те серце правдиве камиє,
Тепер ітє а слезы грають,
Без плачу а слезы грають,
Дивляється, а слезы грають

На ба́тька бісового тра́чу¹⁾
І дні²⁾ і пе́ра і папі́р,
А іноді́ то ще й заплáчу.
Таки́ аж на́дто!³⁾ Не на мир
5 І на діла⁴⁾ його́ диві́вшись,
А так, мов⁵⁾ іноді́ упі́ввшись
Діду́сь сиве́сенький рида́.
Йому́, як ба́чте, на сі́м сві́ті
Нема́ до ко́го прихилі́тись,
10 Що він серде́шний сирота́.⁶⁾

Написано в Оренбурзі 1856 р. Друк. льв. вид. II, ст. 226.

1) В обох автогр. М. і Б. стоїть: На бісового я трачу, та те „я“ зайве і неє розмір. 2) М. Часи. 3) М. Та таки й добре, Ж. та так таки й добре. 4) М. гріхи. 5) Коп. Морд. як. 6) В дав. вид. лиги один рядок: Того́, бачте, що сирота.

Що нас і долю проганяю
І плачу тяжко, і як ви
Думі убогої-дуріжесь,
Своїй грішної душі.

Написано в Оренбурзі 1850 р. Друк. у Моск. кн. пал. II, 254—7.

- І досі снить ся : під горюю
Між вѣрбами та над водою
Біленька хаточка ; сидить
Неначе й досі сивий дід
5 Коло хатиночки і бавить
Хорошее та кучеряве
Своє маленькеє внуча.
І досі снить ся : вийшла з хати
Веселая сміючись маї,
10 Пілує діда і дитя,
Аж трічі весело ділує,
Прийма на рuki і годує,
І спать несє. А дід сидить
І усміхаєть ся, і стіха
15 Промовить нішком : „Де-ж те ліхо ?
Печалі тії, ворогї ?“
І ніщечком старій читає
Перехрестівшись „Отче-наш“.
Крізь вѣрби сонечко сіяє
20 І тихо гасне... День погас
І все почіло. Сивий в хату
І сам пішов опочивати.

Написано в Оренбурзі 1850 р. Друк. в Основі 1861, кн.
XI—XII, ст. 3—4.

*В. 27-е ст. дивити в основі II. 254-7. М. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

МОСКАЛЕВА КРИНИЦЯ.

(Друга редакція.)

(Я. Г. Кухаренкові на память 7 квітня 1857 р.)

Не на Україні, а далéко,
Аж за Уралом, над Елéком¹⁾
Недóбиток старій варна́к²⁾
Міні розка́зував отак
5 Про сю кри́ницю моска́леву;
А я суму́ючи списав,
(Та рифму ни́щечком дода́в,
Та невели́чку і дешéву
(Звичайне, кра́дене!) зобга́в
10 Тобі поéму на спомини,
Мій дру́же щі́рий, мій е́диний!

I.

Після вели́кої зими́
За Катері́ни за царі́ці
Моска́ль ту ви́копав кри́ницю;
15 А як він ви́копав, то ми
Оце й розка́жемо в приго́ді,
А ви запи́суйте. — не шко́дить
Таку́ю річ і запи́сать,
Бо се не ка́зка, а бі́ліця
20 Абó бувальщина, сказа́ть.

1) Австро-над Елеком, Оси. За. До Елек додано (увагу: то-
гобічна невеличка річка уральська, вливаєть ся в Урал між Орен-
бургом і Уральськом. 2) Оси. Старий недобиток.

Отак пишiть: була криниця...
Нi, не криниця, а село.
Пишiть: Давно колiсь було
Межi садами при долини
25 Такi у нас на Украiнi
Було те божее село.
В селi тому вдова жила,
А у вдови дочка росла
I син семилiток.¹⁾
30 Дiобре мати дiток
Багату, хвалить Бога
В роскошах, а вдови²⁾
Вбогiй не до того,
Бо залили за шкуру сала,
35 Трiхи не пропала;
Думала iти в черницi,
Або вбитись, утопитись,³⁾
Так жаль маленких дiток стало.
(Звичайне, мати, що й казати!)
40 Та може ждав ся такi й зять,
Бо вже Катруся подростала
(Катрусею вдовiвна звалась).
Чи вже iй вiк продивувати,⁴⁾
Зносити брiвоньки нi-за-що?
45 Хибá за те, що сиротá?
А красотá-то, красотá,
Мий Бiже милий! А трудяще,
А чепурне та роботяще
Та тихе! Бач, i сиротá,
50 А всiм була на-вдивовiжу.
Бувало вигляне iз хiжi,
Як тая квіточка з росi,⁵⁾
Ввесь похолону, неживий
Стою бувало...
55 Анi кара, нi кайдани,¹⁾
Нi-же лiта, си́ну,

¹⁾ Осн. малолiток. ²⁾ Осн. а убогiй. ³⁾ Осн. Вдови. ⁴⁾ Так
кош. Морд. ⁵⁾ Осн. Чи вiк же iй, Кух. провiковати. ⁶⁾ Осн. трапи.
⁷⁾ Так в Кух., Осн. Анi кара, Нi муки, кайдани.

Тії сили не втомили;¹⁾
Отак і загину,
Так і згину, бо диві ся,
60 Смерті сподіваюсь,
А ридаю мов дитина,
Як я нагадаю
Катерину. Слухай, сину,
Мій друже єдиний,
65 Слухай добре та записуй,
Та на Україні,
Як Бог тебе допровадить,
То розкажі, сину,
Що ти бачив диявола
70 Своїми очима!...

II.

Так бачиш, дівонька ота
Росла собі. І роботящий
(Бо всюди сироти ледяцо)
У наймах віріс сирота,
75 Неначе батькова дитина.
Ото-ж той самий сиротина
У наймах сяк собі то так
Придбав сірома грошенят,
Одежу справив, жупаніну,
80 Та ні відсіль і ні відтіль
Купив садочок і хатину,
Подякував за хліб і сіль
І за науку добрим людам,
Та до вдовівни на-впростець
85 Шелесть за рушниками!
Не торгувались з старостами,
Як то бувá з багатирями,
Не торгувавсь і пан-отець
(На диво людам та на чудо!),.

¹⁾ Кух. убили.

90 За три ко́пи звінча́в у-бу́день
Без піхи, так, як довелось.
Оту́т-то, го́лубе мій сізій,
Оту́т-то й ли́хо почало́сь.

III.

Уже́ либо́нь після́ Покро́ви¹⁾
95 Верта́в ся з До́ну я, та зно́ву
(Бо я вже́ двічи́ посила́в
До дівчи́ни за рушника́ми)
Посла́ть і в-трете́ міркува́в,
Та з чумака́ми та з вола́ми
100 Як-раз в неді́лю на весі́лля
До удові́вни причвала́в.
Пропало́! Все добро́ пропало́,
Ані щетинки́ не оста́лось!...
Пропав і я, та не в шинку́,
105 А на „кобі́лі.“ На віку́
Всі́ лю́ди ба́чать ли́хо, сіну,²⁾
Але тако́го, мій е́диний,
Тако́го лю́того ніхто́,
Ніхто́ і з-да́лека не ба́чив,
110 Як я лука́вий...
А тим ча́сом
Просо́хли о́чі у вдові́:
Нена́че в Бо́га за двері́ма
То в зя́тя, то в сі́на
Стара́ собі́ спочива́є,
115 А на Катері́ну,
Як на кві́точку в садо́чку³⁾
Ті́лько погляда́в.
А я в шинку́ з п'яні́цями
Ду́шу пропива́ю.
120 Та й про́пив, запро́дав ду́шу,
І ду́шу і ті́ло;

¹⁾ Осн. Покрова, так і Ром. ²⁾ Кух. Я таки бачивсь, авт. Б. :
Таки я бачивсь з лихом. ³⁾ Осн. На своє дитя єдине.

Тїло катові, а дүшу...
О Бóже мій мїлий!
Хотїло ся б жить на свїті,
125 Та ба, трéба вчїтись,
Ще з-мáлечку трéба вчїтись,
Як на свїті жити,
А то бїтимуть, та й дүже!...
Не знаю, мій дрүже,
130 Чи сатанá лихо коїв,
Чи я занедүжав,
Чи то менé злáя дóля
Привелá до тóго, —
Незабáром сто лїт минé,
135 А я, ей же Бóгу,
Такї й дóсї ще не знаю,
Не знаю нїчóго.
Знаю тїлько, що тверезий
(Бо вже анї вїна,
140 Нї медї, нї оковїта
Не пилї ся, сїну!).
Отакé-тó! З журбї бáтько,
З журбї вмéрла мáти,¹⁾
Чужї люди поховáли,
145 А я мов проклятий,
Мов Іуда одрїнутий
І лóдьми і Бóгом,
Тиняю ся, ховаю ся.
І дїйшлó до тóго,
150 Що я в-ночі підкрáвши ся
Максїмову хáту
(Бо йогó Максїмом звáли,
Вдовїного зятя)
Запалїв. Згорїла хáта,
155 А душá проклята
Не згорїла, мoя дүша,
Мій дрүже, мій брáте.
Не згорїла, а остáлась,

¹⁾ Осн. Оттаке то сподїялось! Вмер батько і мати.

Тліє й досі тліє.
160 І коли вона зотліє,
Коли одпочіне,
Святий знає...

IV.

З переляку
Вмерла Катеріна,
А Максїм на пожарїще
165 Та на попелїще
Подивїв ся — нема радї!
Тїлько вітер свїще
У дїмарї та в коминї...
Що на свїті дїять?
170 І що тепер йому почати?
Подумавши перехрестївсь
Та й знов пішов у наймитї
Голодні злидні годувати.
Вдова осталась не самá,
175 А з сином парубком; женити
Його збиралась в-осенї,
Аж гульк! Од матушки-царїці,
Такї із самої столицї
Прийшов указ — лобї голить.
180 Се в перший раз такий указ
Прийшов з Москóвщини до нас,
Бо на Вкраїні в нас бувало
У козаки охóчі йшли,
А в пікінери вербували,
185 Та теж охóчих. На селї
Зібрала ся громада радить,
Кого голить у москалї.
Порáдили громадою,
Та скýрвого сїна¹⁾

¹⁾ Осн., Кож., льв. і прась. сей рядок час. Ром. сучого.

- 190 Вдовіченка ледащю
Забіли в скрипцю
Та й повезли до прийому.
Он-якє творить ся
На сїм світі, якá правда
195 У людий, мій сїну!...¹⁾
Такá й досї, я думаю,
В нас на Україні,
Та другóї і не бóде
В невольниках-людях.

V.

- 200 „Нї вже“, каже, „дóбрї люди,
Не так вонó бóде,
Отáк хибá!“ — Максим каже,
„Які з мене люди
У наймитáх! Іду́ служіть.“²⁾
205 Нехáй, — каже, — вдóвин син
Та не стáне під аршин,
А я стáну.“

- Із прийому
Верну́в ся до дóму
До мáтері вдовіченко,
210 А Максим з прийому
Пішов собі у москалі,
Помолівшись Бóгу.
Минї полéгшало, а з чо́го,
З чо́го полéгшало минї?
215 З то́го, що вóрога не стáло...
Якóго ж вóрога, мій Бóже!

---

1) Кух. має зам. останїх 5 рядків ось який варіант:
Темнеє, мій сину,
Аж страх темнеє творилось
В нас на Вкраїні.

2) Кух. Піду, каже.

Моя пекельная душа
Кого бояла ся? Максима?
Ні, не Максима, а когось,
220 Когось бояла ся проклята.
Люціперові служила,
Та його й страшилась!

VI.

Через год ото й велика
Зіма наступила,
225 До Зеленої неділі
В байраках білили
Сніги білі. Годі-ж ото
І Очаков брали
Москалі і Запорожжя
230 Перше зруйнували.
Розбрело ся товариство!...
А що то за люди
Булі тії Запорожці!
Не було й не буде
235 Таких людей!

Під Очаков
Погнали й Максима,
180 Там-то його скалічено
Та на Україну
Повернено з одставкою.
240 Бачиш, праву ногу
Чи то ліву підстрелено.
Міні не до того
Було тоді! Знову люта
Гадина впила ся
245 В саме серце, кругом його
Тричі повилá ся,
Як той Ирод. Що тут робить?
Не дам собі ради,
А Максимові кривому
250 Нічого не вадить.

- Шкандибіає на милиці
І гадки не має,
А в неділеньку святую
Мундір надіває,
255 І медаль і хрест причепить,
І заплетє косу
Та ще й борошном посіпле.
Я не знаю й досі,
На-що воно москалі ті
230 Коси заплітали,
Мов дівчата, та святєє
Борошно псували?
На іграшку, я думаю,
Так собі, аби-то...
235 Отó-ж було мов генерал
Максім сановіто
Прибереть ся у неділю
Та й пошкандибіає
У храм божий; на криласі
240 Стане та й співає
З дяком таки, а то вільме
Та ще й прочитає
Апостола серед церкви
(Вівчив ся читати
245 У москалях). Непевний був
Максім отой, брате,
Та трудящий, роботящий,
Та тихий до того,
Та ласкавий. Було тобі
250 Ні-же а-нікого
Не зачепить ні-же ділом,
Ні-же яким словом.
„І талан і безталання,
Все“, каже, „од Бога,
255 Вседержителя святого,
А більш ні од кого.“
Преблагий був муж на світі
Максім отой, сину;

А я, а я — не вимовлю,
260 Моя ти дитино!
Я... вбив його!... Поstrивай лиш,
Трощи одпочину,
Та тоді вже...

VII.

Так ти кажеш,

Що бачив криницю
265 Москалеву? що ще й досі
Беруть з неї воду?
І хрест, кажеш, коло шляху,
І досі Господній
Стоїть собі на роздóллі...
270 А не розказали
Тобі люди там нічого?
Вже повимірали
Тії люди, мої свідки,
Праведнії люди,
275 А я й досі караю ся
І каратись буду
Й на тім світі...

Ось послухай!

Доводить до чо́го
Сатана́ той ду́шу на́шу:
280 Як не схаменеть ся
Та до Бо́га не вернеть ся,
То так і ввіпьеть ся
Па́зурами в са́ме се́рце.
Ось слухай же, си́ну,
285 Про Макси́ма пра́ведного!
Було не спочине
Ніколи він, а в неділю,
Або́ в яке свято,
Бере́ святій псалти́р в ру́ки
290 Та́й іде́ читати

- У садóчок (у садóчку
Та у холодóчку
Катеріну поховали).
Отó-ж у садóчку
295 За упоко́й душі її
Псалтір прочитає,
Пóтім собі тихесенько,
Ті́хо заспіває
„Со святи́ми“, та й запла́че,
300 А пóтім помья́не
О здра́вїї те́щу з сі́ном,
І весéлий ста́не.
„Все од Бо́га“, ска́же собі, —
„Тре́ба вік дожи́ти!“
305 Отакий-то му́ж пра́ведний
Був він на сі́м світі.
А у бóдень, то він тобі
Не посі́дить в ха́ті,
Все нішпорить по надві́рью.
310 „Тре́ба работáти!“ —
Було́ ска́же по-москóвськи, —
„А то ле́жа в ха́ті
Ще опúхнеш.“ Та взяв я́кось
Зáступ і лопáту,
315 Та й пішо́в собі у по́ле
Крини́цю копа́ти.
„Неха́й,“ — ка́же — „коли́сь лю́ди
Бúдуть во́ду пи́ти,
Та за мою́ грішну́ ду́шу
320 Го́спода моли́ти.“
Війшов в по́ле геть од шля́ху,
У ба́лку спусти́в ся,
Та й вико́пав при доли́ні
Глибо́ку крини́цю.
325 (Не сам оди́н, толоко́ю
Йому́ помага́ти
Йі до́бри лю́ди приходи́ли
Крини́цю копа́ти).
І ви́ложив ця́мри́ною,

- 330 І над шляхом в полі
Височénний хрест поставив,
300 Зо всьогó роздóлля
Ширóкого було відно.
Се, бáчиш, для то́го,
335 Щоб знать було, що крини́ця
Єсть ко́ло до́роги,
Щоб заходи́ли з крини́ці
Люди во́ду пи́ти,
Та за то́го, що ви́копав,
340 Бо́гу помолі́тись.

VIII.

- А тепе́р уже́ — он ба́чиш,
Доходи́ть до чо́го?
Що я стра́тити наміряю́сь
Максі́ма свято́го...
345 Отаке́-то ! А за-ві-що ?
За те, за що Ка́їн
Уби́в бра́та пра́ведного
У сві́тлому ра́ю.
Чи то було́ у неді́лю,
350 Чи в яке́е свя́то —
Слу́хай, си́ну, як на́вчає
Сатана́ прокля́тий!
„Ходи́м, — кажу́ — Ула́сович
На твою́ крини́цю
355 Подиви́тись!“ — „До́бре,“ — ка́же,
„Ходи́мо на́питись
Води́ з не́ї пого́жої.“
Та й пішли́ обо́е,
І віде́рце і віже́чки
360 Понесли́ з собо́ю.
От приходи́м до крини́ці,
Я перш подиви́в ся,

Чи глибока. „Власовичу!“
Кажу, — „потруди ся
365 Води достать, я не вмю.“
Він і нахилив ся
Опускаючи відерце,
А я... я за ноги
Вхопив його та й укинув
370 Максима святого
У криницю...

Такє-то
Сотворів я, сину!
Такого ще не творилось
В нас на Україні,
375 Та й ніколи не створить ся
На всім світі, брате!
Всюди люди, а я один
Діявол проклятий!...

IX.

Через тиждень вже витягли
380 Максима з криниці,
Та у бálці й поховали;
Чималу каплицю
Поставили громадою,
А його криницю
385 Москалевою назвали...

От тобі й билиця
Про ту криницю москалеву,
Нелюдська билиця!
А я пішов у гайдамаки
390 Та на Сибірі опинивсь
(Бо тут Сибірь була колісь),
І пропадаю мов собака,
Мов той Іуда... Помолісь

За мене Бóгу, мій ти сїну,
395 На тій преслávній Україні,
На тій веселїї сторонї,
Чи не полéгшає мїні?...

Написано в Новопетровськїм форті 16. V. 1857 р. Друк.
Основа 1861, кн. II, стор. 1—12.

НЕОФІТИ.

(М. С. Щепкину на память 24. XII. 1857).

Сіа глаголетъ Господь : сотворите
сѣдѣ и сохраните правдѣ, приближи ко са
спасеніе мое прійти и милость моя от-
крытса.

(Исаія, глава V. ст. 2).

Возлюбленнику муз і грацій!

Ждучи тебе я тихо плачу

І думу скорбную мою

Твоій душі передаю.

5 Привітай же, благодүшне,

Мою сиротину,

Наш великий чудотворче,

Мій друже єдиний!

Привітаєш — убόгая,

10 Сірая з тобою

Перепливе вона Лету,

І огнем-сльозю

Упаде колісь на землю,

І притчею стане

15 Розпинателям народнім,

Грядущим тиранам.

Пролог.

Давно вже я сижу в неволі,

Неначе злодій в-заперті,

На шлях дивлю ся та на поле,

20 Та на ворону на хресті

На кладовищі, більш нічого
З тюрмі не видно; слава Бóгу
Й за те, що¹⁾ ба́чу, ще живу́ть,
І Бóгу мо́лять ся і му́рть
25 Хре́щені лю́ди.

Хрест висóкий
На кладовищі,²⁾ трóхи з-бóку,
Златомальований стоїть.
(Не вбóгий ма́буть хтось лежїть.)³⁾
І намальовано: розп'ятий
30 За нас Син бóжий на хрестї.
Спасїбі сїротам багáтим,
Що хрест поста́вили. А я —⁴⁾
Така́я доленька мо́я! —
Сижу́ собі та все дивлю́ ся
35 На хрест висóкий із тюрмі.
Дивлю́сь, дивлю́ ся, помолю́ ся,
І го́ре, го́ренько мо́є,
Мов нагодóвана дитїна
Затїхне трóхи, і тюрма́
40 Ненáче шїршає; співає
І пла́че сє́рце, оживає,
І в Те́бе, Бóже, і в святи́х
Та пра́ведних Твої́х питає:
„Що він зроби́в їм, той святий,
45 Той Назорей, той Син є́диний
Бóгом ізбра́нної Марїї, —
Що він зроби́в їм? І за-що
Його́ свято́го мордува́ли,⁵⁾
Во́зи кувáли,
50 І главу́ його́ честну́ю⁶⁾
Терно́м увінча́ли,
І вївели з злодіями
На Голго́фу-го́ру,
І повісили⁷⁾ між ними?

1) Веч. хоч. 2) Веч. гробовищі. 3) Веч. Мабу́ть не вбóгий
хтось лежїть. 4) Веч. І я. 5) Веч. За що́ його́ мордували. 6) Веч.
І святу́ю главу́ його́. 7) Веч. повішали.

- 55 За-що? — Не говорить
Ні сам сінцій¹⁾ Верхотворець,
Ні його святії
Помошники, поборники,
120 Кастрати німії.
- 60 „Чи не за те, що й ми тепер
(Сам себе питаю)
Отакими злодіями
Тюрми начиняєм,
125 Як і Син ції Марії?²⁾
- 65 Ми не розпинаєм,
Як ті люті фарисеї,
На хресті живого
Праведного чоловіка;
130 Ми молимось Богу,
- 70 І на храмах його честний
Хрест златокований
Поставили, та й молимось.
Та бьемó поклони.
135 А то були фараони,
- 75 Кесарі, то погань,
Погань лютая, без Бога,
Сказано — дракони!
А Назорей милосердий
140 Назвав їх братами —
- 80 За те й повісили його,
Неначе злодія...

Не знаю,

Для чо́го справді ми читаєм
Святую заповідь його,
Честную кров його пьемó,

85 Мов у шинкарки меду чарку...

О суслові! На жидях?...³⁾

Не на жидях, на нас лукавих,

На дітях наших препоганих,

Святая кров його!... Каті!

¹⁾ Прась. святий. ²⁾ Льв. син отгой, Веч. отсій.

90 Собаки без очій, скажені,
Ви і не бачите. Земні¹⁾
Бьєтє поклони, за хресті
Ховаєтєсь од сатані,
І прбсите стіха
95 Супостатам христіянам
То чумі, то ліха,
То всякого безголовья,
А все по закону...
А бодай вас!

Та цур же вам,
100 Нбвим фараонам
І кесарям людодам!

Перелечу во время оно,²⁾
Як той мерзений Рим з Нероном
В паскудних оргіях канав,
105 А нбвий день із тьми недолі³⁾
На Колізей і Капітолій
Ужє світив, ужє сїяв.⁴⁾
Ужє огненні язики
Із краю в край, по всій землі
110 Святее слово пронесли, —
І нікли гбрдїї владики
Перед святим його хрестом.
Перенесїсь во время оно,
Душе моя, і стоном-дзвоном
115 І трубним гласом возгремі
Із мурів темної тюрмі!

---

¹⁾ Веч. до землі. ²⁾ Прась. Перелечу в літа, У те незлірпо
время оно. ³⁾ Прась. юдолі. ⁴⁾ У прась. вил. ось який варіант:

Так думаю во время оно
Перелетїть і стоном-дзвоном
І трубним гласом розказать,
Як Бог поможе, про свягую
Про тую матірь молодую
І христїянку, про царя
Чи теє, кесари.

- Благословенная в женах
Святая, праведная Мати
Святого Сіна на землі!
120 Не дай в певолі пропадати,
180 Летучі літа марно тратить!
Скорбящих радосте, пошли,
Пошли міні святее слово,
Святї правди голос новий,
125 І слово пламенем¹⁾ святим
190 І оживі і просвітї!
І розкажү я людам горе,
Як тая мати ріки, море²⁾
Сльози кровавої лила,
130 Так як і Ти, і прийняла
В живу ю дүшу світ незрїмий
Твойого розпятого Сіна.
Ти, мати Бґга³⁾ на землі,
Ти сльози матерї⁴⁾ до краю,⁵⁾
135 До каплі вїлила. Ридаю,
Молю ридаючи: пошли,
Подай душі убогїй сілу,
Щоб огненно заговорїла,
Щоб слово пламенем взялось,⁶⁾
140 Щоб людам серце розтопило
І по Україні понеслось,
І на Україні святїлось⁷⁾
Те слово, божее каділо,
Кадїло істини! Амінь.

I.

- 145 Не в нашім краї Бґгу мїлїм,
Не за гетьманів і царів,

¹⁾ У лѣв. слово розумом; у прась. голос, у австр. Б. голос-пламенем; беремо текст Вечерниць. ²⁾ Веч. Старої матери, що море-Сльози святої пролила. ³⁾ В автор. Б. з разу: матір правди, потім перечеркнено. ⁴⁾ Веч. матерні. ⁵⁾ Веч. і з серця. ⁶⁾ Б. з разу: пламенем святим. ⁷⁾ Осн. і Кож. на Україну понеслось.

А в римській ідолській землі
Се беззаконіє творилось
Ли́бонь за Декія царя,
150 Чи за Нерона сподаря, —
Сказать за-певне не зумію.
Нехай за Нерона!

Росії
Тоді й на світі не було,
Як у Італії росло
155 Малé дівчá і красото́ю,
Свято́ю, чісто́ю красо́ю
Як тая лілія цвіло́.
Дивила ся на неї́ ма́ти
І молоділа, і дівчати
160 Лю́дий шукала, і найшла;
Та помолівшись Гімене́ю
В своїм веселім гінеке́ю,
В чужий веселій одвела́.
Незабаром зробілась ма́ти
165 Із добро́го того́ дівчати:
Дитину-сіна привела́.
Молила ся своїм пената́м
І в Капітолій принесла́
Нема́лі жéртви!... І благála
170 Капітолійський той сінкліт,
Щоб первенця її вітали
Святії ідоли. Горить
І день і ніч перéд пената́м
Святий о́гонь. Радіе́ ма́ти.
175 В Алкіда син її росте́.
Росте́, лиця́ють ся гетери́,
І перéд о́бразом Венери́
Горить каділо́ золотé.⁵⁾

II.

Тоді вже сходила зоря
180 Над Вифле́мом, правди сло́во,

¹⁾ Прась. Лампади світять Б. теплять, Осн. лампаду світять.

- Святої правди і любови
Зоря всесвітняя зійшла,
І мир і радість принесла
На землю лю́дям. Фарисеї
185 І вся мерзєнна Іудея
Заворушилась, заревла,
Ненáче гáдина в болóтї,
І Сїна бóжїя во плóтї
На тїй Голгóфі розпяла
190 Межї злодіями. І спáли
Упівшись крóвію катї,
Твоєю крóвію. А Ти
Возстáв от грóба! Сло́во встáло,
І сло́во правди понесли¹⁾
195 По всїй нево́льничїй землі
Твої апóстоли святїї.
- Ш.
- Тодї ж отó її Алкїд,
Та ще гетєри молодїї,
Та козлонóгий п'яний дїд
200 Над сáмим Аппієвим шляхом
У гáї гáрно роздяглись,
Вина́ святóго напилїсь,²⁾
Та й поклоня́ли ся Прїáпу.
Аж гульк, іде́ святїй Петро́,
205 Та йдучи в Рим благовістити,
Зайшов у гáї водї напїтись
І³⁾ одпочїти. — „Блáго вам!“
Сказáв апóстол утомлєнний,
І óргїю благословїв.⁴⁾
210 І тихим, дóбрим. крóтким слóвом⁵⁾

¹⁾ Б. з разу: рознеслось. ²⁾ Так Веч., прась. І ще гарнїше, Б. та ще гарнїше. ³⁾ Веч. Та. ⁴⁾ Веч. І взором óргїю змїрив (галицька фабрика, з кепським акцентом змїрїв). ⁵⁾ Веч. дóбрим, крóтким, тихим.

Благовістив їм слово нове:
Любов і правду¹⁾ і добро,
Добро найкращеє на світі,
То братолюбіє. І ситий²⁾
215 І козлоногий сівий Фавн³⁾,
І син Алкід⁴⁾ твій і гетери,
Всі, всі⁵⁾ упали до землі
Перед Петром, і повелі
До себе в терми на вечерю
220 Того апостола...

IV.

І в термах бргія. Горять
Чертюги пурпуром і златом,
І курять амфори,⁶⁾ дівчата
Трохи не голі і хлопьята⁷⁾
225 Перед Кипрідю стоять
І гимн співають. Уготован⁸⁾
Веселий пир, і полягли
На ложах гості. Рєгіт, гомін!...
Гетери гостя привелі
230 Сивобородого... І слово
Із уст апостола святого
Єлеєм, медом потекло.
І стіхла бргія. А жриця
Кипріді, бргії цариця
235 Поникла радісним чолом
Перед апостолом. І встала,
І всі за нею повставали,
І за апостолом пішли
У катакомби, за собою
240 І причет весь свій повелі

¹⁾ Прась. і Веч. і кротость. ²⁾ Веч., прась. і лъв. вид. і діти.
³⁾ Веч. І паний й голій Фавн отой. ⁴⁾ Черн. добрий. ⁵⁾ Черн. Усі.
⁶⁾ Веч. Курять ся. ⁷⁾ Прась. не в ряд. ⁸⁾ Так в Черн., у Веч.
Співають гимн. Приуготован, лъв. приготован. ⁹⁾ Прась. Єлеєм слоно.
Черн. Єлеєм, медом, Веч. і лъв. драгим.

І всіх гостей. І син твій, мати,¹⁾
Твій син Алкід пішов за ними
І за апостолом святым,²⁾
Святим учителем своїм.³⁾

- 245 А ти весела вийшла з хати
На шлях із гаю виглядати
Свого Алкіда... Ні, нема!
Уже й смеркає, вже й світає,
Твого єдиного немає.
- 250 Уже й не буде! Ти сама
Помолишся своїм пенатам,⁴⁾
Самá вечерять⁵⁾ сядеш в хаті, —
Ні, не вечерять, а ридать,
Себе і долю проклинають,⁶⁾
- 255 І сівить плачучи,⁷⁾ — і горе! —
Умреш-всі на самоті,
Мов прокажена.

V.

- На хресті
Стрімглав повісили святого
Того апостола Петра,
260 А неофітів⁸⁾ в Сиракузі,
В підземній страшній ўзи
В кайданах⁹⁾ одвезлі. І син,
Твій син Алкід, твоє дитина,¹⁰⁾
Твоє єдина родина,
265 Любів єдина твоє¹¹⁾
Гніє¹²⁾ в неволі у кайданах.

¹⁾ Так в Черн. у Веч. У катакомбі і єдиний. ²⁾ Черн. Пішов за ними за святым. ³⁾ Веч. За тим. Прась. сей ряд. вас. ⁴⁾ Б. і Льв. Помолишся. ⁵⁾ Веч. вечеряй. ⁶⁾ Льв. Ридать і долю, Черн. Ридать. ⁷⁾ Так Черн., Веч. кленучи. ⁸⁾ Прась. А перков всю. ⁹⁾ Черн. в галерах, Веч. на барках. ¹⁰⁾ Черн. і прась. Твоє єдина дитина, Веч. кохана. ¹¹⁾ Веч. Твоє любів, твоє єдина Утіха, радість на землі. ¹²⁾ Веч. і Льв. Гине.

- А ти прескóрбная не зна́вш,
Де він конáв, пропадáв,
Гдéш шукáть його́ в Сібі́р,
270 Чи тée... в Скіфію.¹⁾ І ти...
І чи одна́ ти? Бóжа ма́ти,
І заступі́ вас і укрий!
Нема́ сі́мьї, нема́в хáти,
Нема́в брáта ні сестри́,
275 Щоб не запла́кані ході́ли,
Не катувáли ся в тюрмі́,
Абó в далéкій сторoні́,
В бритáнських, гáльських легіoнах
Не муштрувáлись... О Нерóне,
280 Нерóне лю́тий, бóжий суд
Правді́вий, на́глий се́ред шля́ху
Тебе́ осудить... Припливúть
І прилетя́ть зо всьoго́ сві́та
Святі́ мýченики, ді́ти
285 Святóї во́лі, круг одра́,
Круг смéртного твогó предста́нуть²⁾
В кайдáнах, і тебе́ прося́ть:
Вони́ — браті́ і христія́ни,
А ти — соба́ка, людої́д,
290 Деспóт скаже́ний!...

VI.

- Аж ки́пить
Нево́льника³⁾ у Сираку́зах
В льо́хах і тюрма́х,⁴⁾ а Меду́за
В шинку́ з старця́ми п'я́на спить;
От-о́т проки́неть ся і по́том
295 І кро́вью ва́пою, деспóти,
Похмі́лля спра́вить.

¹⁾ Веч. Чи то у. ²⁾ Веч. і льв. постануть, прась. повстануть.
В Веч. після „постануть“ додано слова: „страшні́ муки“ і ними
кінчить ся сей розді́л. ³⁾ Веч. ки́пять нево́льники. ⁴⁾ Черн. Все
христія́не, Веч. В підземних му́рах.

Скрізь шукала
Дитину ма́ти, не найшла,
І в Сираку́зи поплила,
Та там уже́ його́ в кайданах
300 Найшла́ серде́шня в тюрмі.
Не допустили її подивітись!
І му́сіла вона́ сидіти
Коло́ остро́га,¹⁾ ждять і ждять,
Як Бо́га з не́ба вигляда́ть
305 Свойо́го²⁾ си́на, аж поки́-то
Його́ в кайданах пожену́ть
Бульва́р месті.³⁾

А в Рі́мі свя́то,
Вели́ке свя́то! Тиск наро́ду,
Зо всьо́го ца́рства воєво́ди,
310 Преторі́ани і сенат,
Жерці́ і лі́ктори сто́ять
Круг Капіто́лія і х́ром
Співajúть гимн і кúрять дим
З кади́л і а́мфор. І з собо́ром⁴⁾
315 Іде́ сам ке́сарь; пе́ред ним
Із брónзи литую́ стату́ю⁵⁾
Само́го⁶⁾ ке́саря несу́ть.

VII.

Непе́вне⁷⁾ відумали́ свя́то
Патрі́ції-арісто́крати
320 І му́дрий ке́сарів сенат;
Вони́, бач, ке́саря хвали́ли
На всі лади́, що аж ості́ло
Самі́м їм дурня́ вихваля́ть;⁸⁾

¹⁾ Черн. тюрми. ²⁾ Черн. Так того. ³⁾ Черн. і Веч. Мести
бульвар. ⁴⁾ Веч. А в Капітолій із собором, Черн. І в Капітолію.
⁵⁾ Черн. лютото Нерона. ⁶⁾ Черн. Нерона. ⁷⁾ Веч. Напевне. ⁸⁾ Льв.
Його самим їм, прась. і автогр. Самим їм дурня.

- То заразóm щоб доканать,¹⁾
325 Воні на радї й присудїли,
Щоб прóсто кесаря назв́ать
Самім Юпі́тером та й гóдї.
І напис́али воєвóдам
По всьóму царству: так і так,
330 Що кесарь бог, ще б́ільш од бóга,²⁾
І ма́йстрові далі³⁾ ков́ать
Із брónзи кесаря; до тóго,
(Так, нóга-бéне, дода́ли),
Що брónзовий той кесарь б́уде⁴⁾
335 І м́илувать.⁵⁾ Сердéшні люди
Нен́аче в ірїї⁶⁾ потяглі
У Рим на прóщу. Припли́ла
Із Сиракúз і та⁷⁾ небóга,
Блаѓати кесаря і бóга.
340 І чи одна⁸⁾ вона́? Мій Бóже!
Прийшлó їх т́исячі в слъоза́х,⁹⁾
Прийшлó з-далéка...

Гóре з ва́ми!

- Когó блаѓати ви прийшли́?
Кому́ ви слъóзи принесли́?
345 Кому́ ви принесли́ з слъоза́ми
Свою́ над́ю? Гóре з ва́ми,¹⁰⁾
Рабі незря́чїї!¹¹⁾ Когó,
Когó блаѓаете, блаѓїї,
Рабі незря́чїї, сліпїї?
• 350 Чи кат помі́лує когó?¹²⁾
Молі́тесь Бóгові однóму,
Молі́тесь прав́дї на землї,
А б́ільше на землї ні́кому

---

1) Прась. Та щоб вже разом, Б. то заразом, Веч. Та щоб вже разом доказать. 2) Автогр. Б. що б́ільш, Веч. що б́ільше Бога. 3) Прась. І сказано було. 4) Прась. Що м́илувать Юпі́тер буде. 5) Прась. Щоб всі молили ся. 6) Веч. вірні. 7) Веч. й моя. 8) Веч. Їх т́исячі в слъоза́х зібралось зо всього царства. 9) Веч. І кого. 10) Веч. О нерозумнїї. 11) Веч. і прась. Чпж камінь, лъв. Чи кат помилує. 12) Веч. Всі не молі́тесь.

Не поклоніться!¹⁾ Все брехня,
355 Поші й царі!...

VIII.

Перед Нероном,
Перед Юпітером новім
Молились вчора²⁾ сенатори
І всі патріції, і вчора³⁾
Лилá ся бóжа⁴⁾ благодáть:
360 Ко́му⁵⁾ чи чо́ном, чи гроші́ма,
Ко́му — а́ренду Палесті́ни,
Ба́йстря́там де-що,⁶⁾ а ко́му
Са́мі благово́лили да́ть
Сво́ю підло́жницю в супру́ги,
365 Хо́чá й підто́пану, нічо́го,
А́би з-під ке́саря! А в ко́го
Сестру́ благово́лили взя́ть
У сві́й гаре́м; і се нічо́го,
На те він бог, а ми під бо́га
370 Себе́ пові́нні підкладáть,
Не тільки́ се́стер...
Преторі́ане помо́лились,
Преторі́анам дав ука́з,
Що́б все, що́ хочуть, те й робі́ли,
375 А Ми поми́луємо вас.
І ви — плебе́ї-гречкосі́ї,
І ви мо́лили ся, та вас
Ніхто́ не мі́лує, не вмі́ють
Вас і поми́лува́ть гара́зд.

IX.

380 На трéтій день у́же пу́стїли
Мо́лити ся за христі́ян.

¹⁾ Веч. Всі не мо́літесь. ²⁾ Веч. ду́ки. ³⁾ Веч. учора. ⁴⁾ Веч. Опеж і леть ся. ⁵⁾ Льв. Коли. ⁶⁾ Прась. Поче́п.

І ти прихóдила, моли́лась,
І милосéрдий істукáн
Звелів везті із Сиракúзи
385 У Рим в кайдáнах христия́н.
І рада ти і весéла,¹⁾
Кумірові²⁾ зно́ву
Помоли́лась. А кумі́р той,³⁾
Юпі́тер той но́вий⁴⁾
390 Ось побáч, якéє свя́то
Бúде завда́вати
В Колізе́ї! А тим ча́сом
Іди зустрі́чати
Свогó сина, та не дúже
Радій лиц, небóго!
395 Ще не зна́єш ти новóго
Ласка́вого⁵⁾ бо́га!

X.

А по́ки-що з матеря́ми
Алки́дова⁶⁾ ма́ти
Пішла́ його́ зустрі́чати,⁷⁾
400 Святі́х приві́тати
На бе́резі. Пішла́-есі,⁸⁾
Тро́хи не співа́вш,⁹⁾
Та кéсаря-Юпі́тера
Хва́лиш, вихваля́єш:¹⁰⁾
405 „От Юпі́тер, так Юпі́тер!
Не жаль і назва́ти
Юпі́тером. А я дурна́
Ході́ла благáти
У Афíни Юпі́тера...
410 Дурна́, бі́льш нічо́го.“

---

1) Веч. весело 2) Прась. Бесареві. 3) Прась. А Юпітер.
4) Прась. Твій Юпітер новий. 5) Льв. і Веч. лукавого. 6) Прась.
І ти, моя. 7) Веч. Зострінути сина. 8) Веч. Пішла вона, прась.
І пішла ти. 9) Веч. співає. 10) Веч. Хвалить, вихваляє.

- І ніщечком помолілась
Кесареві-богу,
Та й пішла по-над болотом,
На Тибр поглядає.
415 А по Тибру із-за гаю
Байдак випливає,
Чи галера. На галері
Везуть твого сина
З неофітами в кайданах,
420 А твоя дитина
Ще й до щогли прикована —
Не неофіт новий,
А апостол великого¹⁾
Христового²⁾ слова...
425 Отакій-то він!³⁾ Чи чуєш?
У пúтах співає
Твій мученик:⁴⁾
„Псалом новий Господеві
І новую славу
430 Воспоєм честнім собóром,
Серцем нелукавим;
Во пеалтірі і тимпані
Воспоєм благая,
Яко Бог кара неправих,
435 Пра́вим помагає.
Преподобній во славі
І на тихих лóжах
Радують ся, славословлять,
Хвалять ім'я бóже.
440 І мечі в руках їх добрі,
Острі обоюду
На отмщєніє язикам
І в науку лю́дям.
Окують царей несітих
445 В залізній пúта,
І їх сла́вних окóвами
Ручніми окру́тять ;

¹⁾ Прась. Твій єдиний, а апостол. ²⁾ Прась. Великого. ³⁾ Прась. слова істини. ⁴⁾ Ром. без підєгави дод. Аллилуя.

І осудять неправедних¹⁾
Судом своїм правим,
450 І во віки стає слава,
Преподобним²⁾ слава!“

XI.

А ти на березі стояла
Неначе темная скала,
Не слухала і не ридала,³⁾
455 А Аллілґя подала
За матерями христіянам.
Мов дзвони загулі кайдани⁴⁾
На неофітах, а твій син,
Єдиний твій, апостол новий,
460 Перехрестившись возгласив:
„Моліться, братія, моліться
За ката лютого! Його⁵⁾
В своїх молитвах помяніте;
Перед гордінею ж його,
465 Браті мої, не поклоніться!⁶⁾
Молітва Бóгові! А він
Нехай лютє на землі,
Нехай пророків⁷⁾ повбиває,
Нехай усіх нас розпинає!⁸⁾
470 Ужє внучата зачались,
І віростуть вони колісь
Не мєстники внучата тії,
Христóві воїни святії.
І без огню і без ножá
475 Стратєги бóжії воспрянуть,
І тьми і тисячі погáних
Перед святими побіжать.
Моліться, братія!“

---

¹⁾ Прась. нечестивих, Веч. губителєй. ²⁾ Веч. Преподобних.
³⁾ Прась. Дивилась, слухала, ридала. ⁴⁾ Прась. Забрязкали тяжкі
окови. ⁵⁾ Копія Морд. За брата. ⁶⁾ Веч. не преклоніться. ⁷⁾ Б.
пророка. ⁸⁾ Прась. пожирає.

Молились,
Молили ся перед хрестом¹⁾
480 Закуті в пúтах неофіти,
Молились радісно. Хвалá,
Хвалá вам дúшпé молодїї,
Хвалá вам лицарі святїї,
Во віки, віки²⁾ похвалá!...

XII.

485 I в Рим галéра приплила.
Минає тїждень. Пьяний кесарь,³⁾
Постригши сам себе в Зевеса,
Завдав Зевесу юбілей.
Ликúе Рим. Перед куміра
490 Везуть возáми лáдан, мїрро,
Женуть гурта́ми⁴⁾ христїян
У Колїзей... Мов у різниці⁵⁾
Кров потекла.⁶⁾ Ликúе Рим...
I гладіатор і патріцій
495 Обїдва пьяні, кров і дим
Їх упоїв; руїну слави
Рим пропиває, трїзну править
По Сципіонах. Пий, лютуї,⁷⁾
Мерзений старче! Роскошуй
500 В своїх гарéмах! Из-за моря
Уже встає⁸⁾ святая зоря.
Не грóмом праведним, святїм
Тебе убьóть,⁹⁾ ножém тупїм
Тебе зарїжуть, мов собаку
505 Убьóть обúхом.

¹⁾ Б. Молили ся перед Христом, Веч. Упавши ниць. ²⁾ Веч. Во віки вічні. ³⁾ Прась. Минув і тиждень той. I кесарь, копія Ж. писарь, Веч. Минув і тиждень. ⁴⁾ Прась. Гуртами гонять ⁵⁾ Прась. різницю. ⁶⁾ Веч I кров тече. ⁷⁾ Б. Лютий, лютий, прась. Лютий, лютий. ⁸⁾ Б. Уже зійшла, Веч. Уже зійшла, без святая. ⁹⁾ Веч. побе.

XIII.

- Другий день
Ревé арéна. На арéні
Лідійський золотий пісок
Покрив ся пурпуром червоним,¹⁾
В болото²⁾ крові замісивсь;
510 А Сиракузьських Назорéв
Ще не було у Колізеї.
На третій день і їх в кайданах
Сторбжа з гóлими мечáми
Гуртóm в різницю привелá.
515 Арéна звірем заревлá...
А син твій гóрдо³⁾ на арéну
Псалóm співаючи ступів,
І п'яний кесарь мов скажений
Зареготáвсь. І леопáрд
520 Из льóху⁴⁾ вискочив на сцену,
Ступів, зирнуv — і полилáсь
Святáя кров, по Колізеї⁵⁾
Ревúчим грóмом пронеслáсь
І стíхла бúря...
Де-ж булá,
525 Де ти сховáлась? Чом на його,
На кесаря свогó святогó
Не кинулась? Бо стерегли,
Кругóm в три лáви остушили⁶⁾
Зевéса лiктори; за ним,
530 Твоім Юпітером⁷⁾ святiм
Залiзну браму зачинiли.
А ти остáла ся однá,⁸⁾
Однá однiсiнька на двóрі.
І що ти зможеш? „Гóре! гóре!
535 О гóре лóтеє моé!⁹⁾

¹⁾ Ром. червленим, без підстави. ²⁾ Прась, болоті. ³⁾ Прась. Апостол син твій. ⁴⁾ Прась. Из ями. ⁵⁾ Ром. Колізеї. ⁶⁾ Так в Б., Веч. обступила. ⁷⁾ Веч. За кесарем твоім. ⁸⁾ Веч. на дворі. ⁹⁾ Веч.: Сама, самісінька. О горе!
Ти закричала знявши руки
І збожеволівши від муки.

Моя ти доленько! Без його
Що я робитиму? До кого
Я прихилю ся? "... І небога
Кругом зирнула і о мур,
540 Об мур старою головою
Ударилась, і трупом пала
Під саму браму.¹⁾

XIV.

З позорища у-вечері
У терми сховав ся
545 Святий кесарь з лікторами.
Колізей остав ся
Без кесаря і без Римлян,
І ніби заплакав
Сполохнувшись, сумно-сумно
550 Над ним ворон крякав.
Одинокий, мов гора та²⁾
На полі чорніє³⁾
Колізей той серед Риму.⁴⁾
Тіхо, тіхо віє
555 Із-за Тібру, із Альбано⁵⁾
Вітер по-над Римом,
А над чорним Колізеєм,⁶⁾
Ніби із-за диму⁷⁾
Пливé⁸⁾ місяць круглолиций,
560 І мир перевозаний
Одпочив⁹⁾ на лоні ночі.
Тільки ми, Адаме,
Твої чада преступні,¹⁰⁾

---

¹⁾ Веч. і неживою під браму впала. ²⁾ Прась. і Веч. Серед Риму, Веч. Рима. ³⁾ Веч. Мов гора чорніє. ⁴⁾ Веч. і прась. Серед поля широкого. ⁵⁾ Се мабуть чиясь вставка, в автографах Шевченка сього рядка нема. Прась. Із Альбано із за гаю. ⁶⁾ Веч. А з за того-Колізея. ⁷⁾ Веч. Неначе. ⁸⁾ Веч. Сходить. ⁹⁾ Веч. Сповива. ¹⁰⁾ Веч. навісній.

- Не одпочива́єм
565 До са́мої домовіни
У прбспанім ра́ї,¹⁾
Гриземó ся мов соба́ки
За масла́к смердя́чий,
Та тебе́ ще зневажа́єм,
570 Праб́тче леда́чий!...²⁾
Та цур то́бі!

XV.

- Тро́хи одпочі́ла
Стара́ ма́ти недобі́та;
Живу́щую си́лу
575 Си́ла но́чі оживі́ла;
Вста́ла, поході́ла
Кóло за́мкнуто́ї бра́ми³⁾
Та щось шепотáла —
Чи не кéсаря свято́го
580 Нішкóм проклина́ла?
А мо́же й так... Тихéсенько
До бра́ми підкра́лась,
Послу́хала, усміхну́лась
І щось прошептáла,
585 Якéсь сло́во... І ніщечкóм
Кóло бра́ми сї́ла
Й зажури́лась. Незабáром
Бра́ма одчини́лась,⁴⁾

¹⁾ Веч. і прась. Ми не спочиваєм, льв. не одпочив ем (випало а.). ²⁾ Прась. раю. ³⁾ Веч., прась., льв. Та ще й Бога, Веч. Ледачі! ледачі! ⁴⁾ Прась. Кругом того Колізея. ⁵⁾ У Веч. до сих 8 рядків ось який варіант:

О півночі прокинулася
Нешаслива мати,
Підвела ся і здригнулася,
Стала щось шептати.
О півночі широкая
Брама одчинилась
і побоїще страшенне
Світом освітилось.

І на воза́х, на колесни́цях,
590 Із Колізе́я, із різни́ці
Святі́ вивезли тіла́,
І повезлі́ на Ти́бр, тіла́ми
Святи́х убі́тих годува́ли¹⁾
Для ца́рського та́кі стола́
595 У Ти́брі ри́бу.

Вста́ла ма́ти,
Круго́м огляну́лась, взяла́сь
За бі́ту го́лову рука́ми,
І ти́хо, мо́вчки за воза́ми
Ма́рюю чо́рною пішла́
600 На Ти́бр. А Ски́фи сїро́бкі,
Пого́ничі, ра́бів ра́бі,
Поду́мали: „Сестра́ Моро́ка²⁾
Із пе́кла вийшла́ провожа́ть
У пе́кло Ри́млян“. Поскида́ли
605 У во́ду тру́пи та й наза́д
З воза́ми Ски́фи поверта́ли.

А ти оста́ла ся одна́
На бе́резі, і ти диві́лась,³⁾
Як розстелі́ли ся, стелі́лись
610 Круги́ широкі́ї над ним,
Над си́ном пра́ведним твої́м...
Диві́лась, по́ки не оста́лось
Живо́го слі́ду на воді́,
І усмі́хну́ла ся тоді́
615 І тя́жко, стра́шно зарида́ла,⁵⁾
І помо́лілась в пе́рший раз
За нас Розп'я́тому.

І спас
Тебе́ розп'я́тий син Ма́рії,

---

¹⁾ Ром. годувати. ²⁾ На автографі до сего слова Шевченко дописав: Скифський Плутон. У Ром. змінено без підстави на скандинавський. ³⁾ Веч. і прась. На березі. Дивилась, льв. Одна на березі. Дивилась. ⁴⁾ Прась. і льв. І ти заплакала тоді, Ти страшно, тяжко заридала.

І ти слова його живї
620 В живу́ю ду́шу прийняла,
І на торжи́ща і в черто́ги
Живо́го істинно́го Бо́га
Ти сло́во пра́вди понесла́!

Написано в Нижнім-Новгороді 8. XII. 1857. Друк в Вечер-
нищях 1862, ч. 31—33, в Основі 1862, кн. IV, стор. 1—17.

ЮРОДИВИЙ.

- Во дні фельдфебеля-паря
Капрал Гаврілович Безрукий¹⁾
Та унтер п'яний Долгорукий²⁾
Україну правили. Добра
5 Такі чимало натворили,
Чимало люду оголили
Отсі сатрапи ундіра.
А надто стріжений Гаврілич
З своїм єфрейтором малим³⁾
10 Та жвавим, на-лихо лихим,
До того люд домуштрували,
Що сам фельдфебель дивувались
І марширівкою і всім,
І „благодієльні пребували
15 Всегда к єфрейторам своїм“.
А ми дивились і мовчали,
Та мовчки чухали чуби, —
Німії, подлії рабі,
Підніжки царські, лакєї
20 Капрала п'яного! Не вам,
Не вам в мережаній лівреї

---

¹⁾ Дмитро Гаврилович Бібіков, генерал-губернатор київський у роках 1835—56 ²⁾ Князь Долгорукий, шеф жандармів сучасний Бібікову. ³⁾ Губерніяльний секретар Пісарев, що немилосердно і безлично обдирав польських шляхтичів, див. спомини Бобровського.

Донóщики і фарисеї,
За правду пресвяту́ю стать
І за свобóду! Розпинáть,
25 А не любіть ви вчїлпсь брáта!
О рóде сўєтний, проклáтий,
Коли́ ти відохнеш? Коли́
Ми діждемо́ ся Вашингтóна
З новім і праведним закóном?
30 А діждемо́сь такі́ коли́сь!
Не сóтні вас, а мїліони
Поля́н, Дулєбів і Древля́н
Гаврі́лич гнув во врэ́мя óно;
А вас, мої́х святї́х Кия́н,
35 І ва́ших чепурні́х Кия́нок
Одда́в свої́м прафóсам п'я́ним
У найми́чкі сатра́п капра́л.
Вам і байдúже. А мїж ва́ми
Найшо́всь такі́ якийсь про́ява,
40 Якийсь дурний ори́гїнал,
Що в мо́рду зато́пив капра́ла
Та ще й у це́ркві, — і пропа́ло,
Як на соба́ці.)

Так то, так!
Найшо́всь такі́ оди́н коза́к
45 Із мїлі́она свинопáсів,
Що ца́рство все оголосї́в,
Сатра́па в мо́рду зато́пив.
А ви, юрóдиві, тим ча́сом,
Покї́ нездúжав капра́л,²⁾
50 Ви огласї́ли юродї́вим
Свято́го ли́царя! А бї́вий

---

¹⁾ По тих словах ішли три рядки:

Тойді, дурні, і вам було б
На його вийти з рогачами,
А ви злякали ся.
Та Шевч. перекреслив сі рядки. ²⁾ З разу було: сатрап, потім над
рядком дописано: капрал.

Фельдфебель ваш, Сардананал,
Послав на каторгу святого,
А до побитого старого
55 Сатрана „навсегда“ оставсь
Преблагосклонним.

Більш нічого

Не відкрито ся, і драму
Глухими, темними рядами
На смітник винесли, а я...
60 О зоре ясна моя,
Ведеш мене з тюрми, з неволі
Як раз на смітничок Миколі,
І світиш і горіш над ним
Огнем невидимим, святим,
65 Животворящим, а із гною
Встають стовпом передо мною
люго¹⁾ безбожній діла...
Безбожний царю, творче зла,
Правди гонителю жестокий!
70 Чого наковів на землі!
А ти, Всевидящее око,
Чи ти дивило ся з висoka,
Як сотнями в кайданах гнали
В Сибір невольників святих,
75 Як мордували, розпинали
І вішали? А ти не знало?
І ти дивило ся²⁾ на них
І не осліпло? Око, око!
Не дуже бачиш ти глибоко!
80 Ти спиш в киоті, а царі³⁾ —
Та цур їм, тим царям поганим!
Нехай верзуть ся їм кайдани,
А я поліну на Сибір
Аж за Байкал, загляну в гори,
85 В вертепи темнії і в нори

¹⁾ Перв. твої. ²⁾ З разу: Не глянуло. ³⁾ З разу: кати, пере-
креслено і написано: царі.

Без дна глибóкїї, і вас,
Спобóрники святóї во́лі
Із тьми, із смра́да і з невóлі
Царя́м і лю́дям на покáз
90 На сві́т вас ві́веду на да́лі
Рядáми до́вгими в кайдáнах...

Написано в Нижнім Новгороді 1857 р. Друк. у-перве в „Записках“ Наук. Тов. Шевченка.

І в життє, і надю мною
 З своєю божою красою
 Горня ти, зорецько моє,
 Вітати ти, мій херувім,
 Золотокрилий серафим,¹⁾
 Моє порадонько святан,
 Моє ти доле мотула,
 Не покидай мене ні вночі
 І в день і в вечері і в рані

Д О Л Я.

- Ти не лукавила зо мною;
 Ти другом, братом і сестрою
 Сірбімї стала. Ти взяла
 Менє малєнького за руку
 5 І в шкóлу хлопця одвела
 До п'яного дяка в науку.
 „Учі ся, сєрденько, колись
 З нас бóдуть лóди“ — ти сказала.
 А я й послóхав і учівсь,
 10 І вівчив ся. А ти збрехала!
 Які з нас лóди?... Та дарма!
 Ми не лукавили з тобóю,
 Ми прóсто йшли, у нас нема
 Зерна неправди за собóю...
- 15 Хóдїмо ж, дóленько моє,
 Мій друже вбóгий,¹⁾ нелукавий,
 Хóдїмо дáльше. Дáльше слава,
 А слава — заповідь моє.

Написано в Нижнім Новгороді 9. II. 1858 р. Друк. в Хаті стор. 89.

¹⁾ Хага: ширий.

М У З А.

- А¹⁾ ти, пречистая, святая,
Ти сестро Фэба молодая,
Мене ти в пелену взяла
І геть у поле однесла;
5 І на могилі серед поля
Як тую волю на роздóллі
Туманом сівим сповила,
І колихала і співала,²⁾
І чари діяла... І я,
10 О чарівниченько моя!
Мині ти всюди помагала,
Мене ти всюди доглядала
І всюди, зоренько моя,
Ти непорóчною сіяла.³⁾
15 В степу, безлюдному степу⁴⁾
В далекій небóлі
Ти сіяла,⁵⁾ пишала ся,
Як квіточка в полі.
Із казарми нечистої⁶⁾
20 Чистою, святою
Пташечкою вилетіла⁷⁾
І по-надо мною
Полинула, заспівала
Ти золотокрила,⁸⁾
25 Мов живу́щою водою
Душу окропила!

1) Днев. І. 2) Перв. провивала 3) Вставка з Дневника.
4) Дневн. В степу безлюднім в чужині. 5) Дневн. в кайданах.
6) Дневн. смердючої. 7) Дневн. Вилетіла як пташечка; лъв. видітала.
8) Дневн. сизокрила.

- І я живу́, і на́до мно́ю
З сво́єю б́жою крас́ою
Горі́ш ти, з́оренько мо́я.
30 Віта́єш ти, мій херу́вїм,
Золотокри́лий серафі́м,¹⁾
Мо́я порадо́нько свята́я,
Мо́я ти до́ле молодáя.
Не покида́й мене́! В-ночі
35 І в день і в ве́чері і ра́но
Віта́й зо мно́ю і учі́,
Учі́ нелóжними уста́ми
Сказа́ти²⁾ пра́вду! Помо́жї
Мо́літву дїяти до кра́ю;
40 А як умру́, мо́я свята́я,
Мо́я ти ма́мо, положи́
Свогó ти сїна в домовїну,
І хоч³⁾ е́ди́ную сльозїну
В оча́х безсме́ртних пока́жї!

Написано в Нижнім Новгороді 9. II. 1858. Друк. в Основі
1860, кн. V, ст. 24.

¹⁾ Вставка з Дневника. ²⁾ Дневн. Хвалити. ³⁾ Дневн. І хоть.

С Л А В А.

- А ти задріпанко, шинка́рко,
 Переку́пко п'яна,
 Де ти в ката забарілась
 З своїми луча́ми?
 5 У Верса́лі над злодієм
 Набо́р розпусти́ла?
 Чи з ким иншим мізка́єш ся
 З нудьги́ та з похмілля?
 Горнісь лише́нь ти до мене,¹⁾
 10 Та вітнемо з ліха,
 Гарне́сенько обійме́мось,
 Та лю́бо та тіхо
 Пожа́ртуєм, чмо́кнемо ся,
 Та й побере́мо ся,
 15 Моя́ кра́ле мальо́вана.
 Бо я такі й до́сі
 За тобо́ю чимчи́кую.²⁾
 Ти хоча́ й пишала́сь
 І з п'яними кеса́рями³⁾
 20 По шинка́х хиля́лась,⁴⁾
 А на́дто з тим Микбло́ю⁵⁾
 У Сева́стополі,
 Та міні́ про те байдуже!
 Міні́, моя́ дбле,

1) Дневн. Сідай лишень коло мене. 2) Дневн. Коло тебе
 мізкаю ся. 3) Дневн. королями. 4) Дневн. паталась. 5) Дневн.
 І курвила з Миколю.

25 Дай на себе надивітись,¹⁾
 Дай і пригорну́тись,
 Під крило́м твоїм любе́нько
 В холо́дку²⁾ засну́ти!

Написано в Нвжнім Новгороді 9. II. 1858 р Друк. Основа
 1862, кн. V, ст. 25.

Н О З

Написано в Нвжнім Новгороді 9. II. 1858 р Друк. Основа
 1862, кн. V, ст. 25.

¹⁾ Так Дневн., перше: подивитись. ²⁾ Дневн. З дороги, перекреслено: З похмілля, потім: на віки.

Лав на себе напавши,
Лав і пропавши,
Лав і пропавши,
Лав і пропавши,
Лав і пропавши!

Написано в Києві в листопаді 1888 р. Друк. Оскар
1888, № 7, с. 32.

С О Н.

(М. А. Марковичі).

- На панщині пшеницю жа́ла.
Втомі́ла ся, не спочива́ть
Пішла́ в сно́пі, пошкандибала
Іва́на си́на го́дува́ть.
- 5 Воно́ спові́теє крича́ло
У холодо́чку за сно́пом.
Розповила́, нагодува́ла,
Попе́стила, і пїби́ сном
Над си́ном си́дя задріма́ла.
- 10 І снить ся їй той син Іва́н
І уродли́вий і бага́тий,
Уже́ засва́таний,¹⁾ жона́тий,
На во́льній,²⁾ ба́чить ся, бо й сам
Уже́ не па́нський, а на во́лі;
- 15 І³⁾ на свої́м весе́лім полі́
У-двох собі́⁴⁾ пшени́цю жнуть,
А ді́точки обі́д несуть
Та йдучи́ колоскі́ збіра́ють;
Мов та́я до́ленька свята́я,
- 20 Мов анге́ляточки іду́ть.
І усміхну́ла ся небо́га.
Про́їнулася́ — нема́ нічо́го!...
На́ Іва́ся⁵⁾ гля́нула, взяла́
Його́ гарне́нько сповила́,

---

¹⁾ Три автографи: Не одинокий, а жонатий; останній автограф як у тексті. ²⁾ Льв. та вольний. ³⁾ В трьох ред. Та. ⁴⁾ Лист до Макс. свою таки, Веч. і льв. вид. Таки свою. ⁵⁾ В листі до Макс. На сина.

25 І кóцу дожинать пішла,
Поки не чути лановбого.¹⁾
Остатню мóже. Бог помóже,
То й сон твій справдить ся.

Написано в Петербурзі 13. VII. 1858 р. Друк. в „Русской
Бесѣдѣ“ 1859, кн. 3, потім в Основі 1862, кн. VII, і в Меї 1962,
ч. 43, стор. 360.

---

¹⁾ У лъв. вид. баламутно :
Тай щоб до ланового
Ще копу дожинать пішла.

То й сон твій сподівать ся
Остатня може. Болити може,
Поки не зрече зявораго?

Написано в Петербурзі 22. XI. 1858 р. Друк. у праськім
вид. II, ст. 210.

Я не нездужаю, нівроку,
 А щось такєє бачить око,¹⁾
 І сэрце жде чогось. Болить,
 Болить і плаче і не спить,²⁾
 5 Мов негодована дитина.
 Лихої, тяжкої годіни
 Мабуть ти ждеш? Добра не жди,
 Не жди сподіваної воли,
 8 Вона заснула, царь Микібла
 10 Її приспав. А щоб збудить
 Хиренну волю, треба міром,
 Громадою обух сталить,³⁾
 12 Та добре вигострить сокіру,
 14 Та й заходить ся вже будить.
 16 А то проспить собі небога
 До сүду божого страшного!
 А панство буде коликать,⁴⁾
 Храмї, палати мурувать,
 18 Любить царя свого дурного⁵⁾
 20 Та византїйство прославлять,
 Та й бильше, бачить ся, нічого!

Написано в Петербурзі 22. XI. 1858 р. Друк. у праськім
вид. II, ст. 210.

1) Льв. таке щось бачить. 2) Льв. :

І не спить, а сэрце беть ся
І болить мов негодована дитина.

3) Прась. спалить. 4) Льв. панувать. В Б. пьяного.

ПОДРАЖАНІЕ ХІ ПСАЛМУ.

Мій Бóже милий! Як то мало
 Святїх людїй на свїті стало!
 Одїн на дрúгого кують
 Кайдани в серці, а словами,
 5 Медоточївими устами
 Цїлюють ся і часу ждуть,
 Чи швидко брата в домовинї
 З гостей на цвїнтарь повезуть...
 А ти, о Гóсподи єдиний,
 10 Скуєш лукавії уста,
 Язык отой велеричивий,
 Мовлявший: „Ми не суета!
 І возвелїчимо на-дїво
 І рóзум наш і наш язык.
 15 Та й де той пан, що нам закаже
 І думать так і говорїть?“
 „Воскресну я!“ той пан вам скаже,
 „Воскресну нїнї ради їх,
 Людїй закованих моїх
 20 Уббгїх, нїщих... Возвелїчу
 Малїх отїх рабїв нїмїх!¹)
 Я на сторóжї коло їх
 Поста́влю сло́во.“

І понїче,
 Ненáче сто́птана травá,
 25 І думка вáша і словá.

---

¹) Льв. похилих

Ненáче срібло кúте, бiте
І семикрáти перелiте
Огнём в горнiлi, словесá
Твої, о Гóсподи такiї.
30 Розкiнь же їх, Твої святiї,
По всiй землi! І чудесáм
Твоїм увiрують на свiтi.
Твої малi убóгi дiти.

Написано в Петербурзі 15. II. 1859 р. Друк Основа 1861,
кн. X, ст. 1.

Тоді, як Господи святая
На землі правда прилетить
Хоч на годиночку спочить,
Незрячі прозрать, а кривий,¹⁾
30 Моє сарна з гаю помакають,
Ніким отвѣрають ся уста,
Прорвѣть ся слово як²⁾ вода,
І дебр-тиски

МАРКУ ВОВЧКУ.

На память 24 генваря 1859).

Недávно я по-за Уралом
Блукáв і Господа благáв,
Щоб нáша прáвда не пропáла,
Щоб нáше слóво не вмíрало.
5 І вíблагав! Госпóдь послáв
Тебé нам, крóткого прорóка
І обличíтеля жестóких
Людíй несíтих. Світе мій,
Моя ти зóренько святáя,
10 Моя ти сýло молодáя!
Світí на мене і огрíй,
І оживí моє побíте,
Убóге сёрце, неукрíте,
Голóднеє! І оживу,
15 І дýму¹⁾ вóльную на вóлю
Із домовíни воззову́,
І дýму вóльную — о дóле,
Прорóче наш, моя ти дóне
Твоєю дýму назову́!²⁾

Написано в Петербурзі 17. II. 1859 р. Друк. лѣв. вид. II,
стор. 215.

¹⁾ Ром. душу. ²⁾ Тут у автогр. були ще два рядки
А дні мої, моя ти доле,
Твоїми днями назову.
Та автор перекреслив їх.

Нехайче срібло куте, біте
 І семикрага перелите
 Огнем в горнійї, словеса
 Твої, о Господи такі!
 Розкажи же Іх, Твої святї
 По всїй землі! І чудеса
 Твоїм увірують на слїгї

ПОДРАЖАНІЄ ІСАІІ, ГЛАВА XXXV.

- Рáдуї ся, нїво неполітая!
 Рáдуї ся, зéмле не повїтая
 Квітча́стим зла́ком! Розпусті́сь,¹⁾
 Роже́вим крі́ном процві́тї!
 5 І процвіте́ш, позелені́єш,
 Мов Іорда́нові святїї
 Лугї́ зелєні, бере́гї.
 І честь Кармі́лова і сла́ва
 Лива́нова, а не лука́ва,
 10 Тебе́ укрі́є²⁾ доро́гїм
 Золототка́ним, хї́тро шї́тим,
 Добрóм та во́лею підбі́тим,
 Святї́м омо́фором³⁾ сво́їм.
 І лю́ди те́мнїї, незря́чі
 15 Дива́ Господні́ї побача́ть.
 І спочї́нуть⁴⁾ невóльничї
 Утóмленї́ рúкї,
 І колї́на одпочї́нуть
 Кайда́нами кúтї.
 20 Ра́дуйте́ ся, вбо́годúхї,⁵⁾
 Не ляка́йтесь дї́ва!
 Се Бог сú́дить, визво́ляє
 Довготерпелї́вих
 Вас убо́гих і возда́є
 25 Злоді́ям за зла́я.

---

1) В автогр. зразу: процвіти. 2) Зразу: укріє, потім покріє, а нарешті по закреслено і дописано знов у. 3) Автогр. Б. Добром заробленим, але поправлено: та волею. 4) Автогр. Б. Одпочинуть. 5) Авт. Б. дрібнодухі.

Тоді, як Господи святая
На зємлю правда прилетить
Хоч на годиночку спочить,
Незрячі прозрять, а кривії,¹⁾
30 Мов сарна з гаю помайнують,
Німім отверзуть ся уста,
Прорветь ся слово як²⁾ вода,
І дебр-пустиня³⁾ неполіта,
Сцілющою водою вмита
35 Прокінеть ся, і потечуть
Веселі⁴⁾ ріки, а озера
Кругом гаями⁵⁾ поростуть,
Веселим птаством оживуть.

Оживуть степі, озера,
40 І не верстовії,⁶⁾
А вольнії, широкії⁷⁾
Скрізь шляхи святії
Простелять ся. І не найдуть
Шляхів тих владіки,⁸⁾
45 А рабі тимі шляхами
Без гвалту і крику
Позіходять ся⁹⁾ до-купи,
Раді та веселі,
І пустиню опанують
50 Веселії села.

Написано в Петербурзі 25. III. 1859 р. Друк. Основа 1861,
кн. XI—XII, ст. 2—3.

1) Ром. і кривії. Авт. Буйм.:

Тоді кривий мов сарна тая
Із гаю полем застрибає.

2) Буйм. мов. 3) Авт. Буйм. зразу: ненапоєнную. 4) Буйм. зразу:
великі. 5) Буйм. зразу: лозами. 6) Буйм. зразу: широкі, святії.

7) Буйм. Та великі простелять ся. 8) Буйм. Царі того шляху.

9) Буйм. Зійдуть ся собі.

ПОДРАЖАНІЕ **N. N.**

Така́ як ти ко́лись ліле́я
На Іорда́ні процвіла́,
І воплоті́ла, пронесла́
Святѣ́е сло́во над земле́ю.

5 Як-би то й ти, Дні́стрівий цвіте...
Ні́, ні́! Кри́й Бо́же! Розі́пну́ть,
В Сі́бір в кайда́нах поведу́ть,
І ти, мій цвіте́ неукри́тий —
Не ві́мовлю...

10 **Весѣ́лий рай**
Пошли́ їй, Го́споди, пода́й!
Пода́й їй до́лю на сі́м світі́,
І більш нічо́го не дава́й!
Та не бері́ її весно́ю
В сві́й рай небес́ний, не бері́,
15 А дай тво́єю красото́ю
Надивува́тись на землі́!

Написа́но в Петро́бурзі 19. IV. 1859 р. Друк. у прасѣ. вид.
II, ст. 212.

П І С Н Я.

(Ф. І. Черченку на память 22. ІХ. 1859.)

Ой по горі ромѣн цвіте,
Долиною козак іде
Та у журбї питаєть ся:
Де та доля пишаєть ся?

5 Чи то в шинках з багачами?¹⁾
Чи то в степах з чумаками?
Чи то в полі на роздоллі
З вітром вієть ся по волі?

Не там, не там, друже-брате!
10 У дівчини в чужій хаті,
Та в рушнику²⁾ та в хустині
Захована в новій скрині.

Написано в Лихвені 7. VI. 1859. Друк. у Хаті стор. 90.

¹⁾ Хата: богачами. ²⁾ Хата: у рушничку.

Ой маю, маю я оченята —
Нікого, ма́ти, та огляда́ти,
Нікого, се́рденько, та огляда́ти!

Ой маю, маю і рученята —
5 Нікого, ма́тінко, та обніма́ти,
Нікого, се́рденько, та обніма́ти!

Ой маю, маю і ноженята —
Та ні з ким, ма́тінко, потанцюва́ти,
Та ні з ким, се́рденько, потанцюва́ти!

Написано в Пириятині 10. VI. 1859 р. Друк. льв. вид. II,
стор. 260.

С Е С Т Р І.

- Минаючи убогі села
Понаддніпрянські невеселі
Я думав: „Де-ж я прихилюсь
І де подіну ся на світі?“
5 І снить ся сон міні: дивлюсь,
В садочку квітами повіта
На пригорі собі стоїть,
Неначе дівчина, хати́на.
Дніпро геть-геть собі розкинувсь,
10 Сіяє батько¹⁾ та горить.
Дивлюсь: у темному садочку
Під вишнею у холодочку
Моя єдина сестра,
Многострадалиця²⁾ свята́я,
15 Неначе в раї спочиває,
Та з-за широкого Дніпра
Мене небога виглядає.

- І їй здасть ся: виринає
З-за хвилі човен, доплива
20 І в хвилі човен порина...
„Мій братіку! Моя ти доле!“
І ми прокінули ся: ти
На панщині, а я в неболі!...

¹⁾ Автогр. зразу: синій. ²⁾ Ром. Многострадальная.

Отак нам довелó ся йти
25 Ще з-мáлечку колóчу ніву!
Моли́ ся, сéстро, бóдем живі,
То Бог помóже перейті.

Написано в Черкасах 20. VII. 1859 р. Друк. Основа 1861,
кн. VI, стор. 47—48.

Та голівонько моя бідна,
Чого моя мила зблїдла?
Чи пшеницю жала,
Чи ячмінь вьязала,
5 Чи в недуженьці лежала?
Була на риночку,
Пила горілочку,
На похміллячко лежала,
З родиною зійшлась,
10 Горілки напилась.

Написано в Київі 1859 р. В дотеперішніх виданнях нема.

Отак нам довелось сі жити
25 Ще в малечку кожному ниву!
Моли єш, оєстро, будеш живи,
То Бог поможе пержити.

Написано в Черкасах 20. VII. 1859 р. Друк. Основі 1862,
кн. VI, стор. 47—48.

Колісь дурною головою
Я думав: горенько зо мною!
Як доведеть ся в світі жить,
Людей і Господа хвалить?
5 В багні колодою гнилою
Валятись, старіти ся, гнить,
Умерти — й сліду не покинуть
На обікраденій землі!...
О горе, горенько міні!
10 І де я в світі заховаюсь?
Що день Пилати розпинають,
Морозять, шкварять на огні!...

Написано в Черкасах 21. VII. 1859 р. Друк. в Основі 1862,
кн. I, стор. 6.

30 Маліх дітвй, а то дотвй
Нам не дадуть поварювати!¹⁾
Почтарь и бироку був підмізний,
Оддан сенатові приказ,
Щоб тільки в Варшаві були
35 Маліх дітвй.

Як-бі то ти, Богдáne п'я́нний,
Тепér на Перея́слав гл'янув,
Та на замчи́ще подиві́всь, —
Упів ся б, здо́рово упі́всь!
5 І препро́сла́влений коза́чий
Розу́мний ба́тьку! І в смердя́чій
Жи́дівській ха́тї б похмелі́всь,
Або-б в калю́жі утопі́всь,
В багні́ свиня́чим...

10 Амі́нь то́бі, вели́кий му́же,
Вели́кий, сла́вний, та не ду́же!...
Як-бі ти на́-світ не роди́всь,
Або в коли́сці ще упі́всь,
То не купа́в би я в калю́жі
15 Тебе́ пресла́вного. Амі́нь!..

Написано в Переяславі 18. VIII. 1859 р. Друк. у льв. вид.
II, ст. 260, лише чотири перші рядки, решта в праск. вид. II,
стор. 213.

Во Іудеї во дні 6ни
 Во врэмя Ирода царя
 Кругом Сіона й на Сіоні
 Романські п'яні легіони
 5 Паскудились. А у царя,
 У Ирода такі самого,
 І у порогоу й за порогом
 Стояли ліктори. А царь,
 Самодержавний государь,
 10 Лизав у ліктора халяву,
 Щоб той йому на те, на се
 Хоч пів-динаря позичив.
 А той кишенею трясé,
 Виймає грóпи і не лічить,
 15 Неначе старцеві даé.
 І п'яний Ирод зно́ву п'є!
 Як ось — не в са́мим Назареті,
 А у яко́мусь у¹⁾ вертепі
 Марія з шляху не вставала,
 20 Марія сина привелá²⁾
 І в Вифле́ем з малим пішла.
 Біжить почта́рь із Вифле́ема
 І ка́же: „Ца́рю! так і так!
 Зіно́вать,³⁾ кукіль і будяк
 25 Ростé в пшениці! Кляте плéмя
 Давідове у нас зішло.
 Зотні, по́ки не підняло́сь!“⁴⁾
 „Так що-ж!“ промовив Ирод п'яний, —
 „По всьому ца́рству постина́ть

1) Ром. у вифлеському. 2) Ром. Марія сина родила, попередній рядок час. 3) Автогр. зразу: Бурьян і. 4) Бруліон: підросло.

30 Маліх дітій, а то погані
10 Нам не дадуть доцарювать!¹⁾
Почтáрь нівроку був підпільий,
Оддав сенáтові приказ,
Щоб тілько в Вифлеємі біли
35 Маліх дітій.

10 Спасі ти нас,
Младенче праведний, великий,
Од п'яного царя-владіки!
Од гіршого ж Тебе спасла
Твоя преправедная Мати.
40 Та де-ж нам тую матірь взяти?
Ми серцем голі до-гола,
Рабі з кокардою на лобі,
Лакєї в золотій оздобі,
Онуча, сміття з помелá
45 Його Величества, та й годі.
Великомученниче сину,
Йї вдиная дитино,
Прости мене неправедного! Нині,
Сьогодні маю я клясти
50 Твоїх мучителів. А ти
Благословенная в женах,
Пренепорочная...²⁾

Написано в Петербурзі 24. X. 1859 р.

¹⁾ Бруїон: Не датимуть і царювать ²⁾ Огсіх 7 рядків лишило ся в бруїоні, але Шевченко закреслив їх.

МАРІЯ.

(Поема.)

РАДЬСЯ, ТЫ БО ОБНОЖИЛА ЕСИ
ЗАЧАТМА СТЪДНО.

(Акаф. Пр. Богор. ік. 10)

Все упованіє моє
На тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє твоє,¹⁾
Все упованіє моє
5 На тебе, Мати, возлагаю,
Святая сіло всію святіх,
Пренепоробчная, благая!
Молю ся, плачу і ридаю:

---

¹⁾ В брудіоні першої редакції маємо сю передмову-молитву ось в якій формі:

Все упованіє мое
На тебе, мій єдиний раю,
На тебе мати преблагая
Все упованіє мое,
Прибїжище святых, покров
Ограблених людей, рабов
За всіх скорбящая. Ридаю,
Молю ся плачучи, подай
Невольникам святую руку,
Слїщям окраденим. Своего сына,
Святую муку ізгадай
! муку праведного сына
Твою єдиную дитину.
І все, пречистая, подай
Рабам нїмим святую силу,
Щоб Ироди не ворушудись,
Та бїльш нічого не давай.

- Воззрі, Пречістая, на їх,
10 Отіх окра́дених, слі́пих
Нево́льників, пода́й їм сі́лу
Тво́його му́ченика Си́на,
Щоб хрест-кайдани донеслі́
До са́мого, са́мого кра́ю!
15 Достойно-пита́я, блага́ю,
Цари́це не́ба і землі́!
Воньмі́ їх сто́ну і пошлі́
Благі́й ко́нець, о всеблага́я!
А я незло́бний воспо́ю,
20 Як процвіту́ть убо́гі села́,
Псалмо́м і ти́хим і весели́м
Святу́ю до́леньку твою́.
А нині́ плач і скорб і сльо́зи
Душі́ убо́гої убо́гий
25 Остатню́ лепту́ подаю́.¹⁾

I.

- У Йо́сипа, у тесляра²⁾
Чи в бо́ндаря то́го свято́го³⁾
Ма́рія в найми́чках росла́.⁴⁾
Росла́ собі́ і ви́роста́ла,⁵⁾
30 І на порі́ Ма́рія ста́ла,
Роже́вим кві́том розцвіла́⁶⁾
В убо́гій і чужі́й хати́ні,

¹⁾ В другій редакції закреслено ось який варіант остатніх шістьох рядків:

Як процвінуть убогі села,
Псаломом тихим і веселим
Недолю тяжкою твою
Я восною годі. А нині
Мов фарісей той милостиню
Тобі убогій лепту подаю.

²⁾ Перша ред. У бондаря чи тесляра. ³⁾ Перша ред. Чи в Йо́сипа то́го старо́го. ⁴⁾ Перша ред. Убога до снаги убога У наймах діячина-росла (попр. Ма́рія) росла. ⁵⁾ 2 ред. росла та ви́роста́ла. ⁶⁾ 1 ред. процвіта́ла.

- В святóму тiхому раю.
Тесляр на наймичку свою,¹⁾
35 Ненáче на свою дитiну,²⁾
Теслú булó і струг покiне,
Та й дiвить ся. І час минé,
А він і óком не мигнé,
І дúмає: „Анi родiни,
40 Анi хатиночки нема.
Однá-однiсенька!... Хибá...³⁾
Ще ж смерть⁴⁾ моá не за плечiма!“
А та стоiть собi пiд тiном
Та вóвну бiлу ю прядé
45 На той бурнус йому⁵⁾ святéшний;
Абó на берiг поведé
Козу з козяточком сердéшним
І попасти і напоiть.⁶⁾
Хоч і далéко, так любiла ж
50 Вона той тiхий бóжий став,
Ширóкую Тиверiяду.
І рáда, аж смiєть ся рáда,
Що Йóсип сiдячи мовчáв,
Не боронiв їй, не спiняв
55 На став iтi. Iдé, смiєть ся,
А він сидiть та все сидiть,
За струг сердéга не берéть ся.
Козá нашéть ся та й пасéть ся,
60 А дiвчина собi стоiть
Ненáче вкóпана пiд гáем,
І смúтно сúмно позирає⁷⁾
На той ширóкий бóжий⁸⁾ став.
І мóвила: „Тиверiядо!
65 Ширóкий цáрю озерáм!

1) 1 ред. На ранню квіточку в гаю. 2) 1 ред. Тесляр на наймичку свою. 3) 1 ред. Як та билиночка одна. 4) 1 ред. смерть-хиба. 5) 1 ред. Йому на той бурнус. 6) 1 ред.:

Або ранесенько серденько
Козу з козятком поведе
В Тиверiяду напувать.

7) 1 ред. сумно, Ром. поглядає. 8) 1 ред. тихий.

Скажи́ мінї, мо́я пора́до,
Яка́я до́ля вийде¹⁾ нам
З старі́м Іосифом? О до́ле!“
І²⁾ похили́лась, мов топо́ля
70 Од ві́тру хі́лить ся в яру́.
„Йому́ я ста́ну за дити́ну,
Плечми́ мої́ми молоді́ми
Його́ старі́ї³⁾ подо́пру!“
І кі́нула круго́м очі́ма,
75 Аж іскри́ сі́пнули з очі́й,
А з до́брих молоді́х плечі́й
Хито́н пола́таний до до́лу
Тихе́нько зсу́нув ся. Ні́коли
Тако́ї бо́жої краси́
80 Ні́хто не у́зрить!...⁴⁾ Зла́я ж до́ля
Коло́чим те́рном провела́,
Знуща́ла ся над красо́тою.
О до́ленько!...

По-над водо́ю
Ходо́ю ти́хою пішла́,⁵⁾
85 Лопу́х край бе́рега найшла́,⁶⁾
Лопу́х зірва́ла і накри́ла⁷⁾
Нена́че бри́ликом сво́ю
Голово́ньку ту́ю смутну́ю,⁸⁾
Сво́ю голово́ньку свята́ю,
90 І зні́кла в те́мному га́ю.⁹⁾

О сві́те наш незаході́мий!
О ти пречі́стая в жена́х!
Благоуха́нний зе́льний кри́не!
В яких га́ях, в яких яра́х,¹⁰⁾
95 В яких незна́ємих верте́пах
Ти захова́єш ся од спе́ки
Огнепалі́мої ті́ї,
Що се́рце без огні́ розто́пить

1) 1 ред. буде. 2) 1 ред. Тай. 3) Прась. Його старого. 4) 1 ред. Ніхто не зрів такої. 5) 1 ред. Тихесенько. 6) 1 ред. Пішла собі. Лопух ясный. 7) 1 ред. Широкий вирвала й накрила. 8) 1 ред. свою. 9) 1 ред. І заховала ся в гаю 10) 1 ред. в ярах... лісах.

- І без води прорве, потопить¹⁾
100 Святїї думоньки твої?!
Де ти сховавш ся? Нїде!
Огонь заклїнув ся вже, годї!
Уже розжєврів ся, і шкїда,
Даремне²⁾ сила пропаде.
105 До крїви дїйде, до костї
Огонь той лїтїй, негасїмїй,
І недобїтая за сїном
Повїнна бїдеш перейтї
Огонь пекельний. Вже пророчїть,
110 Тобї вже зазирає в очї
Твоє грядущє. Не зри!
Сльозу пророчюю утрї,
Заквічай³⁾ гїлову дївочу
Лїлеями, і заспївай,
115 Поки едем твїй, тїхий рай
Ще не підпалював Єгова,
Сердїтїй іудейський Зевс.⁴⁾

II.

- У вєчерї, мов зоря тая,
Марїя з гаю вихожає
120 Заквічана. Фавор горá
Ненáче з злата-серебрá
Далєко-вїсоко сїяє,
Заквітчана, а Іордан
І снїговєрхий той Ливан
125 Пурпуром, золотом сїяють,
Аж очї слїпнуть. А Марїя
Очїцї крїткїї, святїї
Тихєнько-тїхо підняла

¹⁾ 1 ред. затопить. ²⁾ 1 ред. За марне. ³⁾ 1 ред. Уквічай.

⁴⁾ Так у 1 ред., в 2 ред.:

Лїлеями та тим рясним,
Червоним маком, таї заснї
Під явором у холодочку,
Поки що буде.

На Іордан, і усміхнулася,
130 Козу з під гаю й заняла,
На руки козиня взяла¹⁾
І заспівала:

„Раю, раю,
Тёмний гаю!
135 Чи я молодая,
Мілий Бóже,
В Твоім раї
Чи я погуляю,
Нагуляюсь?“

Тай замóвкла,
140 Круг себе сумно²⁾ озирнулася,
На руки козеня взяла³⁾
І веселенькая пішла
На хутір⁴⁾ бóндарів убóгий.
А йдучи козеня небóга,
145 Ніби дитину на руках
Хитала, бавила, гойдала,
До лона тихо пригортала
І цілувала. Козеня,
Неначе тее кошеня,
150 І не пручалося, не кричало,⁵⁾
На лоні пестило ся, гралося.
Миль зó-дві любо з козеням
Трохі-трохі не танцювала,
І не втомилася. Вигляда
155 Старий сумуючи під тіном
Давненько вже свою дитину.
Прийшла до дóму. На порозі
Отерпи радосні слёзи

¹⁾ Так у 1 ред. у 2 і в дотеперішніх друках :

Аж сліпить в очі. Підняла
На той Фавор свої святі
Очиці кроткі Марія
Тай усміхнулася. Зайняла
Козу з козяточком з під гаю.

²⁾ 1 ред. Кругом весела. ³⁾ 1 ред. І з козеняточком пішла. ⁴⁾ 1 ред.
На вазис. ⁵⁾ 1 ред. І не кричало, не пручалося.

- Її госпóдарь привіта́в,
160 Ненáче любóвую, єди́ну
Сво́ю коха́ную дити́ну¹⁾
І тíхо мóвив: „Де ти в Бóга
Загáялась, мо́я небо́го?²⁾
Ходíмо в кúщу, опочiíй,
165 Та повечéряємо в-кúпi
З весéлим гóстем молодíм.
Ходíмо, дóненько!“ — „Якiíй,
Якiíй³⁾ се гóсть?“ — „Iз Назарéта,
Зайшóв у нас пiднóчувáть,
170 І кáже: Бóжа благодáть
На вéтхую Єлисавету
Учóра рáно пролилась.
Учóра, кáже, привелá
Дити́ну-си́на, а Захáриiй
175 Старiíй нарéк його́ Iвáном!
Так бáчиш що...“
А гóсть роззúтий,⁴⁾
Умiтий з кúщи⁵⁾ вихожáв
В однóму бiлому хитóнi,
Мов намальóваний сiя́в.
180 І став вели́чно на порóзi
І тíхим, лáскавим уклóном
Марiю молодíк вiта́в.
Аж дíвно, чúдно. Гóсть стоя́в,
І нíби справдí засiя́в.
185 Марiя на його́ зирну́ла
І стрепену́лась, пригорну́лась,
Ненáче злякане дитя́,
До Iбсипа свогó старóго.
А пóтiм гóстя молодóго
190 Просíла, нíби⁶⁾ повелá
Очíма в кúщу. Принеслá
Водí погóжоi з крини́цi,

---

¹⁾ Так у 1 ред. у 2 лиш один рядок: Зустрiв її і привiтав.
²⁾ 1 ред. І де ти галялась — спитав — Моя пещеная дитино? ³⁾ 1
ред. З яким. ⁴⁾ 1 ред. Гость уже розутий. ⁵⁾ 1 ред. в кушi. ⁶⁾ 1
ред. Вступить просила.

- І молоко¹⁾ і сир козліці
Ім на вечерю подала;
195 Сама ж не їла й не пила,
В куточку мовчки прихилилась
Та дивувала ся, дивилась
І слухала, як молодій
Дівочний гость той говорів.
200 І словеса його святії²⁾
На серце падали Марії,
І серце мёрзло і пеклось.

- „Во Іудеї не було, —
Промовив гость, — того ніколи,
205 Що нині ўзрить ся; равві,
Равві великого глаголи
На ніві сіють ся новій,
І віростуть, і пожнемó,
І в житниці соберемó
210 Зерно святее. Я Мессію
Іду наро́ду возвістїть!“
І помолїла ся Марія
Перед апóстолом.

- Горить
Огонь тихенько на кабіці,
215 А Йосип праведний сидить
Та думав... Ужé зірниця
На небі ясно зайнялась;
Марія з глечиком пішла
Воді набрать, а ясноліций
220 Дівочний гость пішов гулять,
Псалом сіонський заспівать
При місяці. І у³⁾ ярóчку
Догнав⁴⁾ Марію...

¹⁾ 1 ред. Опрісноки. ²⁾ 1. ред. живїї. ³⁾ Доси: житницю.

⁴⁾ Так у 1 ред., у другій:

Марія встала тай пішла
З глеком по воду до криниці,
І гость за нею, і в ярочку.

⁵⁾ 1 ред. Зострів.

- Холодóчком
До схóду сóнця провелá¹⁾
225 До са́мої Тивері́яди
Благові́стителя, і ра́да²⁾
Радесе́нька собі при́шла³⁾
До-до́му.

Ш.

- Жде його́ Марія
230 І ждúчи пла́че, молоді́ї
Ланити, о́чі і уста́
Марні́ють зримо. „Ти не та,
Не та тепе́р, Маріе, ста́ла,
Цві́т зельни́й на́ша красота́!“
235 Промóвив Йо́сип.⁴⁾ „Диво ста́лось-
З тобо́ю, доненько мо́я.
Ході́мо в це́рков,⁵⁾ повінча́ймось,
А то... (й не ви́мовив: у́бью́ть⁶⁾
На у́лиці) і захова́ймось
240 В сво́ім оáзисі“. І в пу́ть
Марія на-швидку́ зіб́ралась
Та тя́жко пла́кала, ридáла.
Отó-ж вони́ собі іду́ть;
Несе́ з торби́ною на плéчах
245 Нову́ конбóвочку старі́й,
Спродáть би то та молоді́й
Купи́ть хусти́ночку до-ре́чі
Та й за повінчання́ одда́ть.

- О ста́рче пра́ведни́й, бага́тий!
250 Не од Си́она благода́ть,
А з ти́хої твоє́ї ха́ти
Нам возві́стила ся. Як-би

¹⁾ 1 ред. провели. ²⁾ і ред. раді. ³⁾ 1 ред. прийшли. ⁴⁾ 1 ред. Тесляр промовив. ⁵⁾ 1 ред. Ходім, Маріе. ⁶⁾ 1 ред. А то цеглиною у́бью́ть.

Пречістій їй не дав ти рúку,¹⁾
Рабáми б бідні²⁾ рабі
255 І досї мёрли би.³⁾

О мýко!
О тяжкая душі печаль!
Не вас міні сердешних жаль,
Сліпі ви, ніщі⁴⁾ душою.
А тих, що бáчать над собою
260 Сокіру, мóлот — і ку́ють
Кайдáни нóвії. Убьóють,
Заріжуть вас, душеубійці,
І із кровáвої криниці
Собáк напóять!⁵⁾

Де-ж подівсь
265 Дивóчний гость отóй лукавий?⁶⁾
Хоч-би прийшóв та подивівсь
На брак той слáвний і преслáвний,
На брáк окрáдений! Не чуть,
Не чуть його, ані Мессі.⁷⁾
270 А лю́ди ждуть чо́гось і ждуть
Чо́гось непéвного... Маріє!

---

¹⁾ 1 ред. Ти не подай їй грішній. ²⁾ 1 ред. подлії. ³⁾ 1 ред. І досї б кисла. ⁴⁾ 1 ред. Сліпі й малії. ⁵⁾ Замість остатніх 6 рядків у 1 ред. читаємо:

Не бачите перед собою
Ані чо́гієнько. А тих
Великих, сильних і гладких
І отовстівших серцем малим,
От їх так жаль — смерляче сало
Годованих добром живим,
Людезькою кровію. Невдяки!
Смердітимуть як та собака
Убита й кинута в рові.

⁶⁾ 1 ред.:

А деж той молодик лукавий,
Дивочний гость, ти де подівсь?

⁷⁾ 1 ред. Не чуть ні його ні Мессі.

Ти ж безталанная, чого
І ждеш і ждатимеш од Бóга
І од людій йогó? Нічóго,
275 Ні-же апóстола тогó
Тепér не жди! Тесляр убóгий
Тебé повінчану ведé
В свою убóгую хатину.
Молись і дякуй, що не кінув,
280 Що на розпúття не прогнав;
А то б цеглиною убíли,
Як-би не вкрив, не заховав!

Тяжко жить.
Настáne гíрше, одпочítь
285 У бурьянi, не то під тiном
З твоiм святiм едiним сiном.
Спочiти, сiсти не дадуть.¹⁾
В Єрусалимi говорiли
Тихéнько лóди, що стяли
290 У гóродi Тиверiядi,
Чи то якогось розпяли
Провозвiстителя Мессii.
„Йогó?“ промóвила Марiя,
І веселéнькая пiшла
295 У Назарét. І він радiе,
Що наймичка йогó неслá
В утрóбi праведную дúшу
За волю рóзпятого мúжа.

Отó вони собі идуть;
300 Прийшли до-дóму і живóть
Повiнчанi, та невеселi,
Родiн отiх потрóху ждуть.²⁾
Тесляр³⁾ колiсочку дебелу
Майстрóв в сiнях,⁴⁾ а вона,
305 Пренепорóчная Марiя,
Сидiть собі колó вiкна⁵⁾

¹⁾ Вставка пяти рядків із ред. 1. ²⁾ Вставка з ред. 1. ³⁾ 1 ред. Старий. ⁴⁾ 1 ред. У сiнях робить. ⁵⁾ 1 ред. Та плачучи небога.

І в полі дівить ся і шіє
Маленькеє¹⁾ сороченя —
Кому́сь то ще...²⁾

IV.

„Хазяїн до́ма?“

- 310 На дво́рі кри́кнуло. „Ука́з
Од ке́саря, його́ само́го,
Щоб ви сього́дня, сей-же час,
Ви³⁾ на ревізію у го́род,
У го́род Вифле́ем ішли!“
- 315 І зник, пропа́в той тяжкий го́лос,
Тільки луна́ в яру́ гула́.
Ма́рія за́раз заходи́лась
Пекти́ опрісноки. Спекла́,
В торбіну́ мовчки положи́ла
- 320 І мовчки за старім пішла́
У Вифле́ем. „Свята́я сіло,
Спасі́ мене́, мій Бо́же мільні!“
Тільки й промовила. Іду́ть
Сумуючи собі́ обо́е,
- 325 І вбо́гії пе́ред собо́ю
Козу́ з козяточком жену́ть,
Бо до́ма ні на ко́го кінуть;
А мо́же Бог пошле́ дитину́
В дорозі́, от і молоко́
- 330 Серде́шній ма́тері. Скоти́на⁴⁾
Іде́ пасу́чи ся,⁵⁾ рядко́м
Іду́ть за не́ю ба́тько й ма́ти
І почина́ють розмовля́ти
По-во́лі т́ихо.⁶⁾ „Семіо́н
- 335 Протопресві́тер“ — Йо́сип мовив —

¹⁾ 1 ред. маленьке. ²⁾ Так у 2 ред., в ред 1 це? ³⁾ Ром. Веі. ⁴⁾ 1 ред. І змовк, і зник. ⁵⁾ 1 ред:

То матиме і молоко
До корзників недужня мати.

⁶⁾ 1 ред. Ідуть вони собі.

„Такєв-то пророче слово
Сказав мінї: святїй закон
І Авраама і Мойсея
Возобновлять мужі Єссєї¹⁾
340 І, — каже, — по́ти не умру́,
Поки́ Мессію не узрю́!
Чи чу́єш ти, моя́ Маріє?
Мессія́ прійде!“ — „Вже прійшо́в,
І ми вже ба́чили Мессію!“
345 Марія́ мо́вила.

Найшо́в
Опрісно́к Йо́сип у торба́ні,²⁾
Да́є та й ка́же: „На, дити́но!³⁾
Поки́ що бу́де, укріпи́сь!
До Вифле́ема не близе́нько,
350 Та й я спочи́ну, утоми́всь!“
Та й сїли на шляху́ гарне́нько
Полу́днувать. Ото́-ж сидя́ть,⁴⁾
І со́нце пра́ведне швиде́нько⁵⁾
До-до́лу ко́тить ся і — глядь!
355 Схова́ло ся і сме́ркло в по́лі,
І — диво́ дивне́! ніко́ли
Ніхто́ не ба́чив і не чу́в
Тако́го дїва! Аж здри́гну́в
Святїй тесля́р: мітла⁶⁾ з восто́ку
360 Над са́мим Вифле́емом бо́ком
Звізда́ хвоста́гая⁷⁾ зїйшла́,
І степ і го́ри осія́ла.
Марія́ з шля́ху не встава́ла
І тут же й сїна́ привела́,⁸⁾
365 Єди́ную ту́ю дити́ну,⁹⁾
Що нас од ка́торги спаса́ла.

1) 1 ред. закон Мойсея. 2) 1 ред. мовчки із торбини. 3) 1 ред. І дав Марії: Погодуйсь. 4) 1 ред. Сидять, сидять. 5) 1 ред.:

А сонечко уже низенько
На степ спустило ся.

6) 1 ред. таки. 7) Так у ред. 1, а в 2 Мітла огненная. 8) Так в ред. 1, у 2 ред. Марія сина. 9) 1 ред. Того возлюбленного сина.

І пресвятая, неповінна
За нас лукавих¹⁾ розпялась!
А недалєко край²⁾ дорóги
370 Отáру гна́ли чаба́ні,
Дитя́ і тесляра́ свято́го
Взяли́ з собо́ю й привели́
У свій ку́рїнь і „Бог той з на́ми,“
Чи Еммануї́л нарекли́³⁾
375 Дитя́ невмі́тов.

До схóду со́нця ра́но-ра́но⁴⁾
У Вифле́мі на ма́йдані⁵⁾
Зійшо́в ся люд і шопотить,⁶⁾
Що щось непéвне з лю́дьми бу́де
380 Во Іуде́ї. Гомоніть
І тїхне люд. „О лю́де, лю́де!“
Чаба́н якийсь біжіть, кричіть:
„Проро́чство Ієре́мі,
Іса́ї збуло́сь, збуло́сь!⁷⁾
385 У нас, у па́стирей Мессі́я
У Вифлі́емі народи́всь
Учóра в вéчері. Хто ба́чив,
Як схóдила отá митла́
Над Вифлі́емом?“ „Всі ми! Всі ми!“
390 Грома́да кри́кнула, і глас
Ненáче той о́гонь погáс,
Прочáв і зник. „О дїво! дїво!
Непéвне рóбить ся у нас

---

¹⁾ 1 ред. святая. ²⁾ 1 ред. повз, 2 ред. крїй. ³⁾ Так у ред. 4, у другій:

Та й їх побачили. Небогу
Її й дитяточко взяли
І у вертеп свій принесли,
І чабани його убогі
Емануїлом нарекли.

⁴⁾ 1 ред. на майдані. ⁵⁾ 1 ред. люд зійшов ся. ⁶⁾ 1 ред. І мовить
знищечком: Сбилось. ⁷⁾ 1 ред. У нас Мессія.

У Вифліємі. “ І Осанна
395 Співали люди через час.¹⁾

V.

Через час,
Чи через два прийшов указ
І легіон з Єрусалима
Од того Ирода; незріме
Й нечуте стало ся тоді.
400 Ще діточки сповіті спали,
Ще купіль гріли матері, —
На марне гріли. Не купали
Маленьких діточок своїх,
Ножі салдати сполоскали
405 В дитячій праведній крові!
Такєс-то на світі сталося!
Дивіте ся ж, о²⁾ матері,
Що роблять Ироди царі!

Марія навіть не ховалась
410 З своїм младенцем. Слава вам,
Убогим людям, чабанам,
Що привітали, заховали
І нам Спасителя спаслі
Од Ирода! Нагодували
415 І напоїли, і дали
Кожух і світу на дорóгу
І, небораки, додали
Ослицю дійну, і небогу³⁾

¹⁾ Так у ред 1, а в 2 конєць такій:
Родив ся вчора...“ Загуло.
У Вифлєємі на майдані:
„Мєссія. Ісус!... Осанна!...“
І люд розходивсь.

²⁾ 1 ред. Дивітєсь лобре. ³⁾ 1 ред. коротше:
Та вже спасибі чабани
Вігали їх і день ховали,
А в вечері кожух дали.
Ослицю на козу зміняли.

З її дитяточком малім
420 І посадили й провели
В-ночі тайніми манівцями¹⁾
На шлях Мемфіський. А мітла,
Мітла огнєнна світила,
Ненáче сонце,²⁾ і дивíлась
425 На ту ослицю, що несла
В Єгíпет крóткую Марію
І народжєнного Мессію.
Ослиця ще й дiйна була,
І мáтiр з сiном і несла
430 І несучi їх годувáла,
І не спочiвши донесла
Аж у Єгíпет.

Як-би де нá-світi хоч раз
Царiця сiла на ослицю,
435 То слáва стáла б про царiцю³⁾
І про велику ослицю
По всьóму свiту. Ся ж несла
Живóго, iстинного Бóга!
Тебє ж сєрдєшну Копт убóгий
440 Хотiв у Йóсипа купiть,
Та здóхла ти, мабúть дорóга
Такi⁴⁾ завáдила тобi!

У Нiлi скúпанєє спить
В пєлюшках дóлi пiд вербóю⁵⁾

---

1) 1 ред. І манівцями провели. 2) 1 ред. І нiби грiла. 3) До-
сих рядкiв у 1 ред. ось який варiант:

Слава б стала
По всьому свiту про ослицю,
Як би вона яку царiцю,
Хоча Грузинськую несла
В гарем з царем роскошувати,
Од сна і властi одпочить.
А ти несла живого Бога.

4) 1 ред. швидка. 5) 1 ред. Пiд пальмєю чи пiд вербóю.

- 445 Дитяточко. А між лозію
З лозі колісочку плетé
Та плаче праведная мати
Коліску тую плетучі.
А іосип заходів ся хату
450 Із очерету будувати,
Щоб хоч укріти ся в-ночі.
З-за Нілу сфінкси мов сичі¹⁾
Страшніми, ²⁾ мёртвими очіма
На тée дівлять ся; за німи
455 На голому піску стоять
По шнұру піраміди в ряд,
Мов фараонова сторожа,
Мов фараонові сказать
Хотять: встає вже правда бóжа,³⁾
460 Встає вже, встала на землі,
Щоб фараони стереглись.

- Марія найняла ся прясти
У Кóпта вóвну, а святій⁴⁾
Іосиф взявсь отáру пасти,
465 Щоб хоч козú ту заробить
На молоко малій дитині.
Минає рік. Коло хатіни
В повіточці своїй малій
Той бóндар праведний, святій
470 І гáдки праведний не має,
Баріло й бóчку набиває
Та ще й курникає. А ти?
Не плачеш ти і не співаєш;
Гадáєш, думаєш-гадаєш,
475 Як йогó вчіти, навесті
На путь святій, святого сіна,

¹⁾ 1 ред. А сфінкси мов сичі в-ночі. ²⁾ 1 ред. З за Нплу.
³⁾ Та у 1 ред у 2:

І ніби фараонам знать
Вони дають що.

⁴⁾ 1 ред. старій.

І як його од зол спасти,
Од бурь житейських одвести...

Ще рік минув. У тесляра
480 Під ворітьми коло хатини¹⁾
Коза пасеть ся, а дитина
Й мале, біленьке²⁾ козеня
У сніях грають ся; а мати
Сидить на призьбі коло хати
485 Та вовну з кужіля пряде.
Аж ось і сам старій іде
З цїпчком тихо по-під тином.³⁾
Носів у гóрод шапличóк⁴⁾
Продать; йому медяничóк,⁵⁾
490 А їй немудрую хустину,
Собі ж несé⁶⁾ на постолі
Ременю доброго. Спочинув
Та й каже: „Дóню, не журись,
Царя вже Ирода не стало.
495 Чогóсь у вéчері наївсь,
Та так наїв ся, що й опрігсь,⁷⁾
Такéс-то міні сказа́ли.⁸⁾
Ходімо, каже, у свій гай,
У свій маленький тихий рай,
500 Ходім до-дóмоньку, дитино!“
„Ходім!“ сказа́ла та пішла
На Нил сороченята прати

1) Так ред 1, ред. 2 Коло хатини. 2) 2 ред. 1 невеличке.
3) 1 ред. Із горола, носив пролати. 4) 1 ред. Баридо добре та шаплик.
5) 1 ред. Несе малому медяник. 6) 1 ред. приніс. 7) 1 ред. коротше:

Ввійшов тай каже: Чути скрізь,
Що Ирод царь уже опрігсь.

8) Далі в ред. 1. ось який варіант:

„Ходімо в Назарет, дигино!“
Марії каже. — „То й ходім!“ —
Вона промовила і прати
Сорочечку пішла на Нил,
А Йосип заходив ся в хаті
В дорогу морщить постолі

В дорóгу сiновi. Паслась
Коза з козятком коло хати,
505 А ибсип сiна забавля
На призьбi сiдя, поки мати
На рiччi прала тi малi
Сорбечки. А потiм в хатi
Помбрщив дóбре постолi
510 Собi в дорóгу. Та й знялiсь
До схóду сóнца, по торбинi
На плéчi взявши, а дитину
У двох в колiсоччi несли.¹⁾

VI.

То с'як, то так прийшли до-дóму.²⁾
515 Бодай не довелось нiкому
Узрiть такéе!³⁾ Благодать,
Гайбóчок тихий сéред поля,
Одна-одиная iх дóля,
Отой гайбóчок⁴⁾ — i не знать,
520 Де вiн кохав ся, i хатiна,
Все, все сплюндрóвано. В руiнi⁵⁾
iм довелó ся ночувать.
В ярóк Марiя⁶⁾ до криницi
Швидéнько кинула ся,⁷⁾ там
525 Колiсь-то з нею яснолиций
Зустрiв ся гость святий.⁸⁾ Бурьян,
Будяк колiчий з кропивóю⁹⁾
Коло криницi поросли.

1) 1 ред.:

Отож вони собi пiшли
На плéчi взявши по торбинi,
I сина, божую дитину
У двох в колiсоччi несли
До дому в купi.

2) 1 ред. Приходять в вечерi. 3) 1 ред. Аж страшно стало. 4) 1 ред. Садочок тихий. 5) 1 ред. Усе... пустнi. 6) 1 ред. В ярочок тихий. 7) 1 ред. Марiя кинула ся. 8) 1 ред. отой. 9) 1 ред. Та покрива-там з лободою.

- Маріє, горенько з тобою!
530 Моли ся, серденько, молись!
Пошли їй Господи, пошли
Свою любов, любов і силу.¹⁾
Окуй свою святую силу,
Довготерпієм окуй,
535 В сльозах кровавих загартуй!
Небога²⁾ тріхи не втопилась
У тій криниці. Горе нам
Булó б іскупленим рабам!
Дитина б тая виростала
540 Без матері, і ми б не знали
І добі правди³⁾ на землі,
Святої волі.⁴⁾ Схаменулась
І тяжко-важко⁵⁾ усміхнулась
Та й заридала. Полились
545 На цямрині святії сльози
Та й висохли, а їй небозі
Полégшало.⁶⁾
- Єлисавета,
Старá вдова у Назареті
З малим синком своїм⁷⁾ жила,
550 Такі з Іваном, та її була
Якась рідня їм.⁸⁾ В-ранці рано⁹⁾
Свою дитину безталанна
Нагодувала, одягла,¹⁰⁾
І за святим своїм пішла
555 У Назарет той до вдовиці,
В сусіди, в наймички¹⁾ просітись.
Дитяточко собі росло,
З Івасем удовенком гралось,
Ужé чимале підросло.

1) Так в ред. 1. 2) 1 ред. Марія. 3) 1 ред. святої волі. 4) 1 ред. святої правди. 5) 1 ред. тяжко-тяжко. 6) 1 ред. Мов легше стало. 7) 1 ред. З малим предтечею. 8) 1 ред. Вони рідня якась були. 9) 1 ред. Святому бондареві. 10) 1 ред. сповила. 11) 1 ред. у найми.

- 560 Якось вони собі гуляли
У-дво́х на у́лиці; знайшли
Дві па́лочки, та й понесли
До-до́му матеря́м на дрóва;
Звичайне діточки.¹⁾ Іду́ть
- 565 І веселенькі і здоро́ві,
Аж лю́бо глянуть,²⁾ як іду́ть.
Отó-ж воно́, мале́, взяло́
Другу́ю па́лочку у Йва́ся
(Іва́сь у ко́ники гуля́в ся),
- 570 Зробі́ло хрестик, та й несло́
До-до́му, ба́чте, показати,
Що й він умі́є майструва́ти.
Ма́рія ще за ворітьми
Діти́й зустрі́ла, і зомлі́ла
- 575 І тру́пом па́ла, як узрі́ла
То́й хрестик-ші́беничку. „Злий,
Недо́брий чоловік, лихий,
Навчи́в тебе́, мо́я дити́но,
Зробі́ть отсе́. Поки́нь, поки́нь!“
- 580 А він мале́нький непови́нний
Святу́ю ші́беничку кину́в
І зарида́в, і проли́лись
Ще в пе́рший раз младе́нчі слё́зи
На ло́но ма́терне. Небо́зі
- 585 Ні́бі полéгшало. Взяла́,
У холодо́чок завела́,
В бурья́н, в садо́к, поці́лува́ла,
Та ко́ржиком нагодува́ла,
Свіже́ньким ко́ржиком. Воно́ ж
- 590 Попе́стилось собі́, погра́лось
Та й спа́тоньки мале́ лягло́
Таки́-ж у не́ї на колі́нах.
Отó-ж і спить собі́ дити́на,
Мов янголя́точко в раю́.
- 595 І на єди́ную свою́
Та ма́ти дивить ся і пла́че

¹⁾ 1 ред. дітки. ²⁾ Б. глядить.

Тихенько-тихо. Ангел спить,
Та щоб його-то не збудить!
Та й не догледіла, неначе
600 Окріпу капля, як огонь
На його впала, і вонó
Прокінулось. Швиденько сльóзи
Марія втерла сміючись,
Щоб він не бачив; і небóзи
305 Не довелó ся одурить
Малóго сина: подивилось
І заридало.

Марія мóвчки утїшалась,
Бо страх розумнеє булó
610 І преласкавее до тóго.
За золотóго за гiркóго
Буквар списали їй. Взяла
(Самá письма вона не знала)¹⁾
Та в шкóлу хлопця одвела
615 У іессейську; доглядала ж
Самá його, самá й навчала
Добру і розуму. Івась,
Таки вдовенько в його вдавсь,
Та в-двох собі й ходили в шкóлу
620 І вчились в-кúпочці. Нікóли
Анї пограєть ся з дiтьми,
Анї побігає; самий
Одiн-однiсенський бувало
Сидить собі у бурьянi
625 Та клéпку тéше; помагало
Святóму бáтьковi в трудах.

---

¹⁾ Так в ред. 1, у 2:

Заробила,
Чи то позичила вдова
Пiв коши гую на буквар.
Сама б учила, так не знала ж
Вона письма того Взяла.

VII.

- Якось по сьбому годбчку
(Малій вже добре майстрував),
Одпочиваючи в куточку
- 630 Старій на сїна дивувавсь:
Який-то з його майстер буде?
Які-то люди з його будуть?
Та взявши відер, кандійок
І батько й мати і вонó
- 635 Пішли на ярмарок у самий
Самісїнький Брусалім.
Хоч і далéко, так спродати
Дорóгше можна. От прийшли,
Розташувáлись. Батько й мати
- 640 Сидять собі та продають
Добро́ своє. А де-ж дитина?
Побігло десь... Шукáв сїна
Та плаче мати, і не чуть,
Де дїло ся! У синаго́гу
- 645 Зайшла́ благáть благо́го Бóга,
Щоб син її найшовсь. Аж глядь!
Межі раввінами дитина,
Її хлопья́точко сидить
І навчає неповинне:
- 650 Як в світі жить, людіи́ любить,
За правду стать, за правду згінуть.
„Без правди горе! Гóре вам,
Учителі архиерéї!...“
І дивувáлись фарисéї
- 655 І книжники його́ речáм,
А рáдость мáтері Марії
Незречénная! Мессію,
Самóго Бóга на землі
Вонá вже зріла...
- Спродались,
-660 Во хра́мі помолілись Бóгу,
І веселéнькїї в дорóгу

До-дому рúшили в-ночі
По холодóчку.

- Вироста́ли,
І в-ку́пі вчілись ростучи¹⁾
665 Святі́ї діточкі; пишáлись
Святі́ї ті́ї матері
Своїми дітками. Із шко́ли
Путём терно́вим розійшлись²⁾
Обі́два: бо́жії глаго́ли,
670 Святую́ правду на землі́
І проріка́ли, й розпья́лись³⁾
За во́леньку, святу́ю во́лю!...

- Іва́н пішо́в собі в пусти́ню,
А твій — між лю́ди, а за ним,
675 За си́ном пра́ведним сво́ім
І ти пішла́. В старі́й хати́ні,
В чужі́й поки́нула його́,
Свято́го Йо́сипа сво́го,
Пішла́ тиня́тись⁴⁾ по-під-ти́нню,
680 Аж по́ки-по́ки не дійшла́
Аж до Голго́фи...

VIII.

- Бо за си́ном
Свята́я ма́ти всю́ди йшла́;
Його́ слова́, його́ діла́,
Все чу́ла й ба́чила і млі́ла,
685 І мо́вчки-тре́петно раді́ла,⁵⁾

1) В ред. 1 У купі́ї вчили́сь і росли. 2) В ред. 1 коротше:
І вирости́, і прорекли́
Святі́ї бо́жії глаго́ли,
Святу́ю во́лю на землі́.

3) В ред. 1 І прорекли́ і розпья́лись. 4) 1 ред. хиля́тись. 5) Б. помилка: ридала.

- На сіна дівлячись. А він
Сидить було на Єлебні,
Одпочива. Єрусалим
Розкинувсь гордо перед ним,
690 Сіє в золотім виссоні
Ізраїльський архиерей,
Романський золотий плебей!
І час і два мине, не встане,
На матір навіть не погляне,
695 Та аж заплаче дивлячись
На іудейську столицю.
І вона заплаче ідучи
У яр по воду до криниці
Тихесенько, і принесе
700 Воді погубої, і вміє
Утомлені стопи святії,
І пити дасть, і отрясе,
Одус прах з його хитона,
Зашиє дірочку, та й знову
705 Під смокву піде і сидить
І дивить ся — о всесвятая! —
Як син той скорбний спочиває.
Аж ось і дитвора біжить
Із гóрода: його любили
710 Святії діточки; слідком
За ним по улицях ходили,
А йноді й на Єлебн
До його бігали малії.
Отó-ж прибігли. — „О святії,
715 Пронепорóчнії!“ сказав
Як взрів діточок, приоста́в¹⁾
І цілував благословляя,
Пограв ся з ними мов маленький,
Надів бурнус і веселенький
720 З своїми дітками пішов
В Єрусалим на слово нóве,

---

¹⁾ В ред. 2: Як узрів діток, привітав, а з разу: Як взрів діточок, приоста́в. Сей варіант кладу в текст.

- Поніс лукавим правди слóво.
Не вняли слóву, розпьялі!...
Як розпинать його вели,
725 Ти на розпутьї стояла
З малими дїтьми. (Мужикі,
Його браті, ученикі
Перелякались, повтікали.)
„Нехай іде, нехай іде!
730 Отак і вас він поведе!“
Сказала дїтям і упала
На землю трупом.¹⁾

- Розпьялась
Твоя єдина дитина,
А ти спочинувши під тїном
735 У Назарет отой²⁾ пішла.
Вдову давно вже поховали
В чужій, позиченій труні
Чужії люди, а Івана
Ї зарізали в тюрмі.
740 І Йсипа твого не стало.
А ти як палець той осталась
Одна-однісенька. Такий
Талан твій латаний, небого!
Браті ж його, ученикі
745 Нетвердії, душеубогі,
Катам на муку не дались,
Сховались, потім³⁾ розійшлись,
І ти їх мусіла збрати...
Отó-ж вони якось зійшлись
750 В-ночі круг тебе сумувати,
І ти, великая в женах,
І їх унініє і страх
Розвіяла, мов ту полóву
Своїм святім, огнєним слóвом.

---

¹⁾ В ред. 1 На улиці, і розпьялась. ²⁾ 1 ред. собі. ³⁾ 1 ред. Сховали ся тай.

- 755 Ти дух святій свій пронесла¹⁾
В їх душі вбогії... Хвала
І похвала²⁾ тобі, Маріє!
Мужі воспрянули святії,
По всьому світу розійшлись,
760 І іменем твого сина,
Твої скрбної дитини
Любів і правду рознесли
По всьому світу. Ти ж під тіном
Сумуючи у бурьяні
765 Умерла з глоду, Амінь.

- А потім черці одягли
Тебе в порфіру і вінчали
Як ту царицю. Роспьяли
Й тебе як сина, наплювали
770 На тебе кроткую каті,
Ростіли чистую, а ти
Мов злато у томú горнілі
В людській душі возновилась,
В душі невольничій малій,
775 В душі скорбящій і убогій.

Написано в Петербурзі 11. XI. 1859 р. Друк. у перве в прась-
вид. т. II, ст. 215—235.

¹⁾ 1 ред. пролила. ²⁾ В друках помилка: хвала і не хвала.

ПОДРАЖАНІЕ АНТОНІЮ СОВІ.¹⁾

- Посажу коло хатини
На спомин дружині
І яблуньку і грушеньку,²⁾
На спомин³⁾ єдиній!
- 5 Бог дасть, віростуть. Дружина
Під дрéвами тими
Сяде собі в холодóчку
З дїтками малими.
- А я буду груші рвати,
10 Дїткам подавати,
З дружиною єдиною
Тїхо розмовляти.
- „Тоді, сэрце. як брали ся,
Сї дрéва садів я...
15 Щасливий я!“ — „І я, друже,
З тоббю щаслива!“

Написано в Петербурзі 19. XI. 1859 р. Друк. Основа 1862,
кн. 2, стор. 2.

¹⁾ Антоній Сова, власний Едуард Желіговський, польський поет і Шевченків товариш із Оренбурга, присвятив Шевченкови в р. 1858 вірш „Do poety ludu,“ за що Шевченко й переробив один його віршик на українську мову. Желіговський по повероті з Оренбурга грав досить визначну роль в польських і українських кружках у Петербурзі 1859 і 1860 р. Хоча в Шевченковім автографі стоїть „Подражаніе Едуарду Сові“, то ми лишаємо титул „Основи,“ бо Желіговський у своїм псевдонімі все підписував себе Антонієм. ²⁾ Осн. грушечку. ³⁾ Автогр. веспомни.

ПОДРАЖАНІЄ ІЕЗЕКІЛЮ.

(Глава 19).

- Восплáч¹⁾ прорóче, сине бóжий,
І о князьях і о вельмóжах
І о царях отіх, і рци:²⁾
На-що та сýка,³⁾ вáша мáти,
4 Зо львáми клїщилась, щеня́та,
І добувáла вас лихїх
І мнóжила ваш род прокля́тий?
А пóтим з вас, щеня́т зубáтих,
Зробїлись львїчища. Людїй,
10 Незлóбних, прáведних дїтїй
Жретé скажéні. Мов шуліка
Хватáє в бурьянї курчá,
Клює і рве йогó, а людї
Хоч бáчать тée, та мовчáть.
15 Ото ж львиня́ те дїке, лóте
Підстереглі йогó, взяли,
Та заковáвши дóбре в пýта
В Єгїпет людї одвели
На кáторгу. А мáти, мáти
20 Спусти́ла дрóге бїсновáте
Своє скажéнеє звїря́,
Та вже тако́го сподаря́,
Що гра́ди й вєсї пожирáло,
Земля́ тряслá ся, трепетáла
25 Од рéву львїчища тогó.⁴⁾
Оку́ли людї і цьогó,

¹⁾ Коп. Ж. Возстань. ²⁾ Коп. Ж. отих ірци. ³⁾ Б. зразу: львиця. ⁴⁾ В Б. твого, Жемч. того.

Запёрли в щелепи уділа,
І в Вавилоні посадили
В тюрму глибоку, щоб не чуть
30 Було на світі того ріку
Самодержавного владіки,
Царя несітого.

Минуть,
Уже по-трóхи і минають
Дні беззаконія і зла;
35 А львічица про те¹⁾ не знають,
Ростуть собі як та лоза
У темнім лúзі, уповають
На корінь свій, уже гнилий,
Уже червівий і малий
40 І худосилий.²⁾ Вітер з поля
Дихне, погне і полама,
І ва́ша зла́я своєво́ля
Сама́ скупа́єть ся, сама́
В своїй же крóві.

Плач великий
45 Во-місто львічищого ріка
Почують лю́ди, і той плач
Нікчёмний, до́вгий і пога́ний
Межі людьми́ во при́чту ста́не,
Самодержавний отóй плач.

Написано в Петербурзі 6. XII. 1859 р.

---

¹⁾ Б. того. ²⁾ Б. худосильный.

ОСІЇ ГЛАВА XIV.

(Подражаніє.)

- Погінеш, згінеш, Україно!
Не стане знаку на землі!
А ти пишала ся колись
В добрі і рósкоші, Вкраїно,
5 Мій любий краю неповінний!
За-що тебе Госпóдь кара?
Карáє тяжко за Богдана,
Та за скаже́ного Петра,
Та за панів отіх погáних
10 До краю нищить... Покара,
Уб'є незримо! І правдіво,
Бо довго довготерпеливий
Дивів ся мóвчки на твою
Гріхóвную твою утрóбу,
15 І рек во гніві; „Потреблю
Твою красу, твою оздо́бу.
Сама розіпнеш ся! Во злóбі
Сині твої тебе уб'ють
Оперені а злозачáті
20 Во чрєві згінуть, пропадуть,
Мов недоле́жані курча́та.
І пла́ча, ма́тернього пла́ча
Іспóлню гра́ди і поля,
Да зрить розтлє́нная земля,
25 Що я — держітель і все ба́чу!“
Воскрєсни, ма́мо! І верні ся
В світліцю-ха́ту, опочий!

- Бо ти аж надто вже втомилась,
Гріхі синівні несучи,
30 Спочивши скóрбная скажи,
Прорці своїм лукавим чадам,
Що пропадуть вони лихі,
Що їх безчестіє і зрада
І криводушіє огнем,
35 Крoвaвим, пламенним мечем
Нарізані на людських дұшах;
Що крикне кара невсипұща,
Що не спасе їх добрий царь,
Їх крóткий, п'яний господарь!
Не дасть їм пить, не дасть їм їсти,
40 Не дасть коня вам óхляп сїсти
Та утїкaть. Не втечeтe
І не вховáєтесь! Усїуди
Вас нáйде правда-мста, а люди
Підстерeжуть вас, на то те-ж
45 Улóвлять і судить не бұдуть;
В кайдани тўго окують,
В село на зрїще приведуть,
І на хрестї отїм, без кáта
І без царя вас бїснувáтих
50 Ростнуть, розірвуть, розшпунть,
А крoв'ю вáшою собáки
Собáк напóять!...

- І додáй,
Такeе слóво їм додáй,
Без прїтчї вїскажи: „Зробїли,
55 Рукáми сквeрними створїли
Свою надїю, й речетe,
Що царь — наш Бог, і царь — надїя,
І нагодўє і огрїє
Вдову і сїрот... Нї, не те!
60 Скажї їм óсь-щo: брeшуть бóги,
Тї їдоли в чужїх чертóгах!
Скажї, щo правда оживe,
Натхнe, наклїче, наженe
Не вeтхeе, не дрeвле слóво

65 Ростліннеє, а слóво нóве
Між лóдьми кри́ком пронесе́
І люд окра́дений спасе́
Од ласки ца́рської...

Написано в Петербурзі 25. XII. 1859 р. Друк. у перше
в праськім вид. ст. 236—237.

ПОДРАЖАННЯ СЕРЕСЬКОМУ
Тобі одне
Тричі на рік
Соді одне
Ваші обидві
Велючі
Аж сам
На
Наши
10
Ві
В
1
Ві
Т
Написано в Петербурзі 15. І. 1860 р. Друковано у перше
в львівськiм вид. стор. 261.

Дівча любе, чорнобріве
Несло з льоху пиво,
А я глянув, подивів ся —
Та аж похилів ся.
5 Кому вонó пиво нóсить?
Чому бóсе хóдить?
Бóже сiльний! Тво́я сiла,
Та то́бі ж i шкóдить.

55 Остапівце, в слово іде
Між збільма кривою пронеде
І зва окрадений спасе
Од ласки царської...

Написано в Петербурзі 25. XII. 1859 р. Друк. у перше
в прась. вид. №. 236—237.

- Ой діробо, тёмний гаю,
Тебé одягае
Тричі на рік... Багáтого
Собі бáтька маєш.
- 5 Раз укріє тебе рясно
Зелéним покрóвом,
Аж сам собі дивуєть ся
На свою діробу.
Надивівшись на дóненьку
- 10 Лóбу, молодúю,
Візьмé її та й огóрне
В рíзу золотúю,
І сповіє дорогóю
Білою габóю, —
- 15 Та й спать лáже втомівши ся
Турбóю такóю.

Написано в Петербурзі 15. I. 1860 р. Друковано у перше
в прась. вид. I, 375.

ПОДРАЖАНІЄ СЕРБЬСЬКОМУ.

- Наїхали старости
Й молодик за ними.
Вони собі пішли в хату
З батьком розмовляти,
5 А я в його молодого,
В того чорнобрівця
Беру коня, та й нічого...
Веду до криниці.
Кінь утомлений, копита
10 Розкуті, розбиті,
Сіделечко мерезжане
Зопсуйте, неокрите.
„Скажі, коню, до когó це
Ви так нагло гнались?
15 До якоїсь чорнобрівки
Всю ніч майнували.
Чи ти-ж, коню, будеш пíti
З нашої криниці?
Чи буде та чорнобрівка
20 Сей рік молодиця?“

Написано в Петербурзі 4. V. 1860 р. Друк. у львівському
вид. Ц, ст. 261.

МОЛИТВИ.

I.

Царя́м, всесві́тнім шинкаря́м
І дукачі́, і та́ляри,
І пу́та ку́тії пошлі́!

Робóчим го́ловам, рука́м
5 На сій о́краде́ній землі́
Свою́ ти си́лу низпошлі́!

Міні́ ж, мій Бо́же, на землі́
Пода́й любóв, серде́шний ра́й,
І бі́льш нічо́го не дава́й!

Написа́но в Пе́тербурзі́ 24. V. 1860 р.

II.

10 Царі́в, крова́вих шинка́рів
У пу́та ку́тії оку́й,
В склепу́ глібо́кім замуру́й!

Трудя́щим лю́дям всеблагі́й,
На їх о́краде́ній землі́
15 Свою́ Ти си́лу низпошлі́!

А чистих серцем — коло їх
Постав Ти ангели свої,
Щоб чистоту їх соблюлі!

Минї ж, о Господи, подай
20 Любити правду на землі
І друга щірого пошли!

25. V. 1860 р.

III.

Злоначинающих спині,
У пуга кутїї не куй,
В склепи глибокї не муруй!

25 А доброзїждущим рукам
І покажї і допомжї,
Святую силу низпошли!

А чистих серцем — коло їх
Постав Ти ангели свої
30 І чистоту їх соблюді!

А всїм нам в-күпі на землі
Єдиномїслїє подай,
І братолїбїє пошли!

27. V. 1860 р.

IV.

Тим несїтим очам,
35 Зємним богам царям
І плугї й кораблі,
І всї добра землі,
І хвалєбнї псалмі —
Тим дрібнєньким богам!

40 Роботящим рука́м,
Роботящим¹⁾ ума́м
Перелóги ора́ть,
Ду́мать, сїять, не ждaть,
І посїяне жaть —

45 Роботящим рука́м.²⁾

Добросер́дним, малім,
Тихолю́бцям святім,
Творче не́ба й землі,
Долгоденствіє їм

50 На сїм світі, на тім
Рай небесний пошлі!

Все на світі не нам,
Все богам тим, царям:
І плуги́ й кораблі́

55 І всі добра землі,
Моя́ лю́бо, а нам
Нам лю́бов між людьмі!³⁾

Написано в Петербурзі 31. V. 1860 р. Друковано у перве
в праськім вид. стор. 238—240.

---

¹⁾ Перш. рук. І трудящим. ²⁾ Перш. рук. І надія ще вам.
³⁾ Перш. рук. на землі.

На шію на думоу крила
 На волі зброї мої,
 На князі, зброю мою міже.
 20 Ти ханові метавши стріли?
 Не мало неба і землі
 І моря світового? На моря
 Грададі пасаді-кораблі?

Колісь-то ще, во время оно
 Помпії Нума, римський царь,
 Тихенький, кроткий государь,
 Втомівшись пішучи закони
 5 Пішов любенько погулять
 І одпочіть, та спочивавши
 Додумать, як би то скувать
 Кайдани на Римлян. І взявши
 Гнучкий одноліток лози,
 10 Каблучку заходівесь плесті —
 На шію б то. Коли погляне,
 У холодочку під платаном¹⁾
 Дівча завітчанеє спить.
 Дріадам²⁾ нічого робить
 15 Перед такою красотою,
 Перед богінею такою!
 Самá Егерія в гаю,
 Кленучи дбленьку свою
 Повісплась. А мұдрий Нума
 20 І на дівча і на цвітї
 Дивується собі і дума:
 Який би ретязь ще сплесті?

Написано в Петербурзі 28. V. 1860 р. Друковано у перве
 в прась. вид. II, ст. 367.

1) Прась. вид. платочком. 2) Так в автогр. у прась. друідам.

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ.

- В Путівлі граді в-ранці рано
Співає-плаче Ярославна,
Як та зозуленька кує,¹⁾
Словами жалю додає:
5 Полечу, каже, зигзицею,
Тією чайкою-вдовицею,
Та по-над Діном²⁾ полечу,
Рукáв бобрóвий³⁾ омочу
В ріці Каялі, а на тілі,
10 На княжím білім помарнілім
Омию кров суху, отру
Глибóкїй, тяжкїй рани.⁴⁾
- І квілить-плаче Ярославна
В Путівлі рано на валу:
15 „Вітрило, вітре мій єдиний,
Легкий, крилатий господїне!

¹⁾ Перш. рук.:

В гаю зозулею кує,
Жалю словами додає.

²⁾ Перш. рук. Понад Дунаєм. ³⁾ Перш. рук. бобряний. ⁴⁾ До сих 8 рядків у першій рукописі такий варіант:

В каламутному тім Дунаї
Там десь далеко умірає
Мій любий князь на самоті.
Омию кров на білім тілі,
На тяжких ранах почорнілих
На князі-ладо сироті;
Омию кров, омию рани
І розібью ся о скалу.

- На-що на дужому крилі
На вої любії мої,
На князя, ладо моє міле.
20 Ти ханові метавш стріли?
Не мало неба і землі¹⁾
І моря сіннього? На морі
Гойдаї насáди-кораблї!
А ти, прелю́тий!... Го́ре, го́ре!
25 Моє веселіє укра́в,
В степу́ на тїрсі розібгáв!“²⁾

- Суму́є, кві́лить, пла́че ráно
В Пу́тівлі гра́ді Я́росла́вна,
І ка́же; „Ду́жий і ста́рий,³⁾
30 Ши́ро́кий Дні́пре, не ма́лий,
Про́бїв-єсі́ висо́кі скáли,
Теку́чи в зéмлю Половча́на;
Носїв-єсі́ на байдака́х
На Половча́н, на Кобяка́
35 Дру́жину́ ту́ю Святосла́влю.
О мій Сло́вуті́цю пресла́вній,⁴⁾
Моє ти ла́до прїнесе́й,
Що́б я постї́ль весéла⁵⁾ сла́ла,
У мо́ре слї́з не поси́лала, —
40 Сльозáми мо́ря не долі́ть!“⁶⁾

¹⁾ У першій рукописі до сих 7-мох рядків ось який варіант:

Вітрило, вітре, господине,
На що ти вієш, мій єдиний,
На що несеш ти на крилі
Ті ханові тяжкії стріли
На вої милії мої,
На князя, ладо моє миле?
Чи мало ж неба...

²⁾ У перш. рук.:

Моє веселіє, надію
В степу між гучею розвіяв.

³⁾ Перш. рук. А ти Словутіцю старий. ⁴⁾ Перший рукопис зам. сих двох рядків має ось які три:

Дружину хоробру, преславну
Дружину ту́ю Святосла́влю.
О мій Словуті́цю ста́рий.

⁵⁾ Пер. рук сміючись. ⁶⁾ Пер. рук. Бо море слёзи не приспить.

- І плаче, плаче Ярославна
В Путівлі на валу, на брамі.
Святее сонечко зійшло.
І каже: „Сонце пресвятее!
45 На землю радість принесло
І людям і землі, моєї¹⁾
Тугі-нудьгі не розвело.²⁾
Святий, огненний господіне!³⁾
Спалів-еси лугі, степі,
50 Спалів і князя і дружину,
Спалі мене на самоті!
Абó не грій і не світій!...
Загінув ладо, й я загіну!“⁴⁾

4. VI. 1860.

II.

- Зперед-світа до вѣчера,
55 А з вѣчера до дóсвіта
Летить стріла каленая,
Брязчить шабля о шѣломи,⁵⁾
Трощить списи гартóвані⁶⁾
В степу, в незнаємому полі,
60 Середі землі половецької.⁷⁾
Земля чорна копитами
Пообрана, порітая,
Кістями земля засіяна,⁸⁾
А кровію політая.

Перш. рук. на землі; моєї. ²⁾ Перш. рук. Журби-туги не рознесло. ³⁾ Перш. рук. зразу: Пресвятий, світлий; в Б. зразу: пресвітлий, потім попр. Огненний. ⁴⁾ Перш. рук. Нехай сама собі загіну.
⁵⁾ Давні вид.:

Летять стріли калені,
Брязчать шаблі о шеломи,
Трещать списи гартóвані.

⁶⁾ У автогр. трещить, але можна прочитати й трощить, у льв. вид. трещать. ⁷⁾ Перш. рук. В землі дальній половецькій. ⁸⁾ Перш. рук. Костями була політая.

- 65 І журба-туга на тім полі
Зійшла для руської землі.
Що гомонить отам, зичить
У дівота? То повертає
Той Ігор військо на пригоду
70 Тому буй-туру Всеволоду.¹⁾
І білись день,
І другий біли ся;
Та коло полудня²⁾ на третій
Поникли³⁾ Ігореві стязі.
75 Отак на березі Каяли
Браті різнились, бо не стало
Крові-вина! Допирували
Хоробрі Русичі той пир,
Сватів упоїли,
80 А самі простягли ся
За землю руськую. Хилилась
І слалась плачучи трава,
Високі гнулись дерева,
До-дóлу гнули ся, журілись...

4. VII. 1860.

III.

- 85 В Путівлі градї в-ранці рано
Сумує, плаче Ярославна:
„Полечу, рече, зозулею,
По-над Дунаєм полечу!
Рукáв бобряний омочу
90 В ріці Каялі і омїю
На княжому дебілім тілі⁴⁾“

1) Для сих рядків у першій рук. ось який варіант:

Що там шумить, гуде, реве
До зорі рано? Повертає
То Ігорь військо Всеволоду,
Любому брату на помогу.

2) Пер. рук. та день ополудня. 3) Пер. рук. Упали. 4) В. добрім,
білим тілі: пер. рук. На княжім твердім тому тілі Засохшу.

Засо́хлу кров його́ отру́,
Глибо́кії на любі́м¹⁾ ра́ни.“
І пла́че, пла́че Яросла́вна
95 В Пути́влі го́роді й рече́:
„Вітри́ло, вітре, госпо́діне!
На-що́ ти ві́ши, несеш
На ле́гкому крилі́ сво́єму
Хано́вські стрі́ли на мо́є
100 Єди́не ла́до й його́ во́ї?“²⁾

Написано в Петербурзі 14. IX. 1860 р. Друковано у перше
у лѣв. вид. II, ст. 135—137, у прасѣ. вид. I, ст. 358—362.

¹⁾ Пер. рук. заеклі. ²⁾ У лѣв і прасѣ. вид. слів На моє-
єдине ладо й його вої, нема, так само і в Б, вони є лиш у першій
рукописі.

НА СМЕРТЬ ГРИГОРІЯ, МИТРОПОЛИТА
ПЕТЕРБУРГСЬКОГО.

Умре муж вѣлій в власяниці.
Не плачте, сироти, вдовіці,
А ти, Аскóченський, возплач
Во-ўтріє на тяжкий глас!
5 І Хомяковъ, Русї ревнитель,
Москви, отечества любитель,
О юпкоборцеві возплач!
І вся, о Рѹсская Бесѣда,
Во глас єдиний ісповѣдуй
10 Свої гріхі, і плач, і плач!...

Написано в Петербурзі 17. VI. 1860 р. Друковано у перве
у прась. вид. II, ст. 241

ГИМН ЧЕРНИЧИЙ.

Удár, грóме, над тим дóмом,
 Над тим бóжим, де мремó ми,
 Тебé ж, Бóже, зневажа́ем,
 Зневажа́ючи співа́ем:

Аллілу́я!

5 Як-би не ти, ми б любі́лись,
 Коха́ли ся б та дружи́лись,
 Та діточок вироста́ли,
 Науча́ли б та співа́ли:

Аллілу́я!

Одурі́в ти нас убо́гих;
 10 Ми ж, окра́дені небо́ги
 Самі тебé одури́ли
 І скігля́чи возопі́ли:

Аллілу́я!

Ти постри́г нас у черні́ці,
 А ми собі́ молоді́ці,
 15 Та танцю́ем, та співа́ем,
 Співа́ючи примовля́ем:

Аллілу́я!

Написано в Петербурзі 20. VI. 1860 р. Друковано у перве
 в прась. вид. II, ст. 241.

Пондірає, дівчати
Тя в лозію мовлять
Дівчаточка не мовлять
Вірає, та співать...

Написано в Києві 24. VI. 1880 р. Друковано в Києві
в 1881 році, в 1-й вид. 1-го т. 1-го кн. 1-го кн. 1-го кн.

Росли у купочці, росли,
Смиглись, зміглись, перостали,
Венчає півень, від розійнялись,
Зійнялись, зійнялись, побрались.

Над Дніпровою сагою
Стоїть явір між лозію,
Між лозію з яліною,
З червоною калиною.

5 Дніпро беріг ріє, ріє,
Яворові корінь міє;
Стоїть старій, похилів ся,
Мов козак той зажуриє ся,

Що без долі, без родіни
10 Та без вірної дружіни,
І дружіни і надії
В самотіні посивіє!

Явір каже: „Похиліє ся,
Та в Дніпріві скупая ся.“
15 Козак каже: „Погуляю,
Та любую пошукая.“

А калина з яліною
Та гнучкою лозіною,
Мов дівчаточка із гаю
20 Вихожаяючи співають.

Рослі у-кúпочці, зрослі,
Сміялись, грátись перестáли,¹⁾
Ненáче й справді розійшлись.
Зійшлись незабаром, побрались,
5 І тíхо, вéсело пройшли,
Душею, сéрцем неповінні
Аж до самої домовíни...
А між людьми ж вони жили!

Подáй же й нам, всещéдрих Бóже,
10 Отáк цвístи, отáк рости,
Так одружити ся і йти,
Не свáрячись в тяжкíй дорóзї,
На той свít тíхий перейти!
Не плач, не вопль, не скрэгít зúба,
15 Любóв безвíчну, сугúбу
На той свít тíхий принести!

Написано в Петербурзі 25. VI. 1860 р. Друковано у перше
в прась. вид. I, ст. 358.

¹⁾ Льв. вид перестали

Пов'ірані, завітчані
Та з таланом заручені,
Думки-гадовьки де мають
Вилети ся, грати ся та співають...

Написано в Петербурзі 24. VI. 1860 р. Друковано у журналі
«Правда» 1861, кн. X, ст. 2, в ма. вид. I, ст. 237.

Світе ясний, світе тихий,
Світе вольний, несповітний,
За-що ж тебе, світе-брате,
В своїй¹⁾ добрій, теплій хаті
5 Окóвано, омурано,²⁾
Премудрого одурено,³⁾
Багрянницями закрито⁴⁾
І розп'ятієм добіто?...
Не добіто! Стрепені ся
10 Та над нами просвіті ся!
Просвіті ся!... Будем, брате,
З багрянниць онучі драти,
Люльки з кадил закур'яти.⁵⁾
„Явлéнними“ піч топ'яти,
15 Кроп'ілами⁶⁾ будем, брате,
Нóву хату вимітати.⁷⁾

Написано в Петербурзі 27. VI. 1860 р. Друк. Правда 1873,
«Правда» вид. II, ст. 242.

¹⁾ Ром. твоїй, Правда 1873: твоїй теплій, тихій хаті. ²⁾ Ром. і Правда: одурено. ³⁾ Парт. і Правда: Кадилами окурено. ⁴⁾ Парт. і Правда: окрито. ⁵⁾ Правда: Та з кадил люльки курити, Парт. А, автогр. Б. як у тексті. ⁶⁾ Ром. А кропилом. ⁷⁾ Парт. замітати.

Л И К Е Р І.

(На память 5 августа 1860).

- Моя ти любо, мій ти друже,
Не ймуть нам віри без хреста,
Не ймуть нам віри без попа —
Рабі, невільники недужі!
5 Заснули, мов свиня в калюжі,
В своїй неволі. Мій ти друже,
Моя ти любо! Не хрестись,
І не кленись і не молись
Нікому в світі! Збрешуть люди,
10 І византійський Саваоф
Одурить. Не одурить Бог,
Карать і милувать не буде.
Ми не рабі йогó, ми люде!
Моя ти любо! Усміхнісь,
15 І вольную, святую дүшу
І руку вольную, мій друже,
Подай міні! То перейти
І він помóже нам калюжу,
Помóже й лихо донести,
20 І поховать лихé дебеле
В хатині тихій і веселій.

Написано в Стрільній 5. VIII. 1860 р. Друковано у перше
в прась. вид. I, ст. 356.

Н. Я. МАКАРОВУ.

(На память 14 сентября).

Барвінок цвів і зеленїв,
Слав ся, розстилав ся,
Та недóсвіт перéd світом
В садóчок укрáв ся;
5 Потоптáв весéлі квіти,
Побїв, поморóзив...
Шкóда тóго барвіночка
Й недóсвіта шкóда!

Написано в Петербурзі 14. IX. 1860 р. Друковано у перве
льв. вид. I, ст. 213.

Написано в Петербурзі 14. IX. 1860 р. Друковано у перве
льв. вид. I, ст. 213.

1) Ром. твій; Права 1860. 2) Ром. твій, тихів хліб. 3) Ром.
Права: сурро. 4) Парт. і Права: Казками сурро. 5) Парт.
Права: сурро. 6) Права: Та у каляк зьлами курита, Парт. А.
антоп. Б. як у твоях. 7) Ром. А. проляков. 8) Парт. калякати.

І Архимед і Галілей
Вина ї не бачили. Єлей
Потік у чéрево чернече,
А ви, святії предотечі,
5 По всьóму світу розійшлись
І крихту хліба понесли¹⁾
Царя́м убо́гим. Бúде біте
Царя́ми сїянеє жито,
А лю́ди віростуть. Умру́ть
10 Ще незача́тїї царя́та,
І на онóвленій землі
Врага́ не бúде, супоста́та,
А бúде син і бúде ма́ти
І бúдуть лю́ди на землі.

Написано в Петербурзі 24. IX. 1860 р. Друковано у перве
в прась. вид. II, ст. 243.

---

¹⁾ Черн. автогр. І крихи хліба не взяли.

Л.

- Поста́влю хату́ і кімна́ту,
Садо́к-райбо́чок наса́жу,
Посі́жу я і похо́жу
В свої́й мале́нькій благода́ті,
5 Та в оди́ні-самоти́ні
В садо́чку бу́ду спочи́вати.
Присня́ть ся діто́чки ми́ні,
Весе́лая присни́ть ся ма́ти,
Давне́-колишній та ясній
10 Присни́ть ся сон ми́ні... і ти!...
Ні́, я не бу́ду спочи́вати,
Бо й ти присни́ш ся! У мали́й
Райбо́чок мій спи́д-ти́ха-ти́ха
Підкра́деш ся, наро́биш лі́ха,
15 Запа́лиш рай мій самотни́й.

Написано в Петербурзі 27. ІХ. 1860 р. Друковано у перше
в прась. вид. I, ст. 363.

Не нарікаю я на Бóга,
Не нарікаю ні на кóго:
Я сам себе, дурний, дурю,
Та ще й співаючи. Орю
5 Свій переліг, убо́гу ніву,
Та́ сню́ сло́во, — до́бри жні́ва
Ко́лись-то́ б́дуть!... І дурю́
Себе́ такі́, себе́ само́го,
А бі́льше, ба́чить ся, ні́кого.

10 Орі́ ся ж ти, мо́я ні́во,
До́лом та горю́,
Та засі́й ся, чо́рна ні́во,
Во́лею ясно́ю!
Орі́ ся ж ти, розверні́ ся,
15 По́лем розстели́ ся,
Та посі́й ся до́брим жі́том,
До́лею поли́й ся!
Розверні́ ся ж на всі́ бо́ки,
Ні́во-десяти́но,
15 Та посі́й ся не сло́вами,
А ро́зумом, ні́во!
Вийду́ть лю́ди жі́то жа́ти —
Весе́лії жні́ва!...
Розверні́ ся ж, розстели́ ся ж,
20 Убо́гая ні́во!

Чи не дурю́ себе́ я зно́ву
Свої́м химерні́м, до́брим сло́вом?

Дурію! Бо лүчше одуріть
Себе такі, себе самоґо,
25 Ніж з во́рогом по-правді жить
І всує наріка́ть на Боґа!

Написано в Петербурзі 5. X. 1860 р. Друковано у перве
в Основі 1861, кн VI, ст. 3—4 і у льв. вид. I, ст. 254.

САУЛ.

- В непробудімому Китаї,
В Єгипті тёмному, у нас,
І по-над Индом і Євфратом
Свої ягнята і телята
5 На полі вольнім вольно пас
Чабан, оубо, в своїому раї.¹⁾
І гадки-гадоньки не має,
Пасе і доіть і стрижé
(Свою худобу та співає.²⁾)
10 Аж ось лихий царя³⁾ несе
З законами, з мечем, з катанп,
З князями, тёмними рабами.⁴⁾
В-ночі підкράлись, зайняли
Отари з поля, а пасущих,
15 І шатра їх, убогі кущі,
І все добро, дитий малих,
Сестру, жену і все взяли,
І все розтліли, оскверніли,
І осквернених, худосилих,
20 Убогих серцем завдали

1) Перш. рук. має:

Свою худобу пастирь пас
В своїм степу, в своїому раї.

2) Перш. рук.:

Пасе собі, пасе, пасе
Та хвалить Бога і співає.

3) Перш. рук. царів. 4) Перш. рук.:

З дружинами, з огнем, з ножами,
З жерцями, з книгами, з войсками.

- В роботу-каторгу. Минали
За днями дні. Рабі мовчали,
Царі лущили ся, росли,
І Вавилони мурували.
25 А магі, бонзи і жерці,
(Неначе наші пан-отці)¹⁾
В храмах, в пагодах годувались,
Мов кабани царям на сало
Та на ковбаси. І царі
30 Самі собі побудували²⁾
Храми, кумірні, олтарі —
Рабі німі поклонялись.

- Жидам сердешним заздро стало,
Що й невеличкого царя
35 І з кізяка хоч олтаря
У їх немає. Попросили³⁾
Пророка-старця⁴⁾ Самуїла,
Щоб він де хоче там і взяв,
А дав би їм старий⁵⁾ царя.
40 Отó-ж премудрий⁶⁾ прозорливець-
Поміркувавши взяв єлей,
Та взяв од козлиц і свиней
Тогó Саула здоровіла,
І їм помазав во царя!
45 Саул „не будучи дурак“
Набрав гарем собі чималий,
Та й заходив ся царювать.
Дивили ся та дивувались
На новобранця чабані

1) Пер. рук. Мов наші ченчики-ченці. 2) Пер. рук.: 2)

От царі
Росли собі царі, росли, х іт
Повиростали вже чимало.

3) Пер. рук. І просили. 4) Друк. таки старого, вар. у перш.
рукоп. 5) Пер. рук. таки. 6) Пер. рук. Святий старенький.

50 Та дивувались,¹⁾ що й вони
Такі не дурні: „Ач якого
Собі ми виблагали в бога
Самодержавця!“ А Саул
Берé і гóрод і аўл,
55 Берé дівча, берé ягницю,
Будує кедрові світлиці,²⁾
Престól із зóлота куé,³⁾
Благоволéння оддає
Своім всепóдданнйшим гóлим ;
60 І в багрянiцi довгопóлiй
Ходiв по храминi, ходiв,
Аж по́ки, лóбом не ширóкий,
В своiм гарéми одинóкий,
Саул серде́га одури́в.

65 Незáбаром зiбрáлась рáда :
„Панóве, чéсная грóмадо !
Що нам робiть ? Наш мýдрий царь,
Самодержáвець-господáрь,⁴⁾
Серде́шний⁵⁾ одури́в ! Панóве !
70 Чи нам йогó тепéр лiчiть ?
Чи заходiть ся та зробiть
Царя́ здорóвшого ?“ По мóви,
По мýдрiй рáдi розiйшлись
Смутнiй⁶⁾ пáстирi.

рядки :
1) Доси : промовляли. 2) По сьому словi в Б. стояли ще три

Кує із зóлота престол,
А чабанам кує закон
З . . . і в широкополiй.

3) В першiм рукописi до дальших рядкiв ось який варiант :

І гвардiю на караул
Муштрує сам. І одинокий
В порфирi довгiй і широкiй
Серед гарема царь Саул
Зробивши сам на караул,
Тай одури́в.

4) Пер. рук. І господарь і государь. 5) Пер. рук. Сегодня.
6) Пер. рук. Вельможi.

- В кедрівій,
75 В новій палаті царь не спить,
Не їсть, не п'є, не гомонить,¹⁾
А мовчки дблї всемогучий
Дерé порфіру на онучі,
І нїби мóрщить постолї,
80 Плетé волóки, озуває,
І у кедрóвих стїн новїх
Про бáтькове ослá питáє;
То візьме скіпетр і заграє,
Мов на сопілці. І Саул,
85 Чабáн Саул сидить, співає,
Покі не втне „на караул!“
І Самуїла не згадає.

- Отó-ж вельмóжі й чабані,
Веніамінові внучáта,
90 Телця́ отро́кам²⁾ принесли,
Щоб їм дозвóлено співа́ти
У сїнях царських. Заревлá³⁾
Сивоборóда, волохáта⁴⁾
Рідня́ Сау́лова пузáта,⁵⁾
95 Та й гуслярá ще привелá,
Якóгось чабанá Давїда.
„І вийде царь Саул, і вийде“
Чабáн співає — „на війну!...“

- Саул прочу́мав ся та й ну,
100 Як той москаль, у бáтька, в ма́трь-
Свою́ ріденьку волохáту
І vzdóвж і впо́перек хрестить;
А гуслярá то́го Давїда
Трохи́ не вбив...⁶⁾

---

¹⁾ Пер. рук. і не кричить. ²⁾ Пер. рук. лакеям. ³⁾ Пер. рук. У царських сїнях. Заревлі. ⁴⁾ Перш. рук. Сивобороді, волохаті. ⁵⁾ Пер. рук. Вельможі-пастирі пузаті. ⁶⁾ Пер. ред. Яко гадюку; Б. Трохи не бив.

Як-би він знав,¹⁾

- 105 Якé то ліхо з його вийде,
З тогó лукавого²⁾ Давида,
Та мов гадюку б розтоптав
І ядовітую б розтёр³⁾
Гадючу слину. А тепér
110 Плугами, рáлом не розóрем
Прокляту ніву, проросла
Колючим тёрном. Гóре, гóре!
Дрібніють люди на землі,
Росту́ть і вісять ся царі!⁴⁾

Написано в Петербурзі 13. X. 1860 р. Друковано у перве
в прась. вид. II, ст. 244.

---

1) Пер. рук. Як би знав. 2) Пер. рук. погано. 3) Ром. То розтоптав би і розтер. 4) Пер. рук. натомісь:

І досі дуріють царі,
І поки горе на землі.

- Мину́ли лі́та молоді́ї...
Холо́дним ві́тром од наді́ї
Уже́ повіяло. Зіма́!...
Сиді́ оди́н в холо́дній ха́ті
5 Нема́ з ким ти́хо розмовля́ти,
Ані́ пора́дитись нема́,
Ані́когісі́нько нема́!
Сиді́ ж оди́н, поки́ наді́я
Одúрить дúрня, осмі́е,
10 Морóзом о́чі оку́е,
А дúми горді́ї розві́е,
Як ту сні́жину по степу́...
Сиді́ ж оди́н собі́ в кутку́,
Не жди́ весні́, святóї до́лі!
15 Вона́ не зі́йде вже́ ні́коли
Садóчок твій позелені́ть,
Твою́ наді́ю онові́ть,
І дúму во́льну́ю на во́лю
Не прійде́ випустити́... Сиді́
20 І ні́чоґісі́нько не жди́.

Написано в Петербурзі 18. X. 1860 р. Друковано у перше
у льв. вид. 1, ст. 255.

Титарівна-Немирівна
Гаптує хустину
Та колише московціня,
Малую дитину.

5 Титарівна-Немирівна
Людми гордувала,
А москаля-пройдісвіта
Нищечком вітала.

Титарівна-Немирівна
10 Почесного рόδу,
Виглядає пройдісвіта
Москаля¹⁾ з походу.

Написано в Петербурзі 19 X. 1860 р. Друк. в Основі 1861,
кн. VIII, ст. 2.

---

¹⁾ Зразу: юнкера.

Хоча лежачого й не б'ють,
То і полéжать не дають
Ледáчому... Тебé ж, о сýко,
І ми самі і наші внуки,
5 І міром лю́ди проклену́ть...
Не проклену́ть, а тільки пліо́нуть
На тих оддóбених щеня́т,
Що ти щени́ла. Му́ко, му́ко!
О скорб моя́, моя́ печаль!
10 Чи ти минéш коли́? Чи пса́ми
Царі́ з міні́страми-раба́ми
Тебé, о лю́ту, зацькую́ть?
Не зацькую́ть! А лю́ди тїхо,
Без вся́кого лихóго ли́ха,
15 Царя́ до ка́та поведу́ть!

Написано в Петербурзі 20. X. 1860 р. Друковано у перше
в зрась. вид. II, ст. 256.

І тут і всюди, скрізь погано!
Душа убога встала рано,
Напряла мало та й лягла
Одпочивать собі, небога.

5 А воля душу стерегла.
„Прокінь ся,“ каже: „плач, убога!
Не зійде сонце. Тьма і тьма,
І правди на землі нема!“
Ледача воля одурила

10 Маленьку душу: сонце йде
І за собою день ведé.
І вже тії хребетносилі,
Уже ворущать ся царі...
І буде правда на землі!...

Написано в Петербурзі 30. X. 1860 р. Друковано у перше
в Основі 1861, кн. V, ст. 2 і в львівськiм вид. 1, ст. 256.

- О лю́ди, лю́ди небора́ки,
 На-щó здали́ ся вам ца́рі?
 На-щó здали́ ся вам пса́рі?
 Ви ж та́ки лю́ди, не соба́ки!
 5 В-ночі і о́желедь і мря́ка,
 І сні́г і хо́лод. І Нева́
 Тихе́сенько куди́сь несла́
 Тоне́нку кри́гу по-під мо́стом.
 А я ото́-ж та́ки в-почі
 10 Іду́ та ка́шляю йду́чи.
 Дивлю́сь: ненáче ті ягня́та,
 Іду́ть задріпа́ні дівча́та,
 А дід, серде́шний інвалі́д,
 За німи гне́ть ся, шкандиба́в,
 15 Мов у коша́ру заганя́в
 Чужу́ худобу... Де-ж той сві́т?
 І де та пра́вда? Го́ре! го́ре!
 Ненагодо́ваних і го́блих
 Дівчаточо́к, як ту ота́ру
 20 Жену́ть („послѣдній долгъ отда́тъ“),
 Жену́ть до ма́тері байстра́т!
 Чи бу́де суд? чи бу́де ба́ра
 Ца́рям, ца́рятам¹⁾ на землі́?
 Чи бу́де пра́вда між людьми́?...
 25 Пові́нна бу́ть, бо со́нце ста́не
 І оскверне́ну зе́млю епа́лить.

Написано в Петербурзі 3. XI. 1860 р. Друковано у перше
 в Основі, в прась. вид. II, ст. 258.

¹⁾ Осн. Усім неправдам.

Як би з ким сісти, хліба ззісти,
Промовить сло́во, то воно́ б
Хоч і як-небу́дь на сім світі,
А все б та́кія́ яко́сь жи́ло́сь.
5 Та ба! Нема́ з ким! Сві́т широкі́й,
Люди́й чима́ло на землі́,
А доведеть ся́ одино́ким
В холдній хати́ кривобо́кій,
Або́ під ти́ном простягті́сь!...
10 Або́... Ні́, тре́ба одру́житись,
Хоча́-б на чо́ртові́й сестрі́,
Бо доведеть ся́ оду́рити
В самоти́ні... Пшени́ця, жи́то
На до́брім сі́ялось ла́ну́,
15 А лю́ди так собі́ по́жну́ть
І ска́жуть: „Де́сь його́ уби́то
Серде́шного на чу́жині́.“
О го́ре, го́ренько ми́ні!

Написано в Петербурзі 4. XI. 1860 р. Друковано у перше
в Основі 1861, кн. VI, ст. 4 і в львів. вид. I, 255.

Написано в Петербурзі 7. XI. 1860 р. Друковано у перше
в Основі 1861, кн. VI, ст. 4 і в львів. вид. I, ст. 255.

І день іде, і ніч іде...
І гóлову схопівши в рúки,
Диву́вш ся: чому́ не йде
Апóстол правди і нау́ки?!

Написано в Петербурзі 5. XI. 1860 р. Друковано у перше
в Основі 1861, кн. V, ст. 3 і в Львів. вид. I, ст. 257.

Написано в Петербурзі 5. XI. 1860 р. Друковано у перше
в Основі, в перш. вид. II, ст. 257.

Течé водá з-під я́вора
Ярóm на доли́ну,
Пиша́еть ся над водо́ю
Черво́на кали́на,
5 Пиша́еть ся калино́нька,
Явiр молодіє,
А́ кругóm їх верболóзи
И лóзи зеленіють.

Течé водá із-за га́ю
10 Та по-під горóю,
Хлюпо́щуть ся качáточка
По-між осокóю.
А́ качечка випливає
З качуром за німи,
15 Лóвить ря́ску, розмовляє
З дiтками своїми.

Течé водá край горóда,
Водá ста́вом ста́ла.
Прийшло́ дiвча́ воду́ бра́ти,
20 Бра́ло, заспiвало.
Вийшли з хáти ба́тько й ма́ти
В садóк погуля́ти,
Пора́дितись, когó б то їм
Сво́ім зя́тем зва́ти.

Написано в Петербурзі 7. XI. 1860 р. Друковано у перше
в Основі 1861, кн. VI, ст. 48 і в льв. вид. I, ст. 226.

Якось-то йду я у-ночі
 По-над Невόю, та йдучи
 Міркую сам таки з собою:
 „Як-би то, думаю, як-би
 5 Не похилили ся раби,
 То не стояло б над Невόю
 Отсїх осквѣрнених палат.
 Була б сестра і був би брат;
 А то нема тепер нічого,
 10 Ні Бόга навіть, ні пів-Бόга.
 Псарі з псарятами царять,
 А ми, дотѣпні доїзжачі
 Хортів годуюмо та плачем!“
 Отак-то я собі в-ночі
 15 По-над Невόю ідучи
 Гарненько думав, і не бачу,
 Що з того бόку, мов із ями,
 Очіма лўпа кошеня:
 А то два лїхтарі горять
 20 Колó апóстольської брáми.
 Я схамену́в ся, осінівсь
 Святїм хрестом і трїчі плóнув,
 Та й знову думать заходївсь
 Про те-ж таки, що й перше думав.

Написано в Петербурзі 13. XI. 1860 р. Друковано у перше
 у прась. вид II, ст. 259.

Своім смиренням дураним,
Прохайсь ся, мудо, пробудись
Та крутом себе подивись!
за Нанхай на ту дівочу славу,
Та щирим серцем, не лукаво,
Хоч раз, сердяго, соблудя!

- Бували воїни й військові свари,
Галагані і Кисілі, і Кочубеї-Ногаї, —
Булó добра тогó чимало!
Минуло все, та не пропало.
5 Остались шашелі, гризуть,
Жеруть і тлять старóго дїда,
А од коріння тихо лóбо
Зелені парості ростуть,
І віростуть, і без сокіри,
10 Аж заревé та загудé,
Козак безвérхий упадé,
Розтрóщить трон, порвé порфіру,
Роздавить вáшого куміра,
Людські шашелі! Нянькі,
15 Дядькі отéчества чужóго!
Не стáне ідола свято́го,
І вас не стáне! Будякі
Та кропивá, а бiльш нічóго
Не віросте над вáшим трупом!
20 І стáне кúпою на кúпі
Смердячий гній, — і все те, все те,
По-трóху вітер рознесé.
А ми помóлимо ся Бóгу
І небагáтї й невбóгї.

Написано в Петербурзі 26. XI. 1860 р. Друкóвано у перве
в прась. вид. II, ст. 259.

—
N. T.

- Великомученице кумо,
Дурна єси ти, нерозумна!
В раю веселому зрєсла,
Рожєвим цвїтом¹⁾ процвїла,
5 І раю краснаго не зрїла,
Не бачила, — бо не хотїла
Поглянути на божий день,
На ясний свїт животворящий!
Слїпа була-єси, незряца,
10 Недвїга сєрцем, спала день
І спала нїч. А крўгом тебе
Творило ся, росло, цвїло
І процвїтало, і на нєбо
Хвалу Творителю несло;
15 А ти, кумасю, спала, спала,
Пишала ся та дївувала,
Та ждала, ждала жениха,
Та ціломудрїє хранила,
Та страх бояла ся грїха
20 Прелюбодїйного. А сїла
Сатурнова іде та йде,
І грїх той праведний плетє,
У сїві коси заплїтає.
А ти нїби не добачавш:
25 Дївўєш, молиш ся та спиш
Та Матїрь божїю гнївиш

---

1) Досї: квїтом.

Своім смиренієм лукавим.
Прокінь ся, кумо, пробудісь
Та кру́гом себе подивісь!
30 Начхай на ту дівочу славу,
Та щірим серцем, не лукаво,
Хоч раз, серде́го, соблуді!

Написано в Петербурзі 2. XII. 1860 р. Друковано у перве
в прась. вид. II, ст. 260.

15 Походимо пойдим,

На сей світ пойдим.

Полінемі, моє діло!

Бач, який світ діло!

І широкій та веселій,

20 Який та глибокій!

Походимо ж, мой зоре!

Зійдемо на гору.

Спочинемо... А тим часом

Твої сестри зорі

25 Безвічий по-їм несом

Поблинуть, заснуть.

Ні дождімо ж, мой сестро,

Дружаню світла.

Чи не покинуть нам, небого
Моя сусідонько убѣга,
Вірші нікчемні віршувать,
Та заходить ся рештувать?
5 Возі в далєкую дорѣгу?
На той свѣт, друже мій, до Бѣга
Почимчикуєм спочивать...
Втоміли ся і підтоптались,
І рѣзуму такі набрались,
10 То й бѣде з нас! Ходімо спать,
Ходімо в хату спочивать...
Весѣла хата, щоб ти знала!

Ой не йдімо, не ходімо, —
Рано, друже, рано!
15 Походимо, посідимо,
На сей свѣт поглянемо.
Поглянемо, моя доле!
Бач, який ширѣкий,
І ширѣкий та весѣлий,
20 Ясний та глибѣкий!
Походимо ж, моя зѣре!
Зійдемо на гѣру, —
Спочинемо... А тим часом
Твої сѣстри-зѣрі
25 Безвѣчні по-під небом
Попливуть, засяють,..
Підождімо ж, моя сѣстро,
Дружинѣ святая,

Та несквѣрними устами
30 Помóлимось Бóгу,
Та й рúшимо тихесенько
В далéку доро́гу.
Над Лéтою бездóнною
Та каламутно́ю
35 Благослови́ менé, дрúже,
Слáвою святóю!

А пóки те, да се, да óне,
Ходíмо прóсто навпростéць
До Ескуля́па на рале́ць,
40 Чи не одúрить вiн Харóна
І Па́рку-пря́лку?... І тоді,
Поки́ б химерив мúдрий дiд,
Твори́ли б ле́жа епопе́ю,
Пари́ли б скрізь по-на́д земле́ю,
45 Та все б гекза́метри плели́,
Та на горі́ще б однеслі́
Миша́м на сні́дання... А пóтім
Спiва́ли-б прóзу — та по нóтам,
А не як-небу́дь...

Дрúже мiй!
50 О мiй сопúтниче святiй!
Поки́ огóнь не захо́бнув,
Ходíмо лúчче до Харóна!
Че́рез Лéту бездóнную
Та каламутно́ю
55 Перепливéм, перенесéм
І сла́ву святóю,
Безвiчно́ю, молодóю...
Або — цур iй, дрúже!
І без не́ї обiдú ся,
60 Та як бóду здúжать,
То над са́мим Флегето́ном,
Або над Стиксо́м у ра́ю,
Ненáче над Днiпрóм ширóким,
В га́ю, предвiчньому га́ю,

- 65 Поста́влю хато́чку, садо́чок
 Круго́м хати́ни насажу́,
 Прили́неш ти у холодо́чок,
 Тебе́ мов кра́лю посажу́;
 Дніпрó, Укра́їну згада́ем,
 70 Весéлі сéлища в га́ях,
 Могі́ли-го́ри на степа́х,
 І веселéнько заспíва́ем...

Написано в Петербурзі 14—25. II. 1861 р. Друк. у перше
 в Основі 1861, кн. 5, ст. 3—4 і в прась. вид. II, ст. 369.

сторінка

Думи мої, думи мої . . .	1
Ніччата, поема	2—19
Згадайте, братія мої . . .	20—21
Сонце західить, гори чорніють	22
Мій тринадцятий вояк . . .	23—24
Не гріє сонце на чужині	25
Сон (Думи мої вчорні)	26—31
Іржавець . . .	32—35
Н. Н. (О думи мої, о славо заги)	36
Наштам (Вродіславу Олександрову)	37—38
Чергач (П. А. Кулішу)	39—44
Один у другому питася	45
Славоу здуло, а нем діти	46
Ой спірочку до спірочка . . .	47
Хустина . . .	48—51
О. А. Ковалюк-Славому	52—56
Масляна хривина (І редакція)	57—67
То дех і я текер білгу . . .	68
А чую знову прибувати	69—70
Друга редакція . . .	71—72
У Волю за дворян зачала сотиря	73—75
Верши . . .	76—81
Друга редакція . . .	82—84
Ой панику в, панику в . . .	85
Та по дні Гетьманів війну . . .	86
Царі . . .	87—90
Добре, у кого єсть паника . . .	91

Та неспіврини устани
 Поміляють хайоту, як
 Крутом хайоту, як
 Прикляне ти у хайоту, як
 Над Летою хайоту, як
 Тебе мов прайоту, як
 Цайрде, Урайоту, як
 Та каляму хайоту, як
 Благодіє хайоту, як
 Мовлять-то на хайоту, як
 Славом хайоту, як
 І неспіврини хайоту, як

Пашинко в Петербурзі 14—28. II. 1861 г.
 Голоси 1861, № 5, ст. 3—4 і 7—8. II. 1861 г.

Чи не одурить він Харона
 І Парку-примру? І годі
 Поки б хмібрив мудрець,
 Творили б діла спокон,
 Парили б сиріть по-над землєю,
 Та рос б геканіметри плєсєю,
 Та на горлицє б одєсли
 Машєм на снєжанє... А потім
 Співали б пробу — та по вїтєю,
 А як небудє...

Друже мій!

О мій сонутини святій!
 Поки огонь не захолює,
 Ходімо лучче до Харона!
 Через Лету бездопну
 Та калямуту
 Переплєєм, переплєєм
 І славу святую,
 Безвїтчим, молодув,
 Або — ну вїн, друже!
 І без вїс обидє сє,
 Та як бузє злєзати,
 То над самим Флегетєном,
 Або над Стіксєм у рай,
 Нєвєче над Дибирєм дикрєм,
 В гай, предвїчньєму гай,

Зміст другого тому.

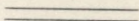
	СТОРОНА
Думи мої, думи мої	1
Княжна, поема	2—19
Згадайте, братія моя	20—21
Сонце заходить, гори чорніють	22
Міні тринацятий минав	23—24
Не гріє сонце на чужині	25
Сон (Гори мої високі)	26—31
Іржавець	32—35
Н. Н. (О думи мої, о славо злая)	36
Полякам (Броніславу Залескому)	37—38
Чернець (П. А. Кулішу)	39—44
Один у другого питаєм	45
Самому чудно, а деж дітись	46
Ой стрічечку до стрічечки	47
Хустина	48—51
О. А. Козачковському	52—56
Москалева криниця (1 редакція)	57—67
То так і я тепер пишу	68
А нумо знову віршувать	69—70
Друга редакція	71—72
У Бога за дверми лежала сокира	73—75
Варнак	76—81
Друга редакція	82—84
Ой гляну я, подивлюся	85
Та не дай Господи нікому	86
Царі	87—96
Добро, у кого єсть господа	97

	СТОРОНА
Титарівна	98—104
Титарівна біля криниці	105
Ну, щоб здавало ся слова	106—107
Мов за подушне оступили	108
П. С. (Скоропадський)	109—110
Г. З. Немає гірше як в неволі	111—113
Як би зостріли ся ми знову	114
Марина	115—124
Сичі	125—126
Пророк	127—128
Між скелями неначе злодій	129—134
І небо невмите і заспані хвилі	135
І виріс я на чужині	136—137
Не для людей, тієї слави	138—139
Коло гаю в чистім полі	140—141
Як би міві черевики	142
І багата я, і вродлива я	143
Полюбила ся я	144
Породила мене мати	145
Ой я свого чоловіка	146
Ой виострю товариша	147
По улиці вітер віє	148
Ой сяду я під хатою	150
Закувала зазуленька	150
Швачка	151—153
Ой не пють ся пива, меди	154—155
На улиці невесело	156
У тієї Катерини	157—159
Із за гаю сонце сходить	160
Ой пішла я у яр за водою	161
Не так тії вороги	162
Ой люлі, люлі, моя дитино	163
Ой чого ти почорніло	164
Туман, туман долиною	165
У неділеньку святую	168—168
У перетику ходила	169
У неділеньку та ранесенько	170
Не тополю високою	171
Утоптала стежечку	172
І широкою долину	173

На-вгороді коло броду	174
Як би міні, мамо, намісто	175
Не хочу я женити ся	176—177
Чума	178—178
І знов міні не привезла	180—181
В неволі, в самоті немає	182
Ой умер, умер батько	183
Не вернув ся із походу	184
У Вільні городі преславнім	185—187
Заступила чорна хмара	188—190
О. М. Лазаревському	191—192
Неначе степом чумаки	193
Сотник	194—208
Як маю я журити ся	209
За сонцем хмаронька пливе	210
На що міні женити ся	211—212
Ой крикнули сірі гуси	213—214
Як би тобі довело ся	215—217
Друга редакція закінчення	218—220
Заросли шляхи тернами	221—222
Защвіла в долині червона калина	223—224
Готово, парус розпустили	225
Дев'ята сестро Аполлона	226—229
Ой у саду, саду ходила кокошка	230
Ой на горі по тім боці	230
Хоть годину посидимо в купочці з тобою	231
Ми в осені таки похожі	247—248
Лічу в неволі дні і ночі	249—252
Ми заспівали, розійшлись	253
Не молила ся за мене	254—255
Петрусь	256—265
Міні здасть ся, я не знаю	266—267
Як би ви знали, паничі	268—270
Буває в неволі иноді згадаю	271—275
І станом гнучим і красою	276—277
Огні горять, музика грає	276
Чи то недоля, чи неволя	279—280
На батька бісового трачу	281
І досі снить ся: під горою	282
Москалева криниця (друга редакція)	283—296

Неофіти	297—318
Юродивий	319—322
Доля	323
Муза	324—325
Слава	326—327
Сон (М. А. Марковичці)	328—329
Я не нездужаю нівроку	330
Подражаніє XI псалму	331—332
Марку Вовчку	333
Подражаніє Ісаї, глава XXXIV	334—335
Н. М. Така як ти колись лілея	336
Пісня: Ой по горі ромен цвіте	337
Ой маю, маю я оченята	338
Сестрі	339—340
Та головонько моя бідна	341
Колись дурною головою	342
Як би то ти, Богдане паний	343
Во Іудеї во дни они	344—345
Марія	346—372
Подражаніє Антонію Сові	373
Подражаніє Іезекілю глава 19	374—375
Осії глава XIV.	376—378
Дівча любе, чорнобриве	379
Ой діброво, темний гаю	380
Подражаніє сербському	381
Молитви	382—384
Колись то ще во время оно	385
Плач Ярославни	386—390
На смерть Григорія митрополита петербурського	391
Гімн чернечий	391
Над Дніпровою сагою	393—394
Росли у купочці, зросли	395
Світе ясний, світе тихий	396
Ликері	397
Н. Я. Макарову	398
І Архимед і Галілей	399
Л. Поставлю хату і кімнату	400
Не нарікаю я на Бога	401—402
Саул	403—407
Минули літа молодії	408

	СТОРОНА
Титарівна-Немирівна	409
Хоча лежачого й не бють	410
І тут і всюди, скрізь погано	411
О люди, люди небораки	412
Як би з ким сісти, хліба зісти	413
І день іде, і ніч іде	414
Тече вода з під явора	415
Якось то йду я у ночі	416
Бували війни і військові чвари	417
Н. Т. Великомученице кумо	418—419
Зійшлись, побрались, поєднались	420
Чи не покинуть нам небого	421—423

В 3.451/2

УКР.-РУСЬКА
БІБЛІОТЕКА

VII.

ТВОРИ
Т.ШЕВЧЕНКА
КОБЗАРЬ

И.